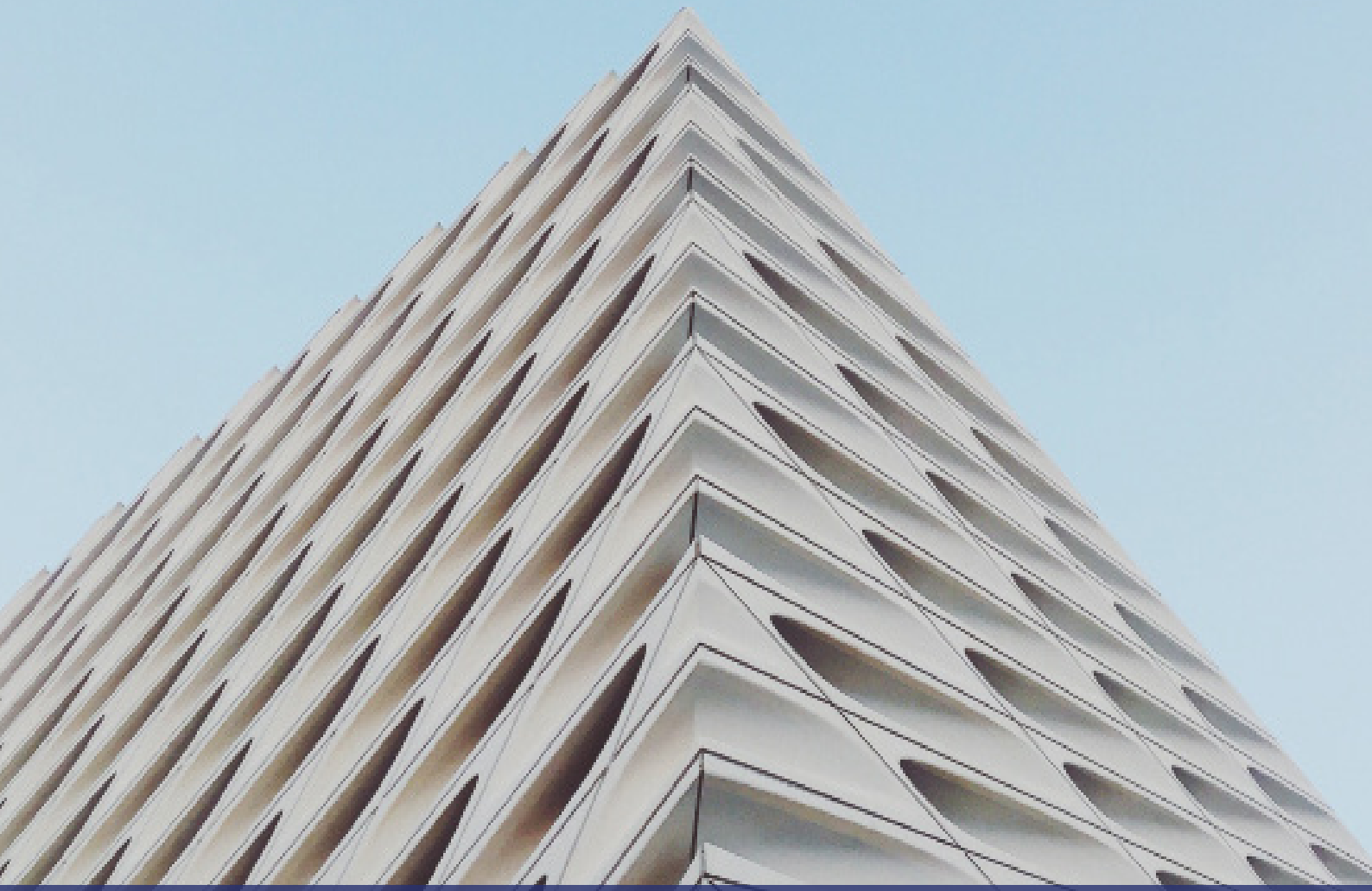

Funded by
the European Union

EKONOMSKI DOPRINOS DELATNOSTI SA **AUTORSKIM** PRAVIMA NA **KOSOVU**

IPRproject
Intellectual Property Rights Project

A project implemented by:

Zahvalnica:

Autori izražavaju duboku zahvalnost projektnom timu IPR -a, Kosovske agencije za statistiku, i Kancelarija za autorska i srodna prava na njihovu podršku u sastavljanju ovog izveštaja.

Izjava o ograničenju odgovornosti:

Stavovi koji su ovde iskazani pripadaju autorima i stoga ne može ni na koji način da se smatra da oni odražavaju zvanično mišljenje donatora koji pruža podršku projektu.

Priština, 2021

Sadržaj

Table of Contents

Sadržaj	6
Spisak Tabela	7
Spisak Slika	8
Skraćenice	10
Izvršni Rezime	12
1. Uvod	14
2. Metodologija	14
2.1. Proces Istraživanja	15
2.2. Identifikovanje I Klasifikacija Delatnosti Sa Autorskim Pravima	20
2.3. Proces Prikupljanja I Analize Podataka	27
3. Rezime Rezultata	29
4. Pogled Na Privredu Kosova	31
5. Autorska I Srodna Prava Na Kosovu	31
5.1. Razvoj Okvira Za Autorska I Srodna Prava Na Kosovu	32
5.2. Međunarodno I Eu Zakonodavstvo Koje Pokriva Autorska I Srodna Prava	33
5.3. Pregled Zakona O Autorskim I Srodnim Pravima Na Kosovu	35
5.4. Upravljanje I Izvršavanje Autorskih I Srodnih Prava	38
6. Doprinos Delatnosti Povezanih Sa Autorskim Pravima Po Pitanju Bdv I Bdp	40
6.1. Poređenje Delatnosti Sa Autorskim Pravima I Drugih Privrednih Sektora	41
6.2. Regionalno Poređenje	42
6.3. Doprinos Osnovnih Delatnosti Kje Se Bave Autorskim Pravima	44
6.4. Doprinos Uzajamno Zavisnih (Međuzavisnih) Delatnosti Sa Autorskim Pravima	45
6.5. Doprinos Delatnosti Sa Delimičnim Autorskim Pravima	46
6.6. Doprinos Ne-Posvećenih Delatnosti Za Podršku Sa Autorskim Pravima	47
7. Doprinos Delatnosti Sa Autorskim Pravima U Pogledu Zaposlenosti	49
7.1. Poređenje Delatnosti Sa Autorskim Pravima I Drugih Sektora Privrede	50
7.2. Regionalna Poređenja	52
7.3. Doprinos Osnovne Delatnosti Sa Autorskim Pravima U Pogledu Zapošljavanja	53

Sadržaj

7.4.	Doprinos Uzajamno Zavisnih Delatnosti Sa Autorskim Pravima	54
7.5.	Doprinos Delatnosti Sa Delimičnim Autorskim Pravima	55
7.6.	Doprinos Ne-Posvećenih Pomoćnih Delatnosti Sa Autorskim Pravima	56
7.7.	Produktivnost Rada	59
8.	Doprinos Delatnosti Sa Autorskim Pravima Trgovini	61
8.1.	Doprinos Spoljnoj Trgovini Robama	64
8.2.	Doprinos Spoljnoj Trgovini Uslugama	68
9.	Međunsodno Poređenje I Uzajamni Odnos Sa Drugim Indikatorima	76
10.	Pregled Odabranih Delatnosti Sa Autorskim Pravima	76
10.1.	Objavljivanje Knjiga	78
10.2.	Štampa	79
10.3.	Radio I Televizija	82
10.4.	Softver I Baze Podataka	84
10.5.	Organizacije Za Kolektivno Upravljanje Autorskim Pravima	86
11.	Zaključci I Preporuke	91
	Autorima	92
	Aneksi	92
	Aneks 1: Spisak Faktora Autorskih Prava	97
	Aneks 2: Gva I Zaposlenost Po Delatnostima Sa Ap	98
	Aneks 3: Distribucija Među Delatnostima Sa Ap Po Doprinosu Za Bdv (Gva) I Zaposlenost	99
	Reference	100

List of Tables

Tabela 1: Spisak aktivnosti CI prema NACE Rev. 2	16
Tabela 2: Glavni faktori autorkih prava primenjeni na aktivnosti delatnosti sa AP	23
Tabela 3: Spisak zajedničkih aktivnosti među delatnostima sa AP	25
Tabela 4: Pregled ekonomskog doprinosa delatnosti sa AP na Kosovu, 2017–2019.	27
Tabela 5: Pregled ekonomskog doprinosa delatnosti sa AP na Kosovu u procentima (%), 2017–2019.	28
Tabela 6: Pregled udela delatnosti sa AP na Kosovu, 2017–2019.	28
Tabela 7: Ekonomski indikatori – Kosovo, 2017–2019.	30
Tabela 8: Vrednosti BDV u delatnostima sa AP prema tipu delatnosti, 2017–2019. (u hiljadama EUR)	39
Tabela 9: Zaposlena lica u delatnostima sa AP prema tipu delatnosti, 2017–2019.	48
Tabela 10: Doprinos delatnosti sa AP spoljnoj trgovini, 2017–2019.	59
Tabela 11: Doprinos delatnosti sa AP trgovini uslugama, 2017–2019.	60
Tabela 12: Doprinos delatnosti sa AP trgovini robama, 2017–2019.	60
Tabela 13: Vrednosti izvoza delatnosti sa AP prema tipu delatnosti, 2017–2019. (u EUR)	61
Tabela 14: Vrednost uvoza delatnosti sa AP po tipovima delatnosti, 2017–2019. (u EUR)	62
Tabela 15: Trgovina uslugama, izvoz, 2017–2019. (u EUR)	66
Tabela 16: Trgovina uslugama, uvoz, 2017–2019. (u EUR)	67
Tabela 17: Međunarodno poređenje doprinosa delatnosti sa AP i za BDP i za zaposlenost	70
Tabela 18: Aktivnost biblioteka	77

List of Figures

Slika 1: Generalni proces rada	14
Slika 2: Doprinos delatnosti sa AP u pogledu BDV i BDP, 2017–2019. (%)	38
Slika 3: Udeo delatnosti sa AP u BDV, prema tipu delatnosti, 2017–2019. (%)	39
Slika 4: Doprinos delatnosti sa AP za BDP u poređenju sa drugim sektorima, 2017–2019. (%)	40
Slika 5: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP (%)	41
Slika 6: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP prema tipu delatnosti (%)	41
Slika 7: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP prema tipu delatnosti normalizovano na 100%	42
Slika 8: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)	43
Slika 9: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017–2019. (%)	43
Slika 10: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019 (%)	44
Slika 11: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017–2019. (%)	44
Slika 12: Podela delimičnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)	45
Slika 13: Podela delimičnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017–2019. (%)	45
Slika 14: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)	46
Slika 15: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)	46
Slika 16: Doprinos delatnosti sa AP po pitanju zaposlenosti, 2017–2019. (%)	47
Slika 17: Doprinos delatnosti sa AP zapošljavanju, prema tipu delatnosti, 2017–2019. (%)	48
Slika 18: Doprinos delatnosti sa AP zapošljavanju u poređenju sa drugim sektorima, 2017–2019. (%)	49
Slika 19: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP po pitanju zapošljavanja(%)	50

Slika 20: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP po pitanju zapošljavanja, prema tipu delatnosti (%)	50
Slika 21: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP po pitanju zapošljavanja, prema tipu delatnosti, normalizovano na 100%	51
Slika 22: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)	52
Slika 23: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017-2019 (%)	53
Slika 24: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)	53
Slika 25: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017-2019. (%)	54
Slika 26: Podela delatnosti sa delimičnim AP na pod-sektore, 2019. (%)	54
Slika 27: Podela delatnosti sa delimičnim AP na pod-sektore, 2017-2019. (%)	55
Slika 28: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na podsektore, 2019. (%)	55
Slika 29: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na podsektore, 2017-2019. (%)	56
Slika 30: Indeks produktivnosti rada	56
Slika 31: Podela indeksa produktivnosti rada po pod-sektorima, 2019.	57
Slika 32: Indeks produktivnosti rada delatnosti sa AP u poređenju sa drugim privrednim sektorima, 2019.	58
Slika 33: Izvoz robe iz delatnosti sa AP, po tipu delatnosti, 2017-2019. (%)	59
Slika 34: Uvoz robe sa autorskim pravima po tipovima delatnosti sa AP, 2017-2019. (%)	61
Slika 35: Doprinos delatnosti sa AP ukupnoj spoljnoj trgovini robama, 2017-2019. (%)	63
Slika 36: Spoljna trgovina uslugama kod delatnosti sa AP (u milionima EUR), 2017-2019.	64
Slika 37: Doprinos delatnosti sa AP u ukupnoj spoljnoj trgovini uslugama, 2017-2019. (%)	64
Slika 38: Izvoz usluga sa autorskim pravom, 2017-2019.	66
Slika 39: Uvoz usluga sa autorskim pravom, 2017-2019.	67
Slika 40: Pozicija Kosova na bazi BDP i zaposlenosti	68
Slika 41: Međunarodno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP	69
Slika 42: Međunarodno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za zaposlenost	70
Slika 43: Međunarodno poređenje Indeksa produktivnosti rada	72
Slika 44: Korelacija između delatnosti sa AP prema BDP i BDP po glavi stanovnika u PKM (PPP)	73
Slika 45: Uzajamni odnos između delatnosti sa AP i BDP i DSI po glavi stanovnika	74
Slika 46: Uzajamni odnos između delatnosti sa AP i BDP i rezultati Svetske banke u ocenama o lakoći vođenja i obavljanja poslova („WB Ease of Doing Business“)	74
Slika 47: Korelacija između delatnosti sa AP i BDP i Indeks percepcije korupcije (CPI)	75

Skraćenice

APIK	<i>Asocijacija autora, producenata i interpretatora</i>
BPM6	<i>Bilans plaćanja i priručnik za međunarodnu investicionu poziciju, 6. izdanje</i>
CAGR	<i>Zbirna godišnja stopa rasta</i>
CBK	<i>Centralna banka Kosova</i>
CEFTA	<i>Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini</i>
<i>(Delatost sa) AP</i>	<i>Delatnost sa autorskim pravima</i>
OKU	<i>Organizacije kolektivnog upravljanja autorskim pravima</i>
CN	<i>Kombinovana nomenklatura</i>
CPI	<i>Indeks percepcije korupcije</i>
EU	<i>Evropska unija</i>
DSI	<i>Direktne strane investicije</i>
BDP	<i>Bruto domaći proizvod (Gross Domestic product)</i>
BDV	<i>Bruto dodatna vrednost (Gross Value Added)</i>
ICT	<i>Informatičke i komunikacione tehnologije</i>
NKM	<i>Nezavisna komisija za medije</i>
MMF	<i>Međunarodni monetarni fond</i>
IPR	<i>Prava intelektualne svojine</i>
ISBN	<i>Međunarodni standardizovani broj knjige (International Standardized Book No.)</i>

KAS	<i>Kosovska agencija za statistiku</i>
KFOR	<i>Kosovo Force</i>
KPA	<i>Asocijacija kosovskih izdavača</i>
KTTN	<i>Kosovska mreža za zemaljsku transmisiju</i>
IRS	<i>Istraživanje o radnoj snazi</i>
MKOS	<i>Ministarstvo za kulturu, omladinu i sport</i>
NACE	<i>Statistička klasifikacija ekonomskih aktivnosti u Evropskoj zajednici</i>
OCRR	<i>Kancelarija za autorska i srodna prava</i>
KŠŠ	<i>Kosovski savet za štampu</i>
PSP	<i>Provajderi (dobavljači) usluga programa</i>
SSP	<i>Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju</i>
SFRY	<i>Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija</i>
STIKK	<i>Kosovska asocijacija za informatičku i komunikacionu tehnologiju</i>
PAK	<i>Poreska uprava (administracija) Kosova</i>
TRIPS	<i>Sporazum o tržišnim aspektima prava na intelektualnu svojinu</i>
UNMIK	<i>Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu</i>
VAPIK	<i>Asocijacija audio-vizuelnih izvođača i interpretatora</i>
SB	<i>Svetska banka (World Bank)</i>
WIPO	<i>Svetska organizacija za intelektualnu svojinu</i>

Izvršni rezime

Ovaj prvi izveštaj o ekonomskom doprinosu kreativnih delatnosti na Kosovu pokazuje da je kreativni sektor važan deo nacionalne ekonomije, koji značajno doprinosi stvaranju radnih mesta, vrednosti i trgovini. Potvrđuje važnost stvaranja empirijskih dokaza za kreiranje politike i pruža važan uvid u učinak, dinamiku i procese u kreativnom sektoru. Analiza sadržana u izveštaju predviđena je da postavi merila za redovno praćenje doprinosa kreativnog sektora u postizanju održivog rasta zasnovanog na inovacijama i kreativnosti. .

U 2019. godini ukupna delatnost sa autorskim pravima na Kosovu zapošljavala je 18.919 ljudi, što predstavlja 5,21 procenta ukupne **zaposlenosti** u zemlji. Kreativni sektor bio je deveti po veličini sektor zapošljavanja, stvarajući više radnih mesta od sektora kao što su ICT, transport, finansijske i osiguravajuće delatnosti ili delatnosti sa nekretninama. Zaposlenost u delatnosti sa autorskim pravima bila je gotovo jednaka zaposlenosti u tradicionalnim sektorima kao što je poljoprivreda. Dalje, od 2017. do 2019. godine zaposlenost u kreativnim delatnostima porasla je za 26 procenata, pokazujući impresivnu dinamiku u oblasti koja je od strateškog značaja za zemlju sa značajnom stopom nezaposlenosti.

Većina generisanih poslova bila je u osnovnim delatnostima sa autorskim pravima - 15.219 ljudi, što predstavlja skoro 80 procenata ukupne zaposlenosti u tom sektoru. Najveći udeo zaposlenosti stvorili su štampa i književnost - 47,1 posto, zatim vizuelne i grafičke umetnosti - 13,7 procenata, radio i televizija - 10,2 posto, softver, baze podataka i video igre - 9,4 posto i muzika - 8 procenata.

U pogledu **stvaranja vrednosti**, ukupne delatnosti sa autorskim pravima zadržale su relativno stabilan udeo - 2,91 procenta BDV u 2019. godini (2,97 procenata u 2017. godini i 3,01 procenta u 2018. godini) u iznosu od 163,4 miliona EUR u 2019. godini, što predstavlja 2,35 procenta BDP-a zemlje. Iako su se proizvodnja i BDV sektora povećale u apsolutnom iznosu tokom perioda, njegova složena godišnja stopa rasta (CAGR), u proseku 3,7 procenata, bila je nešto niža od nacionalnog proseka od 4,4 procenta u istom periodu. Ova razlika ukazuje da je stopa rasta stvaranja vrednosti u delatnostima sa autorskim pravima bila sporija nego u drugim sektorima privrede.

Osnovne delatnosti sa autorskim pravima doprinele su sa 63,4 procenta ukupne vrednosti koju stvara kreativni sektor, što je trend u većini zemalja regiona. Međutim, relativni udeo osnovnih delatnosti sa autorskim pravima ostao je niži od uдела u regionu, ali su ne-namenske delatnosti za podršku imale veći udeo nego u Rumuniji, Bugarskoj, Srbiji i Hrvatskoj.

Delatnosti sa autorskim pravima čine 11. najveću grupu u ekonomiji zemlje, ostavljajući za sobom sektore kao što su rudarstvo, ICT, smeštaj i uslužne delatnosti. Štampa i literatura sa 27,1 posto, softver, baze podataka i računarske igrice sa 24,7 procenata, i oglašavanje sa 17,6 posto bile su tri najveće osnovne delatnosti sa autorskim pravima u 2019. Slede radio i TV sa 8,9 posto, vizuelne i grafičke umetnosti sa 7,8 procenata, muzička i pozorišna produkcija i opera sa 7,6 %, pa video i foto sa 6,1 posto. Analiza podataka pokazuje da su, u relativnom smislu, kategorija softvera, baza podataka

i računarskih igara zabeležile najznačajniju pozitivnu promenu i povećale se za više od 18 procenata tokom ovog perioda.

U pogledu ekonomske efikasnosti, indeks **produktivnosti rada** u delatnostima sa autorskim pravima povećao se tokom tog perioda i bio je vrlo sličan kao i ICT, a viši od indeksa obrazovanja, zdravstva, smeštaja i još nekih drugih privrednih sektora. Najveća produktivnost rada zabeležena je u arhitekturi, inženjerstvu i geodeziji, pa zatim u filmskoj i video produkciji.

Delatnosti sa autorskim pravima su važan deo **spoljne trgovine** zemlje. Tokom posmatranog perioda, delatnosti sa autorskim pravima postale su sve otvorenije za spoljnu trgovinu i njihov doprinos ukupnom izvozu povećao se sa 6,5 procenata u 2017. godini na 8,4 procenata u 2019. Doprinos ukupnom uvozu porastao je sa 4,7 procenata na 6 procenata tokom istog perioda. U 2019. godini ukupan izvoz autorskih prava iznosio je 172,9 miliona evra, dok je ukupan uvoz iznosio 254,4 miliona evra, što je dovelo do akumuliranog trgovinskog deficita od 81,5 miliona evra.

Bilans trgovine autorskim pravima je pozitivan i prati sve veći trend, dok je u trgovini autorskim pravima zadržan sve veći deficit. Tokom perioda 2017–2019. Izvoz usluga je rastao stalnom brzinom i iznosio je 167,6 miliona EUR u 2019. godini, dok je uvoz iznosio 146,7 miliona EUR. Udeo doprinosa autorskih prava u ukupnom stranom izvozu usluga povećao se sa 8 na 10 procenata, dok je udeo autorskih prava u uvozu usluga u 2019. godini iznosio 20 procenata.

Poslovne usluge su najviše doprinele izvozu – 77,25 miliona EUR u 2019. godini, što predstavlja 46,1% ukupnog izvoza usluga i 60% ukupnog uvoza usluga. Računarske usluge su se tokom tog perioda neprekidno povećavale – izvoz je bio tri puta veći od uvoza.

Međunarodno poređenje otkriva da je zaposlenost u delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu bila veća nego u mnogim zemljama u regionu, poput Hrvatske, Bugarske, Srbije i Slovenije. U međuvremenu, doprinos BDP-u i BDV-u ostao je niži od većine zemalja u regionu. Stvaranje vrednosti i zapošljavanje otkriva da su osnovne delatnosti sa autorskim pravima činile preko 63,4 procenata dodane vrednosti i 80,4 procenata zaposlenosti, što je najveći udeo u regionu.

Analiza je pokazala da je učinak delatnosti sa autorskim pravima u smislu doprinosa za BDP pozitivno povezan sa pokazateljima kao što su direktne strane investicije, BDP po glavi stanovnika, povoljni uslovi za poslovanje i odsustvo korupcije. To sugeriše da će ulaganje u poboljšanje učinka kreativnog sektora doneti pozitivne rezultate u pogledu postizanja strateških ciljeva zemlje za privlačenje DSI i poboljšanje životnog standarda stanovništva.

Uvod

Delatnosti koje posluju na osnovu zaštite autorskih prava obično se nazivaju kreativnim delatnostima. Na njih se sve više gleda kao na direktne doprinosioce ekonomskom rastu, društvenom i kulturnom razvoju, a razmatraju se i u procesu izrade nacionalnih ekonomskih politika i strategija rasta. Kao potvrdu ovoga, Ujedinjene nacije su proglasile 2021. međunarodnom godinom kreativnih delatnosti za održivi razvoj.

Vlada Kosova je zatražila ovu studiju kao rezultat u okviru projekta „Podrška EU za sistem prava intelektualne svojine na Kosovu“. Njen glavni cilj je pružanje pouzdanih podataka o veličini, sastavu i potencijalu kreativnih delatnosti na Kosovu, koji mogu da posluže kao osnova za formulisanje strategija usmerenih na unapređenje rasta i razvoja u kreativnim sektorima zemlje. Pošto je ovo prva studija ove vrste u zemlji, ona treba da pruži osnovnu liniju i postavi merila koja se mogu koristiti za praćenje razvoja u kreativnom sektoru i prilagođavanje politika na osnovu empirijskih dokaza, kao i za identifikovanje mogućnosti i izazovi. Cilj studije je takođe da pozicionira kreativni sektor na Kosovu kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou, sa ciljem identifikovanja oblasti koje mogu da zahtevaju političku pažnju.

Preciznije, ova studija kvantifikuje ekonomski doprinos kreativnog sektora u zemlji procenjujući njegovu dodatnu vrednost bruto domaćem proizvodu (BDP) i bruto dodatnoj vrednosti (BDV), kao i udeo u nacionalnoj zaposlenosti i spoljnoj trgovini. Na osnovu statističkih podataka, studija analizira relativni ukupni ekonomski doprinos kreativnih delatnosti u poređenju sa ostalim sektorima delatnosti na Kosovu i u drugim zemljama koje su koristile istu metodologiju za procenu ekonomskog doprinosa kreativnih delatnosti u svojoj ekonomiji. Na kraju, studija nudi zaključke na osnovu analize

podataka, intervju a i drugih dostupnih informacija i formuliše predloge za dalje delovanje.

Studija se zasniva na metodologiji koju je razvila Svetska organizacija za intelektualno vlasništvo (WIPO) predstavljenoj u „Vodiču za ispitivanje ekonomskog doprinosa delatnosti zasnovanih na autorskim pravima“ (u daljem tekstu „Vodič“), koja je postala univerzalni standard za slične studije širom sveta .

Studija je organizovana u tri sadržajna dela.

Prvi deo predstavlja primenjenu metodologiju i specifične indikatore odabrane za studiju, prilagođavajući opšti okvir WIPO kosovskim specifičnostima. Objašnjava organizaciju rada, ograničenja i izazove sa kojima se tim suočavao i odluke koje su donete za sprovođenje studije. Ovde je takođe objašnjen i zakonski okvir koji podupire studiju kako bi pružio osnovu za tumačenje rezultata.

Drugi deo predstavlja analizu ekonomskog doprinosa delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu u pogledu dodatne vrednosti koju generišu delatnosti zaštićene autorskim pravima i srodnim pravima (za BDP i BDV), njihov doprinos stvaranju radnih mesta i spoljnoj trgovini u smislu izvoza i uvoza. Dalje se razmatra trgovina robom i uslugama zaštićenim autorskim pravima. Ovaj deo daje pregled rezultata u rezimeu, koji takođe analizira međunarodno poređenje, nivo e produktivnosti u dotične četiri grupe autorskih prava i njihov odnos sa drugim važnim ekonomskim pokazateljima.

Treći deo sadrži zaključke studije, kao i preporuke o daljem praćenju i mogućim političkim merama koje bi mogle da se razmotre.

Studiju je u periodu od oktobra 2020. do aprila 2021. godine izveo tim nacionalnih stručnjaka, pod nadzorom međunarodnog stručnjaka. Veliki deo istraživanja bio je posvećen prikupljanju i analizi podataka s obzirom na činjenicu da nacionalni sistem nije imao lako dostupne statistike razvrstane na nivoe koji su zahtevani metodologijom ove studije. Konkretni podaci za razne delatnosti sa autorskim pravima dobijeni su od Kosovske agencije za statistiku (KAS) i drugih relevantnih vladinih izvora. Takođe su obavljene konsultacije sa relevantnim industrijskim udruženjima i relevantnim institucijama i zvaničnicima iz javnog sektora, međutim, one su bile ograničene s obzirom na postojeće mere zaštite javnog zdravlja. Studija na kraju daje verodostojne procene

veliĉine pojedinaĉnih delatnosti sa autorskim pravima u odnosu na makroekonomske promenljive - BDP/BDV, zaposlenost i trgovina. Predstavlja sveobuhvatnu sliku direktnog i indirektnog doprinosa autorskih prava u društvu i predstavlja osnovu za dalja istraživanja, praćenje i delovanje politike u ovoj oblasti.

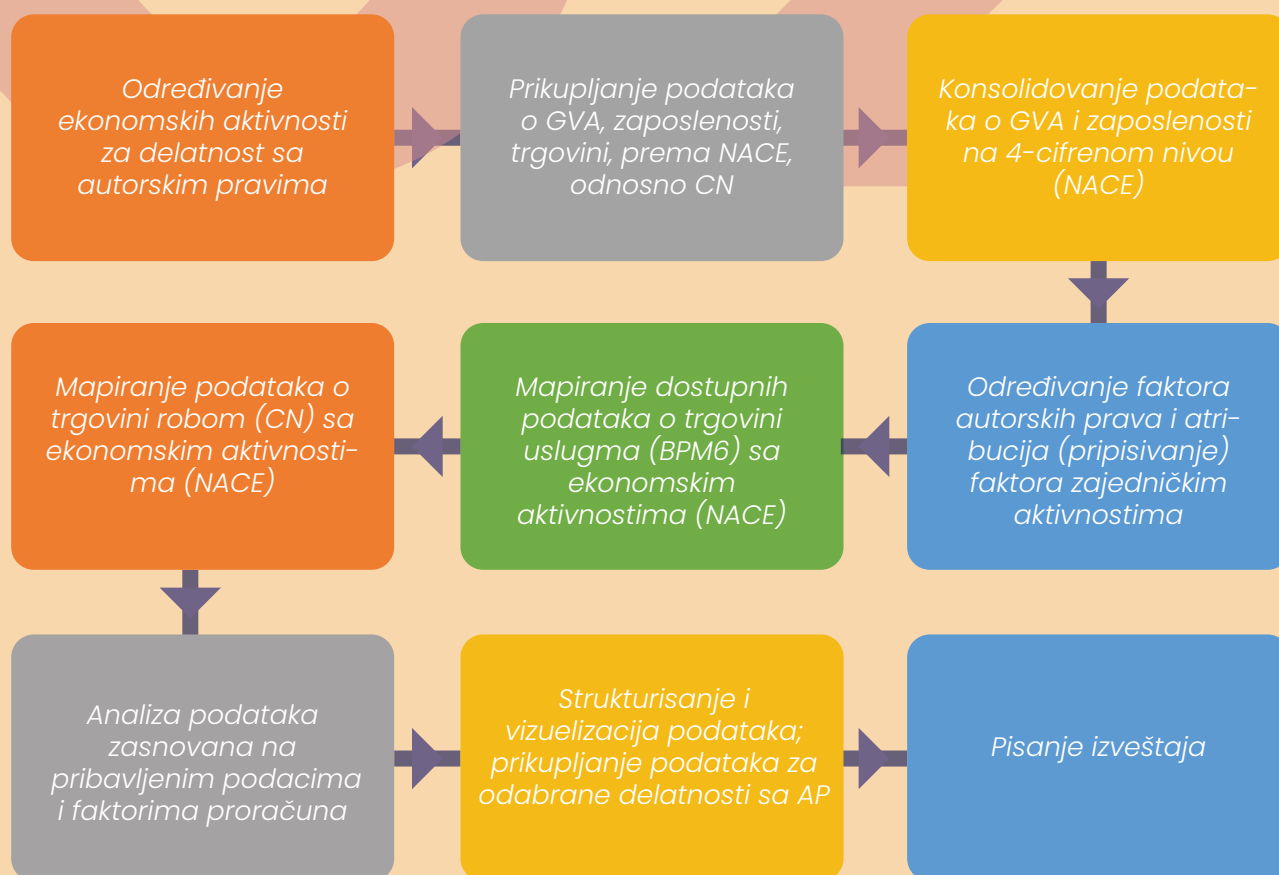
Studija je sprovedena u bliskoj saradnji sa rukovodstvom projekta „Podrška EU za prava intelektualne svojine na Kosovu“.

Metodologija

2.1. Proces istraživanja

Metodologija koja je primenjena u ovoj studiji oslanja se uglavnom na najnoviju verziju Vodiča WIPO o istraživanju ekonomskog doprinosa delatnosti zasnovanih na autorskim pravima. WIPO metodologija se široko koristi u nacionalnim istraživanjima kreativnog sektora kao izuzetno pouzdan pristup koji se pokazao kao uspešan u proceni doprinosa delatnosti sa autorskim pravima nacionalnoj ekonomiji. Ipak, pristup koji je korišćen u ovoj studiji je bio dalje prilagođen, uzimajući u obzir situaciju specifičnu za zemlju u pogledu dostupnosti i pouzdanosti podataka. Generalni postupak rada za ovu studiju prikazan je na slici 1

Slika 1: Generalni proces rada

² WIPO (2015). Vodič za istraživanja ekonomskog doprinosa delatnosti sa autorskim pravima. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/893/wipo_pub_893.pdf

2.2. Identifikovanje i klasifikacija delatnosti sa autorskim pravima

Da bi se mogao meriti i kvantifikovati doprinos delatnosti sa autorskim pravima nacionalnoj ekonomiji, u početku je bilo važno identifikovati relevantne ekonomske aktivnosti i klasifikovati ih u glavne grupe. Indikativni spisak ekonomskih aktivnosti sa autorskim i srodnim pravima klasifikovani prema NACE rev 2, predstavljen u vodiču WIPO, korišćen je kao osnova za analizu sprovedenu u ovoj studiji. Iako je većina aktivnosti obuhvaćenih listom WIPO predstavljena na nivou četvorocifrenog brojčanog izraza (nivo klase), malo je slučajeva koji su prikazani na manje raščlanjenom nivou (trocifreni). Kako je za analizu bilo potrebno da sve ekonomske aktivnosti budu na četvorocifrenom nivou, bilo je potrebno preduzeti postupak selekcije kako bi se utvrdilo koje konkretne (četvorocifrene) aktivnosti treba uključiti u manje razvrstane kategorije. U tu svrhu konsultovane su studije iz drugih zemalja, poput onih iz Mađarske, Srbije i nekih drugih zemalja, a relevantne aktivnosti su uključene u konačnu listu koja se koristi u ovoj studiji.

Na osnovu vodiča WIPO, identifikovane ekonomske aktivnosti svrstane su u sledeće četiri glavne kategorije prema meri u kojoj zavise od autorskih prava.

- Osnovne delatnosti sa autorskim pravima u potpunosti se bave stvaranjem, produkcijom, izvođenjem, komunikacijom, izlaganjem, distribucijom i prodajom dela i drugih zaštićenih produkata. Ova grupa je podeljena u devet podgrupa, koje sadrže sledeće: štampu i literaturu; muziku, pozorišne produkcije, operu; filmske i video zapise; radio i televiziju; fotografiju; softver i baze podataka, vizuelne i grafičke umetnosti; usluge oglašavanja; kao i organizacije za kolektivno upravljanje autorskim pravima.
- Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima su delatnosti uključene u proizvodnju, izvođenje, emitovanje i komunikaciju sa ciljem da podrže i olakšaju stvaranje dela zaštićenih autorskim pravima i druge zaštićene teme (npr. prenos zabavnih programa na televiziji). Stepem zavisnosti od autorskih prava u međuzavisnim delatnostima sa autorskim pravima je značajan. Ove delatnosti obuhvataju proizvodnju, veleprodaju i maloprodaju televizora, radija, CD, DVD, elektronskih igrice; računara i računarske opreme; muzičke instrumente; fotografske i kinematografske instrumente; materijal za snimanje, kao i još neke druge delatnosti.
- Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima karakteriše deo aktivnosti koje su povezane sa autorskim pravima kroz proizvodnju, izvođenje, stvaranje, produkciju, emitovanje, komunikaciju i izlaganje ili distribuciju i prodaju. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima obuhvataju aktivnosti povezane sa nameštajem, proizvodima za domaćinstvo, tepisima, arhitekturom, inženjeringom, odećom, tekstilom i obućom, nakitom i kovanicama, a tu su i Igračke i igrice i muzeji, kao i ostali zanati.
- Ne-posvećene (ne-specijalizovane, ne-namenske)) delatnosti podrške su delatnosti u kojima se samo deo aktivnosti odnosi na omogućavanje emitovanja, komunikacije, distribucije ili prodaje zaštićenih produkata, aktivnosti koje nisu obuhvaćene osnovnom delatnošću sa autorskim pravima. Takođe su poznate kao distributivne delatnosti, koje obuhvataju opštu trgovinu na veliko i malo, opšti transport, telefon i Internet.

Konačni spisak koji je kasnije korišćen za dalje analitičke aktivnosti u ovoj studiji dat je u tabeli 1.

Tabela 1: Spisak aktivnosti CI prema NACE Rev. 2

GRUPA	NACE Rev. 2	KLASA
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima		
Štampa i literatura	5811	Objavljivanje knjiga
	5812	Objavljivanje direktorija i mailing lista
	5813	Izdavanje novina
	5814	Izdavanje časopisa i periodičnih publikacija
	5819	Ostale izdavačke delatnosti
	1811	Štampanje novina
	1812	Ostalo štampanje
	1814	Knjigovezačke i srodne usluge
	1813	Usluge pripreme za štampu i štampe
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uklj. trgovinu na veliko kancelarijskim materijalom, knjigama, časopisima i novinama)
	4761	Trgovina na malo knjigama u specijalizovanim prodavnicama
	4762	Trgovina na malo novinama i kancelarijskim materijalom u specijalizovanim prodavnicama
	7430	Prevođenje i tumačenje
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući knjige, časopise i časopise)
	6391	Aktivnosti novinskih agencija
	9003	Umetničko stvaralaštvo
	9101	Delatnost biblioteka i arhiva
	8219	Fotokopiranje, priprema dokumenata i drugi specijalizovani akti za podršku kancelarijskom poslovanju.
	8299	Ostale uslužne delatnosti za podršku poslovanju (uklj. u realnom vremenu, tj. simultani, zatvoreni natpisi televizijskih predstava uživo sa sastanaka, konferencija)
Muzika, pozorišna produkcija, opera	5920	Delatnost snimanja zvuka i izdavanja muzike
	1820	Reprodukcija snimljenih medija
	4643	Trgovina na veliko električnim proizvodima za domaćinstvo (uključujući veleprodaju snimljenog zvuka, CD-a)
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uklj. trgovinu na veliko muzičkim instrumentima)
	4763	Trgovina na malo muzikom i video zapisima u specijalizovanim prodavnicama
	7722	Iznajmljivanje video kasete i diskova
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući nakit, muzičke instrumente, scenografiju i kostime)
	7990	Ostale usluge rezervacija i srodne aktivnosti (uključujući aktivnosti prodaje ulaznica za pozorišne, sportske i druge zabavne događaje)
	9001	Izvođačke umetnosti
	9002	Pomoćne aktivnosti izvođačkim umetnostima
	9003	Umetničko stvaralaštvo
9004	Rad umetničkih objekata	
Filmovi i video	5911	Proizvodnja filmova, video zapisa i televizijskog programa
	5912	Postprodukcijske aktivnosti u vezi sa filmom, video zapisima i televizijskim programom
	5913	Delatnost distribucije filmova, video zapisa i televizijskog programa
	5914	Aktivnosti projekcije filmova
	7722	Iznajmljivanje video kasete i diskova
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo
	1820	Reprodukcija snimljenih medija
Radio i TV	5911	Proizvodnja filmova, video zapisa i televizijskog programa
	5912	Postprodukcijske aktivnosti u vezi sa filmovima, video zapisima i televizijskim programima
	5913	Delatnost distribucije filmova, video zapisa i televizijskog programa
	6010	Radio emitovanje
	6020	Delatnosti televizijskog programiranja i emitovanja

Fotografija	7420	Fotografske aktivnosti
	5821	Izdavanje računarskih igara
Softver, baze podataka i kompjuterske igrice	5829	Objavlivanje ostalog softvera
	6201	Delatnosti računarskog programiranja
	6202	Delatnost računarskog savetovanja
	6203	Delatnosti upravljanja računarskom opremom
	6209	Ostale uslužne delatnosti u oblasti informacione tehnologije i računara
	6311	Obrada podataka, hosting i srodne aktivnosti
	6312	Internet portali
Vizuelne i grafičke umetnosti	9003	Umetničko stvaralaštvo
	9001	Izvođačke umetnosti
	9002	Pomoćne aktivnosti izvođačkim umetnostima
	9004	Rad umetničkih objekata
	7420	Fotografske aktivnosti
	1812	Ostalo štampanje
	7410	Specijalizovane dizajnerske delatnosti (uključujući grafičke dizajnere)
Reklamiranje	7311	Marketinške agencije
	7320	Istraživanje tržišta i ispitivanje javnog mnjenja (uključujući marketinške studije)
Udruženja sakupljača autorskih prava	9412	Aktivnosti organizacija sa profesionalnim članstvom (uklj. asocijacije specijalista angažovanih u kulturnim aktivnostima)
Nezavisne delatnosti sa autorskim pravima		
TV setovi, radio aparati, VCR, CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, oprema za elektronske igre i ostala slična oprema	2640	Proizvodnja potrošačke elektronike
	2630	Proizvodnja komunikacione opreme (uključujući radio i TV studio i opremu za emitovanje)
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uklj. trgovinu na veliko kancelarijskim materijalom, knjigama, časopisima, novinama i muzičkim instrumentima)
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući relevantnu elektronsku opremu za upotrebu u domaćinstvu)
	7739	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih mašina, opreme i materijalnih dobara (uključujući profesionalnu Radio i TV opremu)
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo
	4743	Trgovina na malo audio i video opremom u specijalizovanim prodavnicama
Kompjuteri i oprema	2620	Proizvodnja računara i ostale opreme za obradu informacija
	4651	Veleprodaja računara, računarske periferne opreme i softvera
	4741	Trgovina na malo računarima
	7733	Iznajmljivanje i zakup kancelarijskih mašina i opreme (uključujući računare)
Muzički instrumenti	3220	Proizvodnja muzičkih instrumenata
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uključujući i muzičke instrumente)
	4759	Trgovina na malo električnim aparatima za domaćinstvo (uključujući i muzičke instrumente)
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući instrumente, scenografiju i kostime)
Fotografski i kinematografski instrumenti	2670	Proizvodnja optičkih instrumenata i fotografske opreme
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo
	4763	Ostala trgovina na malo novom robom u specijalizovanim prodavnicama (uključujući fotografsku, optičku i preciznu opremu)
	7739	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih mašina, opreme i materijalnih dobara, dn. (uklj. opremu za proizvodnju filmova)
Aparati za fotokopiranje	2823	Proizvodnja kancelarijskih mašina
	4666	Veleprodaja ostalih mašina i opreme (uključujući kancelarijske mašine i opremu)
Prazan („blanko“) materijal za snimanje i zapise	2680	Proizvodnja magnetnih i optičkih medija
	4652	Trgovina na veliko elektronskom i telekomunikacionom opremom i delovima (uključujući prazan materijal)

Papir	1711	Proizvodnja celuloze
	1712	Proizvodnja papira i kartona
	1721	Proizvodnja talasastog papira i kartona i ambalaže od papira i kartona
	1723	Proizvodnja papirnog pribora
	1729	Proizvodnja ostalih proizvoda od papira i kartona
Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima		
Odeća, tekstil i obuća	1392	Proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda, osim odeće
	1411	Proizvodnja odeće od kože
	1412	Proizvodnja radne odeće
	1413	Proizvodnja ostale gornje odeće
	1414	Proizvodnja donjeg veša
	1419	Proizvodnja ostale odeće i pribora
	1520	Proizvodnja obuće
	4642	Veleprodaja odeće i obuće
	4751	Trgovina na malo tekstilom u specijalizovanim prodavnicama
	4771	Trgovina na malo odećom u specijalizovanim prodavnicama
	4772	Trgovina na malo obućom i proizvodima od kože u specijalizovanim prodavnicama
Nakit i kovanice i novčići	3211	Kovani novac
	3212	Proizvodnja nakita i srodnih proizvoda
	3213	Proizvodnja imitacije nakita i srodnih proizvoda
	4648	Veleprodaja satova i nakita
	4719	Ostala trgovina na malo u nespecijalizovanim prodavnicama (uključujući nakit)
	4777	Trgovina na malo satovima i nakitom u specijalizovanim prodavnicama
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti
Ostali zanati i rukotvorine	4719	Ostala trgovina na malo u nespecijalizovanim prodavnicama (uključujući rukotvorine)
	4759	Trgovina na malo nameštajem, opremom za osvetljenje i ostalim proizvodima za domaćinstvo u specijalizovanim prodavnicama (uključujući rukotvorine).
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti
	9499	Delatnosti ostalih članskih organizacija (uklj. zanatske i kolekcionarske klubove)
Nameštaj	3101	Proizvodnja nameštaja za kancelarije i radnje i poslovne prostore
	3102	Proizvodnja kuhinjskog nameštaja
	3103	Proizvodnja dušeka
	4647	Veleprodaja nameštaja, tepiha i opreme za osvetljenje
	4719	Ostala trgovina na malo u nespecijalizovanim prodavnicama (uključujući nameštaj)
	4759	Trgovina na malo nameštajem, opremom za osvetljenje i ostalim proizvodima za domaćinstvo u specijalizovanim prodavnicama
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući nameštaj)
Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	1391	Proizvodnja pletenih i heklanih tkanina
	1431	Proizvodnja pletene i heklane odeće
	1439	Proizvodnja pletene i heklane odeće
	1629	Proizvodnja ostalih proizvoda od drveta
	2310	Proizvodnja stakla i proizvoda od stakla
	2311	Proizvodnja ravnog stakla
	2312	Oblikovanje i obrada ravnog stakla
	2313	Proizvodnja šupljeg stakla
	2314	Proizvodnja staklenih vlakana
	2319	Proizvodnja i obrada ostalog stakla, uključujući tehničko stakleno posude
	2599	Proizvodnja ostalih gotovih proizvoda od metala
	4644	Veleprodaja porcelana i staklenog posuda i materijala za čišćenje
	4752	Trgovina na malo hardverom, bojama i staklom u specijalizovanim prodavnicama
	4759	Trgovina na malo nameštajem, opremom za osvetljenje i ostalim proizvodima za domaćinstvo u specijalizovanim prodavnicama (uključujući porculan i grnčariju)
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti

Zidne obloge i tepisi	1393	Proizvodnja tepiha i ćilima
	1724	Proizvodnja tapeta
	4753	Trgovina na malo tepisima, prostirkama, zidnim i podnim oblogama u specijalizovanim prodavnicama
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti
Igračke i igrice	3240	Proizvodnja igara i igraćaka
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uključujući i igračke)
	4719	Ostala trgovina na malo u nespecijalizovanim prodavnicama (uključujući igračke)
	4765	Trgovina na malo igrama i igračkama u specijalizovanim prodavnicama
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti
Arhitektura, inženjering, geodezija	7111	Arhitektonske delatnosti
	7112	Inženjerske delatnosti i sa tim u vezi tehničko savetovanje
Dizajn	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti
Muzeji	9102	Muzejske aktivnosti
	9103	Muzejske aktivnosti i očuvanje istorijskih lokaliteta i zgrada
Ne-posvećene delatnosti za podršku sa autorskim pravima		
Veleprodaja i maloprodaja generalno	4611	Agenti u prodaji poljoprivrednih sirovina, živih životinja, tekstilnih sirovina i poluproizvoda
	4612	Agenti u prodaji goriva, ruda, metala i industrijskih hemikalija
	4613	Agenti u prodaji drveta i građevinskog materijala
	4614	Agenti u prodaji mašina, industrijske opreme, brodova i aviona
	4615	Agenti u prodaji nameštaja, predmeta za domaćinstvo, hardvera i gvoždare
	4616	Agenti u prodaji tekstila, odeće, krzna, obuće i proizvoda od kože
	4617	Agenti u prodaji hrane, pića i duvana
	4618	Agenti specijalizovani za prodaju ostalih određenih proizvoda
	4619	Agenti u prodaji mešovite robe
	4641	Veleprodaja tekstila
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo
	4644	Veleprodaja porcelana i staklenog posuda i materijala za čišćenje
	4645	Veleprodaja parfema i kozmetike
	4646	Veleprodaja farmaceutskih proizvoda
	4647	Veleprodaja nameštaja, tepiha i opreme za osvetljenje
	4648	Veleprodaja satova i nakita
	4649	Veleprodaja ostalim proizvodima za domaćinstvo
	4661	Veleprodaja poljoprivrednih mašina, opreme i zaliha
	4662	Veleprodaja alatnih mašina
	4663	Veleprodaja rudarskim, građevinskim i građevinskim mašinama
	4664	Veleprodaja mašina za tekstilnu industriju i mašina za šivenje i pletenje
	4669	Veleprodaja ostalih mašina i opreme
	4673	Veleprodaja drveta, građevinskog materijala i sanitarne opreme
	4711	Maloprodaja u ne-specijalizovanim prodavnicama koje prevashodno prodaju hranu, napitke ili duvan
	4719	Ostala trgovina na malo u nespecijalizovanim prodavnicama
	4754	Maloprodaja električnim aparatima za domaćinstvo u specijalizovanim prodavnicama
	4778	Ostala trgovina na malo novom robom u specijalizovanim prodavnicama
	4779	Maloprodaja polovnom robom u prodavnicama
	4789	Maloprodaja na tezgama i pijacama
	4791	Maloprodaja putem poštanskih kuća
	4799	Ostala trgovina na malo izvan prodavnica
	Transport generalno	4910
4920		Teretni železnički transport
4931		Gradski i prigradski drumski prevoz
4932		Taksi prevoz
4939		Ostali kopneni prevoz putnika

	4941	Drumski prevoz tereta
	5030	Unutrašnji prevoz putnika
	5040	Unutrašnji teretni transport
	5110	Vazdušni transport putnika
	5121	Vazdušni transport tereta
	5221	Uslužne delatnosti povezane sa kopnenim prevozom
	5222	Uslužne aktivnosti u vezi sa vodenim prevozom
	5223	Uslužne aktivnosti u vezi sa vazdušnim prevozom
	5224	Rukovanje teretom ("kargo")
	5229	Ostale prateće delatnosti u prevozu
	5310	Poštanske delatnosti pod obavezom univerzalne usluge
	5320	Ostale poštanske i kurirske delatnosti
	7911	Aktivnosti turističkih agencija
Informacije i komunikacije	6110	Delatnosti žičane telekomunikacije
	6120	Delatnosti bežičnih telekomunikacija
	6130	Delatnosti satelitskih telekomunikacija
	6190	Ostale aktivnosti telekomunikacija

2.3. Proces prikupljanja i analize podataka

Institucija koja je odgovorna za zvanične statističke podatke na Kosovu je Kosovska agencija za statistiku (KAS). Ona je bila glavni izvor podataka korišten u ovoj studiji. Na osnovu razumevanja značaja ove institucije za uspešnu implementaciju ove studije, zaključeno je da je važno uspostaviti dobru saradnju i radne odnose sa njima. Saradnja između projekta i KAS ozvaničena je potpisivanjem Memoranduma o razumevanju (MoR).

Podaci u vezi sa BDV

Vodič WIPO preporučuje da je pristup bruto dodate vrednosti (BDV) najprikladniji pristup za merenje relativne veličine delatnosti sa autorskim pravima u nacionalnoj ekonomiji. KAS proizvodi podatke o BDV koji su podeljeni samo na dvocifrenom nivou, jer je to nivo na kojem KAS izveštava Eurostat. Kako su identifikovane ekonomske aktivnosti od interesa za studiju bile na nivou četvorocifrenog izraza, a podaci o BDV na dvocifrenom nivou, ovo je predstavljalo glavni izazov u procesu istraživanja. Održano je nekoliko sastanaka i diskusija sa KAS, što je rezultiralo posvećenošću KAS

za izradu četvorocifrenog označavanja BDV za identifikovane aktivnosti. Dogovoreno je da se podaci na ovom nivou tretiraju kao stručne procene i da se oprezno tumače, jer mogu da sadrže i neke netačnosti. U tom kontekstu, četvorocifrene procene BDV dobijene od KAS, pažljivo su pregledane radi tačnosti, primenom povezanih podataka iz drugih izvora, kao što je, na primer, Poreska administracija Kosova (PAK).

Podaci o zaposlenosti

Primarni izvor podataka koji se koristi za merenje nivoa zaposlenosti u identifikovanim ekonomskim aktivnostima bilo je Istraživanje o radnoj snazi (ARS/LFC) koje je sproveo KAS. Varijabla potrebna za zapošljavanje bio je broj zaposlenih osoba starosti između 15 i 64 godine. U ovom slučaju podaci nisu bili dostupni sa četvorocifrenim brojevima, već samo na trocifrenom nivou za 2019. i 2018. i na dvocifrenom nivou za 2017. Za razliku od slučaja BDV, KAS nije mogao da pomogne u daljem razdvajanju podataka o zaposlenju, jer je upitnik koji se koristi za ARS dizajniran na način koji omogućava samo razdvajanje na tri ili dve cifre,

u zavisnosti od godine. U nedostatku drugih opcija, smatralo se da je najbolji način za napredak uzeti proporcije iz podataka o BDV i primeniti ih na dostupne podatke o zaposlenosti u identifikovanim delatnostima, pod pretpostavkom da postoji veza između BDV i zaposlenosti. Proporcije su generisane deljenjem četvorocifrenih vrednosti BDV identifikovanih aktivnosti sa odgovarajućim vrednostima na trocifrenom ili dvocifrenom nivou, u zavisnosti od godine. Koristeći ovaj pristup, broj zaposlenih za svaku identifikovanu aktivnost procenjen je na nivou četvorocifrenog broja.

Podaci o trgovini

Dok su podaci o BDV i zaposlenosti klasifikovani prema NACE rev 2, situacija sa trgovinskom statistikom bila je složenija, s obzirom na to da su poslednje klasifikacije različite. Glavni izvor detaljnih podataka o trgovini robom je baza podataka Carine Kosova. Ova baza podataka sadrži podatke o izvozu i uvozu na nivou proizvoda, klasifikovane na osnovu Kombinovane nomenklature (CN). Pretvaranje CN klasifikovanih vrednosti proizvoda u aktivnosti NACE rev 2 bio je izazovan zadatak, jer u tom pogledu nije postojala dobro uspostavljena metodologija. Ipak, istraživački tim je osmislio prilagođeni pristup za rešavanje ovog problema. Početni korak je bio da se izvrše konverzije korišćenjem odgovarajuće/korrespondentne tabele Eurostata Ramona. Ovaj pristup je bio važan za dobijanje opšte orijentacije o poklapanju kodova; međutim, ovo nije bilo dovoljno za izvršenje svih potrebnih konverzija. Trebalo je izvršiti ručno mapiranje proizvoda i aktivnosti kako bi se prilagodile nedoslednosti i anomalije nastale tokom prvog procesa i kako bi se rešile specifičnosti nacionalnog konteksta. To je bilo povezano sa onim ekonomskim aktivnostima koje se odnose na robu.

Da bi se podudarale ekonomske aktivnosti povezane sa uslugama identifikovane na listi, tražili su se podaci o trgovini uslugama. Centralna banka Kosova (CBK) je držav-

na institucija odgovorna za prikupljanje takvih podataka, oslanjajući se na BMP6 metodologiju koju je razvio Međunarodni monetarni fond (MMF). Klasifikacija BPM6 se veoma razlikuje od NACE rev 2. Uprkos postojećim razlikama, identifikovani su neki slični kodovi koji bi mogli da se uklapaju u identifikovane aktivnosti NACE rev 2 i traženi su od CBK. Ispostavilo se da CBK ne obrađuje podatke na tom nivou raščlanjivanja. Nakon intenzivne razmene dobijene su trgovinske vrednosti za nekoliko širokih kategorija. Podaci o trgovini uslugama nisu integrisani u aktivnosti NACE, jer se podaci o uslugama ne prikupljaju na osnovu glavne ekonomske aktivnosti. Stoga su podaci o trgovini uslugama izračunati za nacionalnu ekonomiju u celini.

Nakon prikupljanja i objedinjavanja podataka o BDV, zaposlenosti i trgovini, izvršena je procena njihovog doprinosa odgovarajućim delatnostima sa autorskim pravima i, posle toga, privredi u celini. Ovaj proces je uključivao identifikovanje i računovodstvo zajedničkih aktivnosti u delatnosti i primenu specifičnih faktora da bi se obuhvatila komponenta autorskih prava za određene ekonomske aktivnosti šireg obima. Dalje, izvršena su poređenja među zemljama u pogledu doprinosa autorskih prava privredi, veličini delatnosti/sektora, produktivnosti rada i nekoliko ključnih pokazatelja za merenje korelacije sa doprinosom delatnosti sa autorskim pravima. Međunarodno poređenje i analiza sprovedeni su na osnovu dostupnih podataka WIPO.

Faktori autorskih prava

Ida bi se izmerio ekonomski doprinos delatnosti sa autorskim pravima, ova studija se oslanjala na metodološki pristup Vodiča WIPO za korišćenje faktora autorskih prava da bi se identifikovao deo aktivnosti koji se mogu pripisati autorskim pravima. Određivanje pravog faktora autorskog prava po grupi delatnosti razlikuje se od zemlje do zemlje i zahteva duboki uvid u tržište i pouzdane podatke kako bi se utvrdili obim i veličina odgovarajućih sektora koji podrazumevaju komponentu autorskog prava. Uzimajući u obzir obim ove studije, faktori autorskih prava morali su da se zasnivaju na procenama iz regionalnih poređenja, s obzirom na sličnosti ekonomskih struktura, zakonskog okvira, politika i dostupnosti ekonomskih studija o doprinosu delatnosti sa autorskim pravima. Sa ovim u vezi, uzete su u obzir studije Hrvatske, Mađarske i Srbije, dok su one upoređivane sa evropskim studijama Holandije i Finske. Posle ove međufazne analize faktora autorskog prava, smatralo se da je utvrđivanje faktora u Srbiji možda najprikladnije za merenje autorske kom-

ponente privrednih aktivnosti. Razlozi za ovu procenu bili su geografska blizina ove susedne države, činjenica da su obe bile deo iste jurisdikcije u prošlosti, ali i isti put koji i Kosovo i Srbija dele kao potencijalne zemlje kandidati za EU.

Ipak, struktura delatnosti sa autorskim pravima nije jednaka između dve zemlje. Tim je utvrdio neke razlike u pogledu distribucije autorskih prava unutar različitih grupa delatnosti. Faktori autorskih prava za Kosovo nisu primenjivani na grupe delatnosti, već na pojedinačne ekonomske aktivnosti, dok druge zemlje često koriste isti faktor autorskih prava u svim aktivnostima unutar grupe. Glavni faktori autorskih prava predstavljeni su u tabeli 2, dok je detaljna lista koja sadrži dalje raščlanjivanje faktora autorskih prava po delatnostima data u Aneksu I.

Tabela 2: Glavni faktori autorskih prava primenjeni na aktivnosti delatnosti sa AP³

Delatnost sa AP i grupa	Faktor autorskih prava
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	
Štampa i literatura	100%
Muzika, Pozorišne produkcije, Opera	100%
Filmovi i video	100%
Radio i TV	100%
Fotografija	100%
Softver, baze podataka i računarske igre	100%
Vizuelna i grafička umetnost	100%
Oglašavanje	100%
Društva za prikupljanje autorskih prava	100%
Uzajamno zavisne delatnosti sa autorskim pravima	
TV kompleti, radio aparati, videorekorderi, CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, uređaji za elektronske igre i druga slična oprema	100%
Računari i oprema	100%
Muzički instrumenti	100%
Fotografski i kinematografski instrumenti	100%
Aparati za fotokopiranje	100%
Prazan materijal za snimanje	100%
Papir	70%
Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima	
Odeća, tekstil i obuća	0.6%
Nakit i novčići, kovanice	20%
Ostali zanati	40%
Nameštaj	5%
Domaćinstvo, porculan i staklo	0.5%
Zidne obloge i tepisi	0.4%
Igračke i igrice	40%
Arhitektura, inženjering, geodezija	25%
Dizajn	10%
Muzeji	50%
Ne-posvećene pomoćne delatnosti sa autorskim pravima	
Veleprodaja i maloprodaja generalno	4.8%
Transport generalno	4.8%
Informacije i komunikacije	4.8%

Primena faktora autorskih prava na trgovinu robom bila je prilično jednostavna. Međutim, u slučaju usluga u cilju merenja spoljne trgovine uslugama u delatnosti autorskih prava, sledeće kategorije usluga koje se smatraju relevantnim za delatnost sa autorskim pravima izvedene su iz BPM6:

1. Telekomunikacije, kompjuterske i informatičke usluge;
2. Naplate za korišćenje prava intelektualne svojine;
3. Ostale poslovne usluge (usluge istraživanja i razvoja (R&D), autorska prava/patenti proizašli iz istraživanja i razvoja/R&D);
4. Lične, kulturne i rekreativne aktivnosti;
5. Transport.

³Napomena: Faktori autorskih prava koji su predstavljeni u ovoj tabeli mogu da variraju za određene aktivnosti u okviru neke od grupa iz "Uzajamno zavisnih delatnosti" i "Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima". Detaljna lista autorskih prava

Faktori koji su primenjeni za ove kategorije zasnivaju se na pristupu usvojenom u litvanskoj i srpskoj studiji. Faktori autorskih prava za međunarodnu trgovinu uslugama dati su u Aneksu 1 ove studije. Ako se ovo uzme kao osnovna studija, buduće studije mogu da dalje prilagode primenjeni pristup i da preciznije predstave stvarnu komponentu autorskih prava u ovim aktivnostima.

Zajedničke aktivnosti

Prema listi zaštićenih delatnosti WIPO, brojne aktivnosti se primenjuju na više grupa i delatnosti. Ove zajedničke aktivnosti su identifikovane i dodeljen im je faktor pripisivanja kako bi se izbeglo dvostruko brojanje prilikom procene podataka o BDV, zaposlenosti i trgovini. Ukupno su identifikovane 22 zajedničke aktivnosti među delatnostima autorskih prava, koje spadaju u dve ili više grupa i podgrupa delatnosti.

Pojava zajedničkih aktivnosti među delatnostima sa autorskim pravima varira u zavisnosti od učestalosti pojavljivanja i delatnosti i grupe u kojoj se one javljaju. Ove razlike su bile ključni faktor za određivanje njihovog udela u atribuciji za svaku zajedničku aktivnost unutar različitih grupa i delatnosti.

Identifikovane pojave zajedničkih aktivnosti među delatnostima su sledeće:

- Zajedničke aktivnosti koje se pojavljuju samo u okviru Osnovnih delatnosti sa autorskim pravima;
- Zajedničke aktivnosti koje se pojavljuju u okviru Osnovnih delatnosti sa autorskim pravima kao i u okviru ne-osnovnih delatnosti;
- Zajedničke aktivnosti koje se pojavljuju u okviru ne-osnovnih delatnosti

Kada se zajednička aktivnost odigrava više puta u okviru osnovne delatnosti sa autorskim pravima, faktor atribucije (pripisivanja) je podeljen proporcionalno broju pojavljivanja po deljenoj aktivnosti. Ako se zajednička aktivnost dva puta dogodi u ovoj delatnosti, faktor pripisivanja smatra se 50 posto. Ako se zajednička aktivnost dogodi tri puta u ovoj delatnosti, faktor pripisivanja smatra se 33 posto.

Kada se zajednička aktivnost odigra više puta i u osnovnoj delatnosti sa autorskim pravima i u ne-osnovnoj delatnosti autorskih prava, celokupna atribucija zajedničke aktivnosti dodeljena je osnovnoj delatnosti autorskih prava. Ako su se odgovarajuće zajedničke aktivnosti dogodile više puta u okviru pos-

lednjeg, pripisivanje se deli srazmerno broju pojavljivanja. Kao takav, ako se zajednička aktivnost dogodi dva puta u osnovnoj delatnosti sa autorskim pravima i tri puta u ne-osnovnoj delatnosti autorskih prava, 100 posto se pripisuje prvoj, dok se ovaj faktor zatim deli na svaku zajedničku aktivnost unutar osnovne delatnosti sa autorskim pravima na proporcionalno jednak način.

Kada se zajednička aktivnost dogodi unutar ne-osnovnih delatnosti, faktor pripisivanja srazmeran je broju pojavljivanja u međuzavisnoj delatnosti sa autorskim pravima i delimičnoj delatnosti autorskih prava, dok pojavama zajedničkih aktivnosti u ne-namenskim delatnostima podrške nije pripisan nikakav udeo.

Proporcionalno pripisivanje zajedničkih aktivnosti odgovarajućim grupama na osnovu njihovog broja pojava, procena je zbog nedostatka i potrebe za dubljim uvidom na tržište da bi se procenio obim i veličina svake grupe. Ovaj pristup ne utiče na ukupne podatke delatnosti sa autorskim pravima i njihov doprinos privredi; međutim, ograničava u određenoj meri detaljniju procenu i analizu svake grupe delatnosti.

Obrazloženje raspodele ili pripisivanja zajedničkih aktivnosti između četiri delatnosti sa autorskim pravima je usredsređivanje procene na Osnovnu

delatnost sa autorskim pravima kao primarnu, fokusnu tačku ove studije. Zajedničke aktivnosti u delatnosti nenamenske podrške imaju nula atribucije, jer je njihova procena od sekundarnog značaja u poređenju sa druge tri delatnosti. Indikativna za ovu težinu je i činjenica da su navedene aktivnosti u delatnosti nenamenske podrške procenjene na trocifrenom nivou prema Vodiču WIPO, zahvatajući širi opseg, umesto da bude konkretniji i uži.

Tabela 3: Spisak zajedničkih aktivnosti među delatnostima sa AP

NACE REV. 2	KLASA	ATRIBUCIJA	GRUPA	Delatnost sa AP
1812	Ostali štampani materijal	50%	Štampa i literatura	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Vizuelne i grafičke umetnosti	
1820	Reprodukcija snimljenih medija	50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Filmovi i video	
4643	Veleprodaja električnih uređaja za domaćinstvo (uklj. veleprodaju snimljenih audio materijala, CD)	50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Filmovi i video	
		0%	TV setovi, radio uređaji, VCR, CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, oprema za elektronske igre i ostala slična oprema	4. Ne-posvećene pomoćne delatnosti sa AP
		0%	Fotografski i kinematografski instrumenti	
		0%	Veleprodaja i maloprodaja generalno (G)	
4644	Veleprodaja materijala za čišćenje porculana i stakla	100%	Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	2. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima
		0%	Veleprodaja i maloprodaja generalno (G)	4. Ne-posvećene pomoćne delatnosti sa AP
4647	Veleprodaja nameštaja, tepiha i opreme za rasvetu	100%	Nameštaj	2. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima
		0%	Veleprodaja i maloprodaja generalno (G)	4. Ne-posvećene pomoćne delatnosti sa AP
4648	Veleprodaja satova i nakita	100%	Nakit i novčići, kovanice	2. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima
		0%	Veleprodaja i maloprodaja generalno (G)	4. Ne-posvećene pomoćne delatnosti sa AP
4649	Veleprodaja ostale robe za domaćinstvo (uklj. veleprodaju kanc. papira i zaliha, knjiga, časopisa i novina)	50%	Štampa i literatura	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	2. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima
		0%	Igračke i igrice	
		0%	TV setovi, radio uređaji, VCR, CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, oprema za elektronske igre i ostala slična oprema	3. Uzajamno zavisne delatnosti sa AP
4719	Ostala maloprodaja u ne-specijalizovanim radnjama (uklj. nakit)	25%	Nakit i novčići, kovanice	2. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima
		25%	Ostali zanati i rukotvorine	
		25%	Nameštaj	
		25%	Igračke i igrice	4. Ne-posvećene pomoćne delatnosti sa AP
		0%	Veleprodaja i maloprodaja generalno (G)	

4759	Maloprodaja kućnih električnih aparata (uklj. i muzičke instrumente)	25%	Muzički instrumenti	3. Uzajamno zavisne delatnosti sa AP
		25%	Ostali zanati i rukotvorine	2. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima
		25%	Nameštaj	
		25%	Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	
4763	Maloprodaja muzičkih i video snimaka u specijalizovanim radnjama	100%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		0%	Fotografski i kinematografski instrumenti	3. Uzajamno zavisne delatnosti sa AP
5911	Aktivnosti filma, video i TV produkcije	50%	Filmovi i video	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Radio i TV	
5912	ktivnosti post-produkcije filмова, video i TV	50%	Filmovi i video	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Radio i TV	
5913	Aktivnosti distribucije filмова, video i TV programa	50%	Filmovi i video	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Radio i TV	
7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti (uklj. i grafičke dizajnere)	100%	Vizuelne i grafičke umetnosti	1. Osnovne delatnosti sa AP
		0%	Nakit i novčići, kovanice	
		0%	Ostali zanati i rukotvorine	
		0%	Nameštaj	
		0%	Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	
		0%	Židne obloge i tepisi	
		0%	Igračke i igrice	
		0%	Dizajn	
7420	Fotografske aktivnosti	50%	Fotografija	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Vizuelne i grafičke umetnosti	
7722	Iznajmljivanje video kasete i diskova	50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Filmovi i video	
7729	Iznajmljivanje i lizing druge lične i robe za domaćinstvo (uklj. knjige, žurnale i časopise)	50%	Štampa i literatura	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	
		0%	TV setovi, radio uređaji, VCR, CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, oprema za elektronske igre i ostala slična oprema	3. Uzajamno zavisne delatnosti sa AP
		0%	Muzički instrumenti	
		0%	Nameštaj	
7739	Iznajmljivanje i lizing ostalih mašina, opreme i materijalnih dobara (uklj. i profesionalnu radio i TV opremu)	50%	TV setovi, radio uređaji, VCR, CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, oprema za elektronske igre i ostala slična oprema	3. Uzajamno zavisne delatnosti sa AP
		50%	Fotografski i kinematografski instrumenti	
9001	Izvođačke umetnosti	50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Vizuelne i grafičke umetnosti	
9002	Aktivnosti podrške za izvođačke umetnosti	50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Vizuelne i grafičke umetnosti	
9003	Umetničke kreacije	33%	Štampa i literatura	1. Osnovne delatnosti sa AP
		33%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	
		33%	Vizuelne i grafičke umetnosti	
9003	Operacije umetničkih objekata i institucija	50%	Muzička, pozorišna produkcija, opera	1. Osnovne delatnosti sa AP
		50%	Vizuelne i grafičke umetnosti	

Strukturisanje i vizuelizacija podataka

Nakon obavljenih svih potrebnih proračuna, generisani podaci su zatim strukturisani prema WIPO klasifikaciji i na kraju su izrađene opisne tabele zajedno sa ilustrativnim grafikonomima. Način na koji su rezultati distribuirani i interpretirani u skladu je sa drugim studijama koje su sprovedene u regionu.

Prikupljanje podataka za odabrane delatnosti sa AP

Da bi se stekao bolji uvid u pogledu grupe odabranih delatnosti sa autorskim pravima, obavljani su telefonski razgovori, sastanci, intervjui i ostali vidovi komuniciranja sa predstavnicima sledećih institucija:

- Asocijacija audio-vizuelnih izvođača i interpretatora (VAPIK);
- Asocijacija autora, producenata i interpretatora (APIK);
- Kosovska asocijacija izdavača (KPA);
- Narodna biblioteka Kosova;
- Kancelarija za autorska i srodna prava (OCRR).

Pored informacija i podataka prikupljenih kroz intervjue, takođe su uzimani u obzir i sekundarni izvori (izveštaji, studije, novinski članci i slično).

Rezime rezultata

Glavni rezultati ekonomskog doprinosa delatnosti sa autorskim pravima mogu da se sumiraju u sledećim tabelama ispod, a još detajnija podela data je u Aneksima 2 i 3:

Tabela 4: Pregled ekonomskog doprinosa delatnosti sa AP na Kosovu, 2017–2019

BDV (u Euros)	2017	2018	2019
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	98,003,693	104,990,894	105,823,581
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	12,564,657	15,476,630	15,262,278
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	8,922,835	10,560,234	12,469,714
Ne-posvećene delatnosti za podršku	29,894,230	32,374,009	33,357,058
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	149,387,432	163,403,785	166,914,650
ZAPOSLENOST (zposlenih lica)			
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	11,647	12,355	15,219
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	520	562	1,176
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	873	506	876
Ne-posvećene delatnosti za podršku	1,656	1,449	1,649
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	14,696	14,872	18,920
TRGOVINA – UVOZ (EUR)			
Autorska prava - usluge	78,906,094	144,827,150	146,769,934
Autorska prava - robe	87,581,299	102,002,207	107,713,118
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	166,487,393	246,829,357	254,483,052
TRGOVINA - IZVOZ (EUR)			
Autorska prava - usluge	110,916,395	152,811,379	167,590,382
Autorska prava - robe	2,444,833	3,446,801	5,392,418
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	113,361,228	156,258,180	172,982,800

Tabela 5: Pregled ekonomskog doprinosa delatnosti sa AP na Kosovu u procentima (%), 2017-2019.

BDV			
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	1.95%	1.93%	1.85%
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	0.25%	0.28%	0.27%
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	0.18%	0.19%	0.22%
Ne-posvećene delatnosti za podršku	0.59%	0.60%	0.58%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	2.97%	3.01%	2.91%
ZAPOSLENOST			
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	3.26%	3.58%	4.19%
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	0.15%	0.16%	0.32%
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	0.24%	0.15%	0.24%
Ne-posvećene delatnosti za podršku	0.46%	0.42%	0.45%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	4.12%	4.31%	5.21%
TRGOVINA – UVOZ			
Autorska prava – usluge	14.85%	20.52%	19.73%
Autorska prava – robe	2.87%	3.05%	3.08%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	4.65%	6.09%	6.00%
TRGOVINA – IZVOZ			
Autorska prava – usluge	8.16%	9.79%	10.00%
Autorska prava – robe	0.65%	0.94%	1.41%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	6.53%	8.10%	8.40%

Tabela 6: Pregled udela delatnosti sa AP na Kosovu, 2017-2019

BDV			
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	65.60%	64.25%	63.40%
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	8.41%	9.47%	9.14%
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	5.97%	6.46%	7.47%
Ne-posvećene delatnosti za podršku	20.01%	19.81%	19.98%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	100.00%	100.00%	100.00%
ZAPOSLENOST			
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	79.25%	83.08%	80.44%
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	3.54%	3.78%	6.21%
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	5.94%	3.40%	4.63%
Ne-posvećene delatnosti za podršku	11.27%	9.74%	8.71%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	100.00%	100.00%	100.00%
TRGOVINA – UVOZ			
Autorska prava – usluge	47.39%	58.68%	57.67%
Autorska prava – robe	52.61%	41.32%	42.33%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	100.00%	100.00%	100.00%
TRGOVINA – IZVOZ			
Autorska prava – usluge	97.84%	97.79%	96.88%
Autorska prava – robe	2.16%	2.21%	3.12%
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	100.00%	100.00%	100.00%

Pogled na privredu Kosova

Posle rata krajem 90-ih, Kosovo je započelo proces ekonomske transformacije, gde je liberalna paradigma bila kamen temeljac njegovih reformi. U dvadesetogodišnjem periodu, Kosovo je uspeo da utrostruči ekonomiju, iako iz vrlo male baze, imajući u vidu da su posledice rata zabeležile gotovo potpuno uništenu ekonomiju zemlje. U godinama analiziranim u ovom istraživanju, Kosovo je nadmašilo ostale zemlje zapadnog Balkana u pogledu stvarnog ekonomskog rasta, beležeći prosečnu stopu od 4,3 procenta. Ukupni realni BDP zemlje iznosio je 7,05 milijardi evra u 2019. godini, u odnosu na 6,3 milijarde evra u 2017. godini. Generalno, model rasta se u velikoj meri oslanja na privatnu potrošnju zasnovanu na doznakama i donatorsku pomoć, dok je u poslednje vreme došlo do određenog pomaka ka većem ulaganju i rast vođen izvozom. Podeljena po ekonomskim aktivnostima, trgovina na veliko i malo sa 914,6 miliona evra (13,7 posto), prerađivačka delatnost sa 802,1 milion evra (12,3 posto), građevinarstvo sa 605,2 miliona evra (9 posto), javna uprava i odbrana sa 570 miliona evra (8,3 posto) i poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo sa 520 miliona evra (8,1 procent) činili su najveći deo BDP-a zemlje u 2019. Sve ove aktivnosti zabeležile su primetan porast u poređenju sa 2017. godinom, osim poljoprivrede.

Iako je privredni rast Kosova veći nego u drugim zemljama u regionu, to nije bilo dovoljno za stvaranje dovoljno formalnih radnih mesta, posebno za žene i mlade. Ukupna stopa zaposlenosti na Kosovu u 2019. godini bila je najniža u Evropi i iznosila je samo 30 procenta; za žene i omladinu bio je još niži, 13,9 posto, odnosno 13,1 posto. U ovom pogledu nije bilo mnogo poboljšanja u odnosu na 2017. godinu; promene su

uglavnom marginalne. Raščlanjivanje podataka o zaposlenosti prema ekonomskim aktivnostima otkriva da trgovina na veliko i malo sa 62,2 hiljade radnika (17 procenta), građevinarstvo sa 46 hiljada radnika (14,6 procenta), proizvodnja sa 43,7 hiljada radnika (11,9 procenta) i obrazovanje sa 36,6 hiljada radnika (10 procenta), bile su vodeće aktivnosti u pogledu zaposlenosti u 2019. Za razliku od BDP-a, poljoprivreda nije među vodećim delatnostima, pre svega zato što je karakteriše visok nivo neformalnosti u radu. Jedan zanimljiv trend na tržištu rada je da su zarade porasle znatno ispred produktivnosti poslednjih godina, stvarajući nepovoljnu cenu za kosovske firme i kao takve čineći ih manje konkurentnim u odnosu na kolege iz drugih zemalja. Dalje, nejednakosti na tržištu rada i dalje su široko rasprostranjene zbog velikog neformalnog sektora i visokih stopa neaktivnosti, posebno među ženama.

Privatni sektor je krhak i u njemu dominiraju mikro preduzeća sa manje od 10 zaposlenih; više od 90 procenta svih aktivnih preduzeća na Kosovu i dalje su mikro. Uglavnom suviše mala struktura preduzeća, zbog inherentnih nedostataka (npr. nedostatka ekonomije velikog obima), predstavlja ozbiljnu prepreku za rast. Dalje, za poslovno okruženje i dalje je velika smetnja visok nivo neformalne („sive“) ekonomije, koji iznosi oko 31 posto BDP-a zemlje.

Kosovo karakteriše prilično otvoren režim trgovine. Udeo trgovine u BDP kreće se od 82,8 procenta u 2017. do 90 procenta u 2019. Trgovina robom (i izvoz i uvoz) činila je 55 procenta kosovskog BDP u 2019, dok je trgovina uslugama oko 34 procenta.

Trgovinu robom karakteriše ogroman defi-

⁴Napomena: Porezi nisu uključeni.

⁵Evropska komisija (2020). Izveštaj za Kosovo 2020. (2018–2020.) Ocena Komisije. URL: https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

cit, koji predstavlja jedan od najhitnijih ekonomskih izazova za Kosovo. U 2019. godini uvoz je iznosio 3,4 milijarde evra, dok je izvoz iznosio nešto više od 383 miliona evra, beležeći najveći trgovinski deficit u apsolutnom iznosu od kraja rata. Prema uobičajenom scenariju, trgovinski deficit će rasti narednih 25 godina, što baca sumnju na to da bi se izvori spoljnih finansija (poput doznaka iz dijaspore) mogli nositi sa tim. Iako Kosovo uvozi skoro sve, od sirovina do gotovih proizvoda, izvoz je uglavnom bio nediversifikovan – kako u pogledu proizvoda, tako i po pitanju geografije. Osnovni metali i minerali, koji su uglavnom neprerađeni proizvodi i koji se generalno smatraju niskom dodatom vrednošću, činili su oko polovine celokupnog izvoza. Tokom poslednjih godina, preko 70 procenata kosovske trgovine odvijalo se sa regionom prema Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA) i sa EU prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Generalno, uska industrijska baza u kojoj dominiraju proizvodi sa niskom dodatom vrednošću u velikoj meri objašnjava loše rezultate kosovske trgovine robom.

Za razliku od slučaja trgovine robom, Kosovo je tokom proteklih godina registrovalo suficit u pogledu trgovine uslugama. Najveći suficit zabeležen je u 2019. godini i iznosi 932 miliona evra. Ovaj višak, zajedno sa velikim protokom doznaka iz kosovske dijaspore, u velikoj meri su doprineli nadoknađivanju održivog trgovinskog deficita roba. Putovanja, uglavnom sastavljena od kosovske dijaspore, činila su najveći deo izvoza usluga u 2019. godini, sa preko 80 procenata.

Kosovo je privuklo 254,6 miliona evra DSI u 2019. godini, nešto manje u poređenju sa prethodne dve godine. Zemlja je uspeła da privuče najveći udeo priliva DSI sredinom i krajem 2000-ih kroz proces privatizacije. Od tada su se prilivi DSI znatno smanjile i uglavnom se svode na ulaganja dijaspore u nerazmenive sektore (tj. nekretnine). Politički rizik, korupcija, slaba zaštita imovinskih prava, mala veličina tržišta i neprivačlan režim podsticaja odigrali su štetnu ulogu u privlačenju DSI. Strani investitori na Kosovu prvenstveno su regionalne evropske zemlje poput Nemačke, Švajcarske, Turske, Velike Britanije, Austrije i Slovenije.

Tabela 7: Ekonomski indikatori – Kosovo, 2017–2019.

Ekonomski indikatori (pokazatelji)	2017	2018	2019
BDP po konstantnim cenama (mil. EUR)	6,326	6,658	7,058
Realna stopa rasta BDP (%)	4.2	3.8	4.9
Stopa zaposlenosti (%)	29.8	28.8	30
Stopa zaposlenosti – žene (%)	12.7	12.3	13.9
Stopa zaposlenosti – omladina (%)	11.2	10	13.1
Trgovina/BDP (%)	82.8	88.9	90.0
Izvoz robe (mil. EUR)	378	367.5	383.5
Uvoz robe (mil. EUR)	3,047	3,347	3,497.1
Izvoz usluga (mil. EUR)	1,358.7	1,561.5	1,676.2
Uvoz usluga (mil. EUR)	531.4	705.7	743.9
DSI (mil. EUR)	255.4	272.1	254.6

Izvor: Kosovska agencija za statistiku (2020.); Centralna banka Kosova (2019.).

Na Kosovu je pandemija COVID-19 ozbiljno pogodila i poremetila ekonomiju. Pored toga što je izazvala veliku krizu u javnom zdravlju, gurnula je zemlju u velike ekonomske teškoće, što je prouzrokovalo bankrotiranja i gubitke posla i radnih mesta.

Autorska i srodna prava na Kosovu

5.1. Razvoj okvira za autorska i srodna prava na Kosovu

Istorijski posmatrano, Kosovo je bilo deo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije do 1989 godine. Tokom ovog perioda, sva relevantna polja (uključujući i autorska prava) su bila regulisana saveznim zakonodavstvom SFRJ. Po završetku rata, od 10. juna 1999. godine, Kosovo je stavljeno pod međunarodni protektorat i Kosovom je, prema Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti UN, upravljao UNMIK, do 17. februara 2008. godine, kada je proglasilo nezavisnost. Tokom ovog perioda, kosovski zakonodavni okvir sastojao se od zakona donetih pre 22. marta 1989., između 22. marta 1989. i 10. juna 1999. (samo zakoni koji nisu bili diskriminatorni) i od 10. juna 1999. do 17. februara 2008. propisa koje je donosio UNMIK, kao i zakona privremene Skupštine. Za vreme administracije UNMIK usvojen je Zakon o autorskim i srodnim pravima, što je prvi zakon o autorskom pravu koji je usvojen posle 1999. godine.

Nakon proglašenja nezavisnosti, Kosovo je usvojilo i Ustav i, shodno članu 48, sloboda umetnosti i nauke garantovana je među osnovnim ljudskim pravima. Godine 2011. Kosovo je usvojilo novi Zakon o autorskim i srodnim pravima (04/L-065). Ovaj zakon izmenjen je i dopunjen Zakonom 05/L-047 i Zakonom 06/L-120¹¹.

Pored primarnog zakonodavstva o autorskim i srodnim pravima, na snazi su i sledeći podzakonski akti:

- Uredba MKOS 01-2012 o procedurama za izdavanje, odnosno opozivanje licence za asocijacije za kolektivno upravljanje autorskim i srodnim pravima;
- Uredba VRK 05-2013 o medijaciji u sporovima na polju autorskih i srodnih prava;
- Uredba VRK 20/2018 o specijalnoj i kompenzaciji za reprodukciju;
- Uredba VRK 21/2018 o izmeni dopuni Uredbe VRK 05/2013.

⁶Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, Rezolucija A/RES/1244 (1999). URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf

⁷Službeni list Privremenih institucija samouprave na Kosovu, 11/2007.

⁸Ustav Republike Kosovo, K-09042008. URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

⁹Službeni list Republike Kosovo, 27/2011.

¹⁰Službeni list Republike Kosovo, 37/2016.

¹¹Službeni list Republike Kosovo, 13/2019.

¹²Službeni list Republike Kosovo, MKOS-01/2012.

¹³Službeni list Republike Kosovo, VRK-05/2013.

¹⁴Službeni list Republike Kosovo, VRK-20/2018-RR.

¹⁵Službeni list Republike Kosovo, VRK-21/2018.

5.2. Međunarodno i EU zakonodavstvo koje pokriva autorska i srodna prava

Sa međunarodnog stanovišta, Kosovo još uvek nije član Ujedinjenih nacija, niti Svetske trgovinske organizacije (STO), niti Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO). Kosovo nije strana ni u relevantnim međunarodnim instrumentima, uključujući Bernsku konvenciju, TRIPS sporazum, Univerzalnu konvenciju o autorskim pravima, Ugovor o autorskim pravima WIPO i druge.

Sa stanovišta EU, Kosovo nije član Evropske unije, a posledično tome ni član Zavoda za intelektualnu svojinu Evropske unije i Evropskog zavoda za patente, ali se zalaže za što brže članstvo. U tom pogledu, EU i Kosovo su 2015. godine potpisali Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, u kojem je, prema članu 77, Kosovo preuzelo obaveze da preduzme neophodne korake kako bi se obezbedio sličan nivo zaštite kao što je u državama članicama EU u oblasti intelektualnih, industrijskih i komercijalnih prava, uključujući ovde i sredstva za realizaciju takvih prava. Kosovo je preduzelo korake u tom smeru, s obzirom da je zakonodavstvo o intelektualnoj svojini u velikoj meri već usaglašeno, a da bi se postigla potpuna usklađenost u vremenskom okviru utvrđenom u SSP, EU finansira projekat za podršku Kosovu u cilju ispunjenja obaveza koje proizilaze iz članova 77. i 78. SSP.

Kosovsko zakonodavstvo o autorskim pravima još uvek nije usklađeno sa sledećim direktivama EU:

- Direktiva 2014/26/EU o kolektivnom upravljanju autorskim i srodnim pravima i višeteritorijalnom licenciranju prava na muzička dela za internetsku upotrebu na unutrašnjem tržištu, (SL L 84, 20.3.2014.)
- Direktiva EU 2017/1564 o određenoj dozvoljenoj upotrebi određenih dela i drugih predmeta zaštićenih autorskim i srodnim pravima u korist lica koja su slepa, oštećena vida ili na drugi način onemogućena u štampi SL L 242, 20.9.2017.
- Uredba EU 2017/1128 o prekograničnoj prenosivosti usluga internetskog sadržaja na unutrašnjem tržištu, (SL L 168, 30.6.2017.)
- Uredba EU 2017/1563 o prekograničnoj razmeni kopija određenih dela i drugih predmeta zaštićenih autorskim i srodnim pravima između Unije i trećih zemalja u korist osoba koje su slepe, slabovidne ili na drugi način odštampane invalidi, (SL L 242, 20.9.2017.)
- Direktiva EU 2019/789 o mrežnom prenosu radiodifuznih organizacija i ponovnom prenosu televizijskih i radio programa,
- Direktiva EU 2019/790 o autorskom i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu i izmenama Direktiva 96/9/EC i 2001/29/EC, (SL L 130, 17.5.2019).

¹⁶Official Journal of the European Union, Stabilization and Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and Kosovo *, of the other part OJ L 71, 16.3.2016

5.3. Pregled Zakona o autorskim i srodnim pravima na Kosovu

Predmeti zaštite

Zaštićena dela, prema Zakonu o autorskim pravima, definišu se kao pojedinačne tvorevine u književnosti, nauci i umetnosti, izražene u različitim modusima, ako zakonom nije drugačije predviđeno. Zakon o autorskim pravima ne navodi zaštićena dela na potpuno iscrpan način, on samo daje primere kao što su: govorna dela, pisana dela, muzička dela, pozorišna dela, koreografska dela, audiovizuelna dela, arhitektonska dela itd.

Određene stavke su izuzete iz zaštite autorskih prava, kao što su sledeće:

- Ideje, principi, smernice;
- Službeni dokumenti, zaonodavstvo, administrativni i pravosudni dokumenti;
- Službeni materijali za javno informisanje, folklorne kreacije, vesti i drugi dnevni izveštaji u okviru medija.

Autorsko pravo (tipovi i opseg)

Zaštita autorskih prava automatski stupa na snagu onog trenutka kada autor kreira delo. To znači da nije potreban postupak registracije, niti objavljivanje stvaranja kako bi zaštita autorskih prava stupila na snagu. Isključiva moralna i ekonomska prava pripadaju autoru.

Moralna prava štite integritet autora i dela koje je stvoreno. Prema zakonu o autorskim pravima, moralna prava su:

1. Pravo na prvo objavljivanje;
2. Pravo na priznavanje autorstva;
3. Pravo na integritet rada;
4. Pravo na pokajanje.

Ekonomska prava štite ekonomski interes autora, dajući moć autoru da dozvoli ili zabrani upotrebu svog dela i kopija svog dela. Prema zakonu o autorskim pravima, ako nije drugačije predviđeno, upotreba dela bez odgovarajućeg odobrenja autora je zabranjena, osim pod uslovima koje je autor postavio. Ekonomska prava, kako je predviđeno zakonom, nisu iscrpna, jer je nemoguće zakonom predvideti sve vrste upotrebe rada, dok mnoge vrste/oblici upotrebe rada postaju dostupni. To znači da svaka nova vrsta upotrebe dela stvara novo ekonomsko pravo za autora.

Ekonomska prava predviđena zakonom o autorskim pravima su sledeća:

1. Pravo na reprodukciju;
2. Pravo na distribuciju;
3. Pravo na lizing;
4. Pravo na javno tumačenje;
5. Pravo na korišćenje od strane „audiovizuelne medijske službe“;
6. Pravo na javnu komunikaciju putem fonograma i videograma;
7. Pravo na javno obelodanjivanje;
8. Pravo da se rad učini dostupnim za javnost;
9. Pravo na reprocesiranje;
10. Pravo na audiovizuelnu adaptaciju.

Ostala autorska prava su sledeća:

1. Pravo na pristup i izloženost;
2. Pravo na droit de suite
3. Pravo na javno angažovanje
4. Pravo na specijalno for special

Srodna prava

Iako autorska prava štite pojedinačne intelektualne tvorevine, srodna prava štite i druge napore slične autorskim pravima, ali se ne preklapaju sa onim drugim. Prema Zakonu o autorskom i srodnim pravima, zaštićene su sledeće vrste srodnih prava:

- Prava izvođača (kao što su: glumci, pevači, plesači, muzičari, itd.):
 - Ekonomska prava: (da fiksiraju svoj nastup, da reprodukuju, distribuiraju i iznajmljuju fonograme ili videograme svojih nastupa, da emituju svoje nastupe uživo, da javno prenose svoje nastupe uživo, da procesiraju svoj fiksirani nastup, da svoje nastupe/izvedbe učine dostupnim javnosti).
 - Moralna prava: (da budu identifikovani kao izvođači i pravo na integritet)
 - Pravo na novčanu nadoknadu u slučajevima javne komunikacije, audiovizuelnog emitovanja i u komercijane svrhe.
- Prava proizvođača fonograma, koji proizvođačima fonograma dodeljuju ekskluzivna prava na reprodukciju, distribuciju, zakup, obradu, stavljanje na raspolaganje javnosti njihovih fonograma i naknada (uključujući posebne naknade) (za komunikaciju sa javnošću i komercijalne svrhe).
- Prava filmskih producenata, koja filmskim producentima dodeljuju ekskluzivna prava na reprodukciju, distribuciju, zakup, javno prikazivanje, stavljanje na raspolaganje javnosti i posebne naknade.
- Prava audiovizuelnih medijskih usluga, koja im daju ekskluzivna prava da fiksiraju svoje emisije, reprodukuju fiksirane emisije, distribuiraju fiksirane emisije, reemituju svoje emisije, dalje emituju emisije, ako se to radi na javnim mestima dostupnim uz plaćanje i učine dostupnim javnosti njihova fiksirana emitovanja.
- Prava proizvođača baza podataka, koji im daju ekskluzivna prava na reprodukciju, distribuciju, zakup, čine svoju bazu podataka dostupnom javnosti i bilo koji drugi oblik komunikacije njihove baze podataka sa javnošću.
- Prava izdavača koji im daju ekskluzivna prava na naknadu i određena druga prava i zaštitu u vezi sa neobjavljenim delima u javnom domenu i naučnim publikacijama.

5.4. Upravljanje i izvršavanje autorskih i srodnih prava

Individualno i kolektivno upravljanje autorskim pravima

Na Kosovu se autorskim pravima može upravljati pojedinačno (svako zaštićeno delo posebno) ili kolektivno (određenim brojem dela više autora istovremeno). Autori mogu, prema svom izboru, da odluče da li će upravljati svojim pravima pojedinačno ili kolektivno. Prema kosovskom Zakonu o autorskom i srodnim pravima, kolektivno upravljanje autorskim pravima je obavezno za: *pravo na pravičnu naknadu za privatno suočavanje sa delima ili predmetima srodnih prava; pravo na pravičnu reprodukciju; pravo na pravičnu naknadu autorima, izvođačima nakon prenosa njihovog ekskluzivnog prava na iznajmljivanje proizvođačima fonograma ili audiovizuelnih dela; pravo na naknadu iz zajma; pravo saopštavanja javnosti ne-pozorišnih muzičkih dela i književnih dela, mala prava; pravo izvođača i proizvođača fonograma na jedinstvenu pravičnu naknadu za emitovanje i javnu komunikaciju fonograma objavljenih u komercijalne svrhe; pravo kablovskog ponovnog emitovanja dela i predmeta srodnih prava (osim za prenos dobavljača audiovizuelnih medijskih usluga u vlasništvu, bez obzira da li su ta prava njihova ili su im ih dodelili nosioci prava).*

Zakonska zaštita autorskih i srodnih prava

Sudska zaštita

U okviru sudske zaštite, Zakonom o autorskim pravima predviđen je širok spektar građanskih mera za autore i druge nosioce prava u slučaju kršenja autorskih i srodnih prava, a takve mere uključuju: utvrđivanje povrede; zabrana kršenja; uklanjanje robe i materijala i alata koji se koriste u protivpravne svrhe i uništavanje takve robe, materijala i alata; naknadu materijalne štete i izgubljene dobiti i posebnu naknadu (dobit koju je napravila stranka koja krši prekršaj); naknada nematerijalne štete za moralna prava; potpuno ili delimično objavljivanje presude u raznim medijima sa troškovima prekršioaca; preliminarne mere i privremene mere. Tužbe za povredu autorskih prava spadaju u nadležnost Osnovnog suda u Prištini - Odeljenje za privredna pitanja, nadležnost je utvrđena Zakonom o sudovima.

Prema kosovskom Krivičnom zakoniku, kršenje autorskih i srodnih prava smatra se krivičnim delom pod privrednim kriminalom i kažnjava se novčanom kaznom i zatvorom u rasponu od 3 meseca do 8 godina (u zavisnosti od prekršaja i dobiti), dok se alati i uređaji koji se koriste oduzimaju.

Administrativna zaštita

Prema Zakonu o autorskim pravima, **Kancelarija za autorska i srodna prava** je glavno telo odgovorno za izradu primarnog i sekundarnog zakonodavstva o autorskim i srodnim pravima; razvijanje strategija za osnaživanje i zaštitu autorskih prava u zemlji; licenciranje i nadzor udruženja za kolektivno upravljanje autorskim i srodnim pravima i promovisanje autorskih prava i međunarodne saradnje i inicijativa za pristupanje međunarodnim organizacijama za zaštitu autorskih prava / intelektualne svojine.

¹⁷Official Gazette of the Republic of Kosovo, 22/2018

¹⁸Official Gazette of the Republic of Kosovo, 2/2019

Kancelarija za autorska prava (OCR) razvila je Nacionalnu strategiju za jačanje sistema autorskih prava 2019–2023. Cilj strategije je stvaranje sigurnog okruženja u kojem se autorska prava štite i sprovode, a tvorci i izvođači i svi nosioci autorskih prava nagrađuju za upotrebu svojih dela. Strategija navodi ciljeve kao što su unapređenje zakonskog okvira, podizanje nivoa kapaciteta institucija odgovornih za nacionalni sistem autorskih prava, promovisanje obrazovanja i povećanje poštovanja autorskih prava i smanjenje kršenja autorskih prava. Prethodnica Strategije za jačanje sistema autorskih prava na Kosovu bila je Strategija protiv falsifikovanja i piraterije iz 2012, koja je izrađena i usvojena pošto je u to vreme bila svedok mnogih problema sa kršenjem autorskih prava i rastuće piraterije.

Radna grupa za borbu protiv piraterije koja je proizašla iz Strategije je operativna i njeno članstvo uključuje institucije poput OCR, Agencije za industrijsku svojinu, Carine Kosova, Agencije za upravljanje zaplenjenom ili konfiskovanim imovinom, Kosovske policije i Tržišne inspekcije. U okviru akcija preduzetih za sprovođenje Strategije protiv falsifikovanja i piraterije 2012–2016, Radna grupa za borbu protiv piraterije preduzela je mere protiv fizičke i digitalne piraterije. Tokom tih akcija zaplenjeno je i oduzeto oko 45.000 piratskih materijala. Značajno se poboljšava nivo primene autorskih prava i svest javnosti ako uporedimo nivo piraterije danas i u vreme kada je razvijena prva Strategija 2012. Zahvaljujući primeni Strategije i poslu koji je obavila Radna grupa, Kosovo više ne zaostaje za zemljama regiona u borbi protiv fizičke piraterije.

Kosovska Policija je glavna institucija za sprovođenje zakona na Kosovu i deluje u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova. Sva pitanja vezana za prava intelektualnog vlasništva sprovode se / istražuju preko Odeljenja za ekonomski kriminal i korupciju i Sektora za istragu kompjuterskog („sajber“) kriminala u okviru Kosovske policije.

Istrage kosovske policije pokreću se po službenoj dužnosti ili na osnovu krivičnih prijava drugih stranaka. Kosovska policija je tokom 2016. i 2017. godine pokrenula četiri istražna slučaja (po 2 svake godine), dok je 2018. pokrenula 11 slučajeva sumnjajući na kriminalne radnje u vezi sa intelektualnom svojinom. U istom periodu (2016–2018) uhapšeno je 7 osoba, dok je ukupan broj osumnjičenih prema krivičnim prijavama u vezi sa intelektualnom svojinom u istom periodu dostigao 27.

Odsek Carine Kosova za zaštitu prava intelektualne svojine je još jedna institucija za sprovođenje zakona na Kosovu koja deluje u okviru Ministarstva finansija. Glavne odgovornosti Odeljenja za prava intelektualnog vlasništva kosovske carine su sprečavanje uvoza i izvoza robe koja krši prava intelektualnog vlasništva. Odeljenje za prava intelektualnog vlasništva kosovske carine ima nadležnost da preduzima mere po službenoj dužnosti ili putem predstavki stranaka. Između 2016. i 2019. godine, Odeljenje za prava intelektualnog vlasništva zaplenilo je robe za verifikaciju u iznosu od oko 7,6 miliona evra. U istom periodu Odeljenje za prava intelektualnog vlasništva zaplenilo je robu koja krši autorska prava u iznosu od oko 6 miliona evra, dok je uništena roba vredna oko 5,8 miliona evra.

Tržišna inspekcija je izvršno telo u okviru Ministarstva za trgovinu i industriju, koje vrši tržišni nadzor i inspekciju. Tržišna inspekcija (TI), prema Zakonu o tržišnoj inspekciji i inspekcijском nadzoru u pogledu prava intelektualnog vlasništva, ima odgovornosti u preduzimanju koraka i uvođenju različitih mera kako bi se osiguralo da proizvodi na tržištu ne krše prava intelektualne svojine. Inspekcije se vrše prema „godišnjem planu inspekcije“, ali inspekcije se mogu vršiti ako postoji neposredna opasnost po javno zdravlje. Osim po službenoj dužnosti, inspekcijски postupci mogu se pokrenuti i na osnovu žalbi trećih lica. Prema izveštajima

¹⁹Službeni list Republike Kosovo, 80/2010.

TI, u poslednje 3 godine Tržišna inspekcija je zaplenila različitu robu u različitim količinama, za koju je utvrđeno da krši prava intelektualnog vlasništva. Zaplenjena roba obuhvata CD, DVD i univerzitetske udžbenike. Oduzetih CD i DVD koji predstavljaju kršenje autorska prava bilo je 1.194 komada, dok je u istom periodu zaplenjeno i 749 komada univerzitetskih udžbenika.

Nezavisna komisija za medije je institucija zadužena za regulaciju, upravljanje i nadzor radio-frekvencijskog spektra na Kosovu. Odgovornosti NKM uključuju licenciranje javnih i privatnih emitera, uspostavljanje i sprovođenje politike i propisa koji se odnose na prava emitovanja, obaveze i odgovornosti pojedinaca i entiteta koji pružaju audio i vizuelne medijske usluge. Prava intelektualne svojine uopšte, a posebno autorska i srodna prava, takođe su u nadležnosti NKM. Prema godišnjem izveštaju NKM za 2017. godinu, NKM je procesirala 8 slučajeva zbog kršenja Uredbe KPM-2013/02 o autorskim pravima od dobavljača audiovizuelnih medijskih usluga, nastavljajući da nadgleda iste u skladu sa gore pomenutom uredbom. Dok je u 2018. godini, prema godišnjem izveštaju NKM iste godine, NKM obradila 8 slučajeva zbog kršenja Uredbe KPM-2013/02 o autorskim pravima od dobavljača audiovizuelnih medijskih usluga, a 6 tih slučajeva je zatvoreno u svetlu usklađenosti postignutog od strane audiovizuelnih medija Pružaoci usluga, dok je u jednom slučaju dobavljač audiovizuelnih medijskih usluga izrekao novčanu kaznu u iznosu od 1.000 EUR zbog nepoštovanja propisa.

Organizacije za kolektivno upravljanje autorskim i srodnim pravima

Organizacije za kolektivno upravljanje su nezamenljivi deo infrastrukture autorskih prava i ključni su u olakšavanju prikupljanja

i raspodele tantijema. OCR je 2012. godine licencirao dve kolektivne asocijacije za upravljanje autorskim i srodnim pravima – jedno u oblasti muzike – APIK, koje upravlja pravima muzičkih stvaralaca, izvođača i producenata, i – VAPIK, koje upravlja autorskim i vizuelnim pravima kreatori, izvođači i producenti. U poslednje vreme udruženje VAPIK je, u dogovoru sa udruženjem APIK, preuzelo upravljanje posebnim pravima za reprografsku nadoknadu. Organizacije za kolektivno upravljanje autorskim pravima imale su i još uvek imaju problema sa njihovom operacionalizacijom zbog dužine pregovora sa korisnicima prava na određivanje naknada. U 2018. godini udruženje APIK postiglo je sporazume sa korisnicima muzičkih prava o naknadama koje se plaćaju, ali i danas se suočavaju sa poteškoćama u naplati naknada, jer radio i televizori nerado plaćaju, iako su potpisali sporazume.

Udruženje VAPIK, odgovorno za upravljanje audio-vizuelnim autorskim i srodnim pravima, postoji od 2011. godine i radi na tome da postane sve na jednom mestu za audio-vizuelne stvaraoce. Pregovara o ugovorima sa nacionalnim i međunarodnim emiterima i zastupa interese svojih članova u poslovnim i pravnim pitanjima. Ima oko 60 članova i sklopio je sporazume sa glavnim dobavljačima u regionu. Mnogo napora je uloženo u proces pregovaranja o tarifama sa korisnicima, poput kablovskih operatora. U nedostatku sporazuma, nakon iscrpljivanja mogućnosti posredovanja, Ministarstvo kulture osnovalo je međuinstitucionalnu komisiju, koja je, prikupivši podatke od obe strane i podnevši predlog strankama, odredila naknadu. Predlog Komisije otišao je Vladi Kosova, gde je usvojen, ali je na njegovo sprovođenje uticala pandemija COVID-19.

²⁰Nezavisna komisija za medije (2017). Godišnji izveštaj. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>

²¹Uredba KPM-2013/02 o autorskom pravu. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/legjislacioni/299/aktet-nenligjore-ne-fuqi/299>

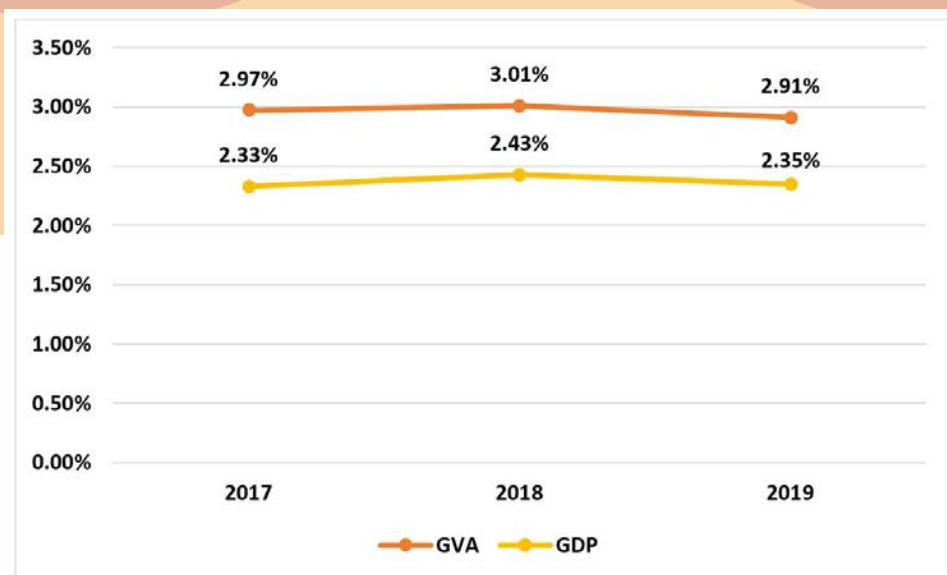
²²Nezavisna komisija za medije (2018). Godišnji izveštaj. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>

Doprinos delatnosti povezanih sa autorskim pravima po pitanju BDV i BDP

Pristup koji se koristi za merenje ekonomske aktivnosti delatnosti sa autorskim pravima je pristup (proizvodnja). Prema ovom pristupu, bruto dodata vrednost (BDV), koja predstavlja razliku između proizvodnje i srednje potrošnje, generisana je za privredne aktivnosti povezane sa autorskim pravima i autorskim pravima.

BDV koji su stvorile delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu 2019. godine iznosio je 163,4 miliona evra, što predstavlja 2,91 procenta ukupne BDV i 2,35 procenta ukupnog BDP-a. Razlika u udelu pripisuje se činjenici da BDV, za razliku od BDP-a, ne uključuje neto poreze na proizvode i porez na dodatu vrednost (PDV). Budući da se ovi porezi ne mogu pripisati ekonomskim aktivnostima, udeo delatnosti sa autorskim pravima je manji u poređenju sa BDP-om. Iako se vrednost delatnosti sa autorskim pravima u tekućim cenama neprekidno povećavala između 2017-2019, to nije bio slučaj sa relativnim doprinosom nacionalnoj ekonomiji (i BDV i BDP). U 2019. relativni udeo bio je manji nego u 2018. i nešto veći nego u 2017. Složena godišnja stopa rasta (CAGR) za delatnost sa autorskim pravima u proseku je iznosila 3,7 procenta za razmatrani period. Ovo se poredi sa CAGR za BDV od 4,4 procenta u istom periodu. Ova razlika ukazuje na to da delatnosti sa autorskim pravima zaostaju za ostalim sektorima privrede. Za detaljnije informacije pogledajte sliku 2 i tabelu 8.

Slika 2: Doprinos delatnosti sa AP u pogledu BDV i BDP, 2017-2019. (%)

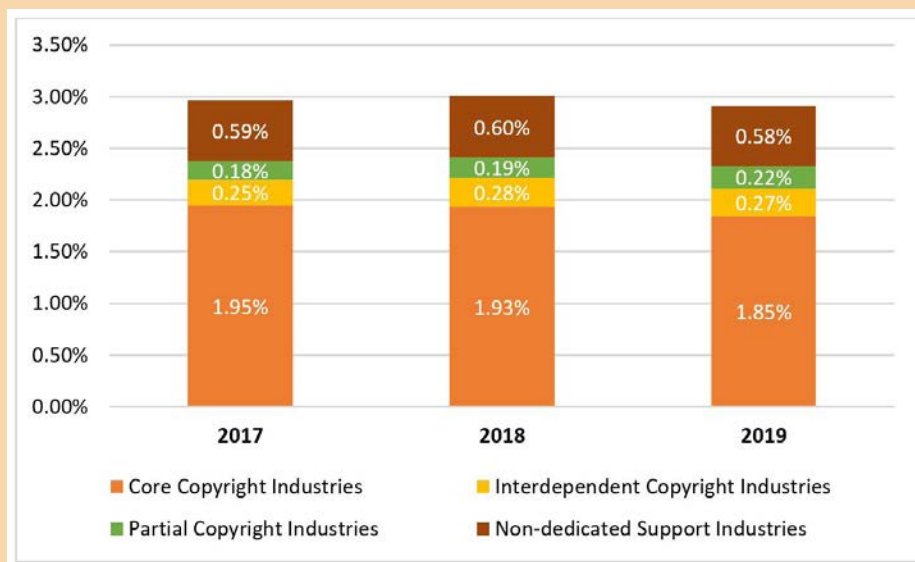
Od svih delatnosti sa autorskim pravima, osnovna grupa najviše doprinosi nacionalnoj ekonomiji. U 2019. osnovna delatnost sa autorskim pravima generisala je 105,8 miliona evra, doprinoseći 1,85 procenta ukupnoj BDV; sledi ne-precizirana delatnost sa autorskim pravima koja je namenjena podršci, sa 33,3 miliona evra (0,58 procenta); međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima sa 15,3 miliona evra (0,27 pro-

centa) i delimične delatnosti sa autorskim pravima sa 12,5 miliona (0,22 procenta). Četiri grupe delatnosti sa autorskim pravima zabeležile su apsolutni porast u poređenju sa 2017. Međutim, u odnosu na ukupni BDV, osnovne delatnosti sa autorskim pravima i ne-namenske delatnosti podrške, za razliku od druge dve grupe, zabeležile su blagi pad u poređenju sa 2017. Za detaljnije informacije videti u tabeli 8 i na slici 3.

Tabela 8: Vrednosti BDV u delatnostima sa AP prema tipu delatnosti, 2017–2019. (u hiljadama EUR)

Tip delatnosti sa AP	2017	2018	2019
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	98,003.7	104,990.9	105,823.6
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	12,564.7	15,476.6	15,262.3
Delimične delatnosti sa autorskim pravima	8,922.8	10,560.2	12,469.7
Ne-posvećene delatnosti za podršku	29,894.2	32,374.0	33,357.1
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	149,385.4	163,401.8	166,912.6

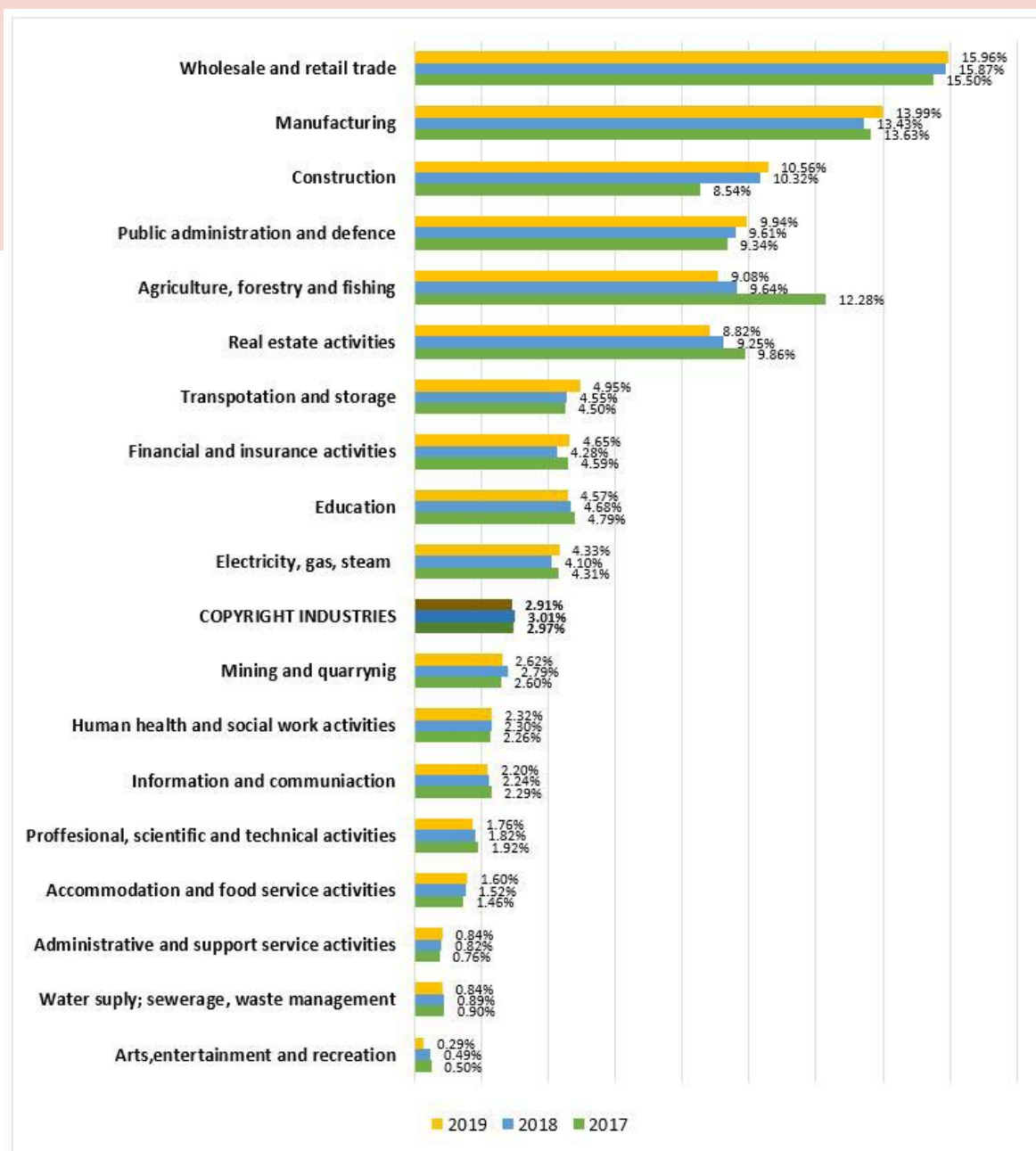
Slika 3: Udeo delatnosti sa AP u BDV, prema tipu delatnosti, 2017–2019. (%)

6.1. Poređenje delatnosti sa autorskim pravima i drugih privrednih sektora

Ekonomska uloga delatnosti sa autorskim pravima takođe se može ilustrovati upoređivanjem ovog sa ostalim sektorima privrede. Kao što je prikazano na slici 7, delatnosti sa autorskim pravima čine 11. najveći sektor u ekonomiji zemlje, ostavljajući za sobom sektore poput rudarstva, ICT, smeštaja, hotelijerstva i prehrambenih uslužnih delatnosti, kao i još nekih drugih. Za dalja poređenja i trendove, pogledajte sliku 4.

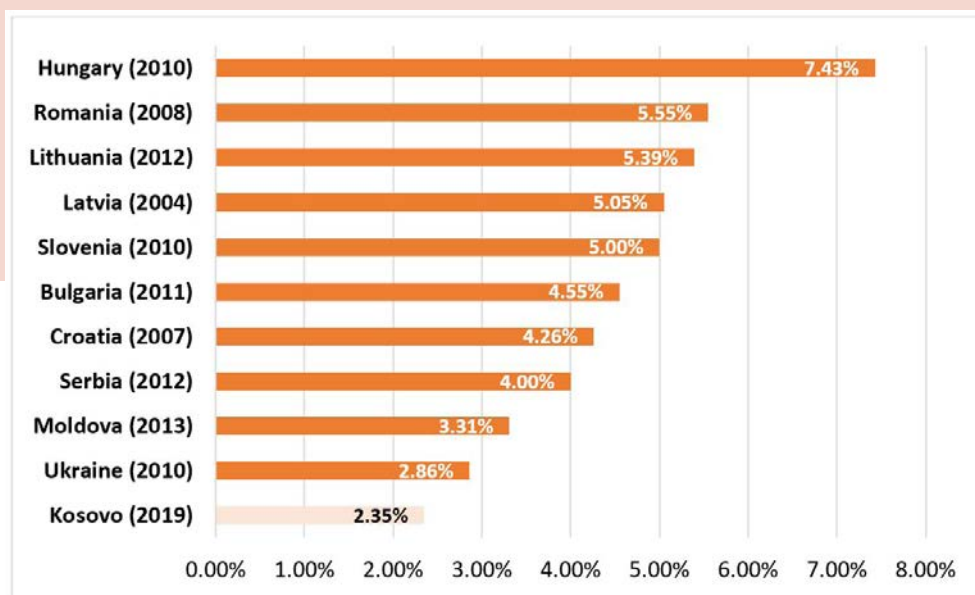
Slika 4: Doprinos delatnosti sa AP za BDP u poređenju sa drugim sektorima, 2017–2019. (%)

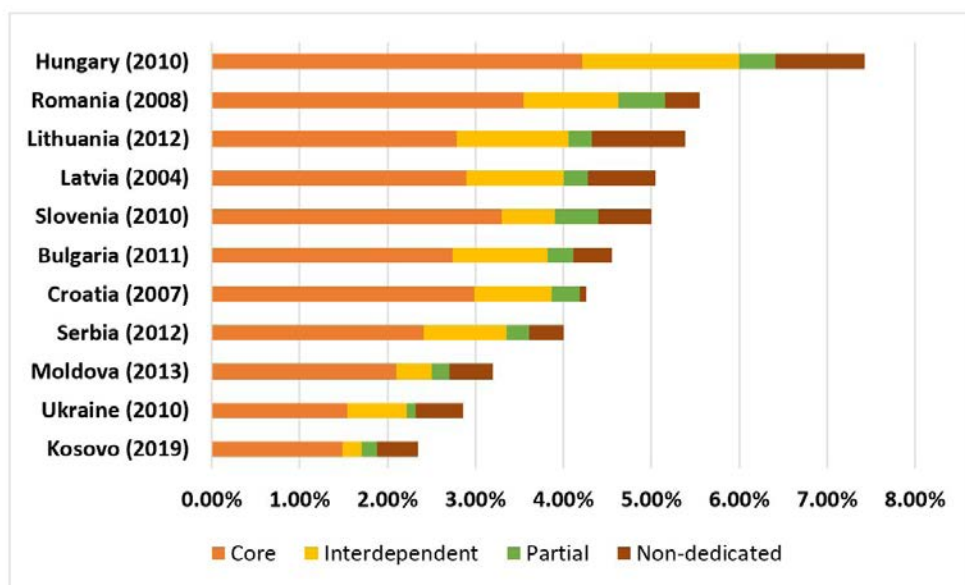
6.2. Regionalno poređenje

Slika 5 upoređuje Kosovo sa drugim zemljama u regionu u pogledu relativne veličine delatnosti sa autorskim pravima u ekonomiji. Kosovo se nalazi na dnu liste, blizu Ukrajine i Moldavije. Takođe je napravljeno poređenje između istih zemalja koje su raščlanjene prema četiri grupe delatnosti sa autorskim pravima. Što se tiče relativne veličine osnovne i međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima, situacija je ista u pogledu rangiranja; Kosovo se i ovde nalazi na dnu liste. Sa druge strane, relativni udeo ne-posvećenih delatnosti podrške veći je nego u Rumuniji, Bugarskoj, Srbiji i Hrvatskoj, dok je udeo delatnosti sa delimičnim autorskim pravima veći nego u Ukrajini (vidi sliku 6).

Slika 5: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP (%)

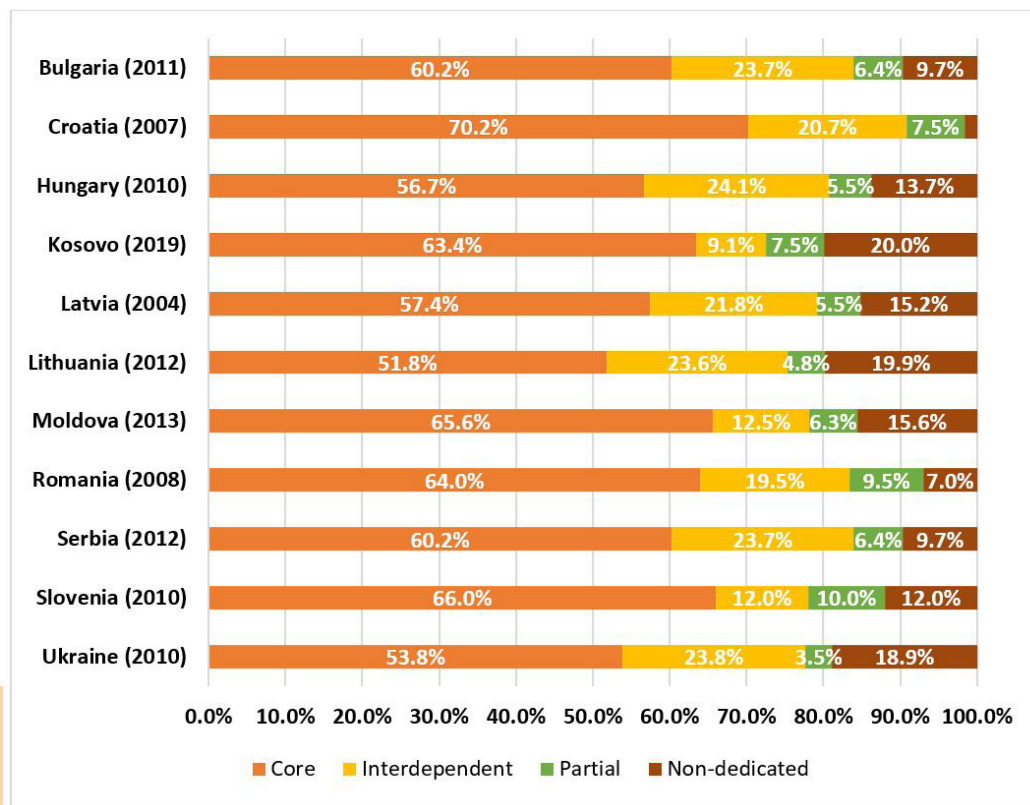

Slika 6: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP prema tipu delatnosti (%)

Da bi imali drugu perspektivu o udelu delatnosti sa autorskim pravima između Kosova i drugih zemalja u regionu, podaci su predstavljeni u složenim šipkama normalizovanim na 100 procenata (vidi sliku 7). Udeo osnovne i delimične grupe u ukupnim autorskim pravima na Kosovu je malo iznad odgovarajućeg proseka od 11 razmatranih regionalnih zemalja. Udeo grupe koja nije namenjena podršci je najveći u poređenju sa zemljama sličnih grupa, dok je suprotno tačno u slučaju grupe međuzavisnih delatnosti.

Slika 7: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP prema tipu delatnosti normalizovano na 100%

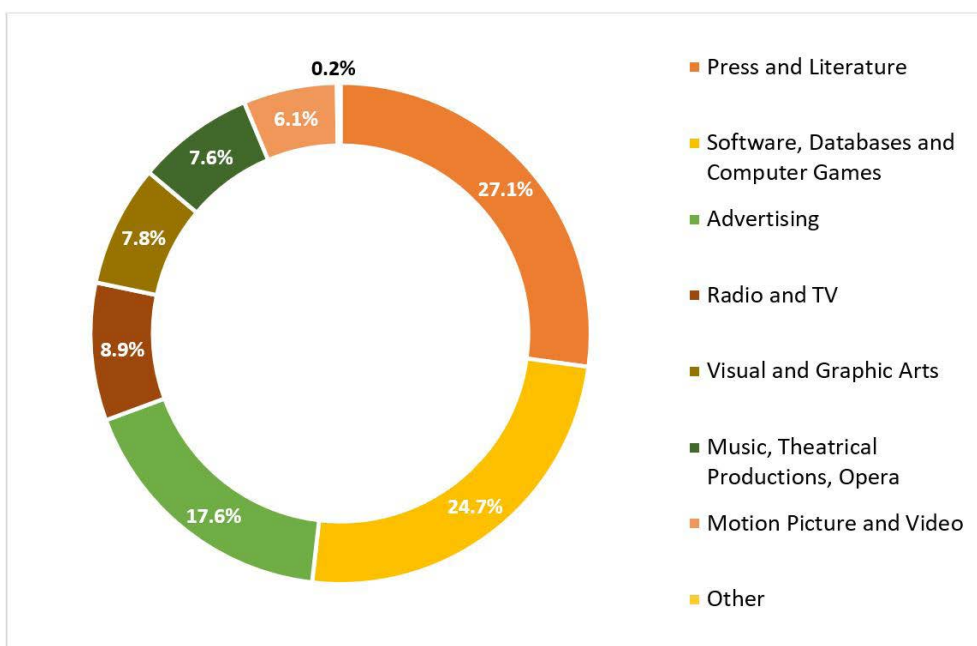

6.3. Doprinosa osnovnih delatnosti kje se bave autorskim pravima

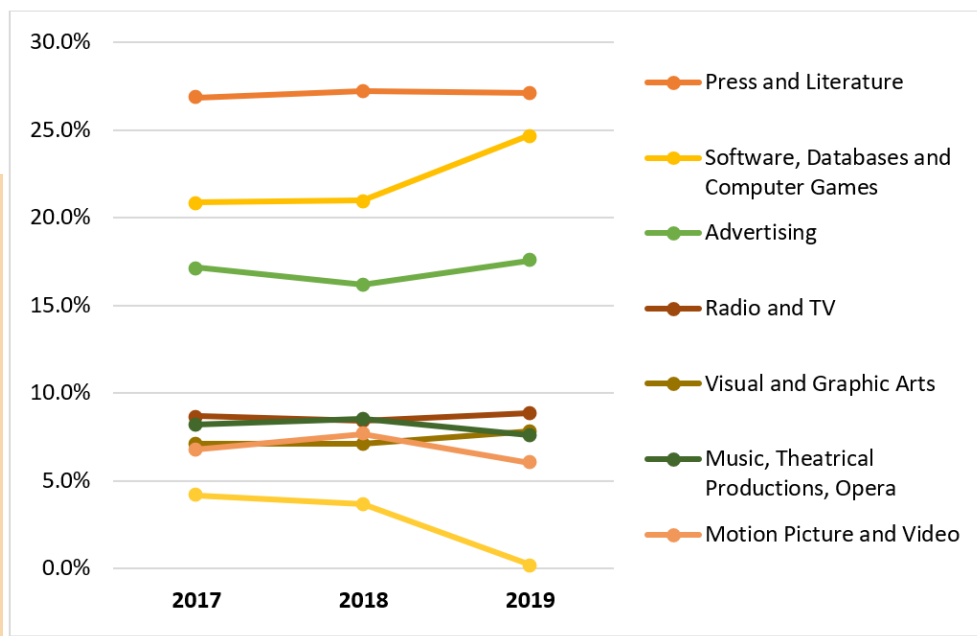
Slika 8 prikazuje raščlanjivanje podgrupa osnovnih delatnosti autorskih prava. Štampanje i literatura sa 27,1 posto, softver, baze podataka i računarske igre sa 24,7 posto i oglašavanje sa 17,6 posto bile su najveće tri osnovne delatnosti sa autorskim pravima u 2019. Ove tri delatnosti sledile su radio i TV sa 8,9 posto, vizuelne i grafičke umetnosti sa 7,8 procenata, muzičko pozorišne pro-

dukcije, opera sa 7,6 procenata i filmovi i slike sa 6,1 procenat. Ostatak (udruženja za fotografiju i sakupljanje) činili su vrlo mali deo. Dalja analiza trendova u ovim delatnostima otkriva da je, u relativnom smislu, kategorija softvera, baza podataka i računarskih igara zabeležila najznačajniju pozitivnu promenu, povećanu za više od 18 procenata (vidi sliku 9).

Slika 8: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)

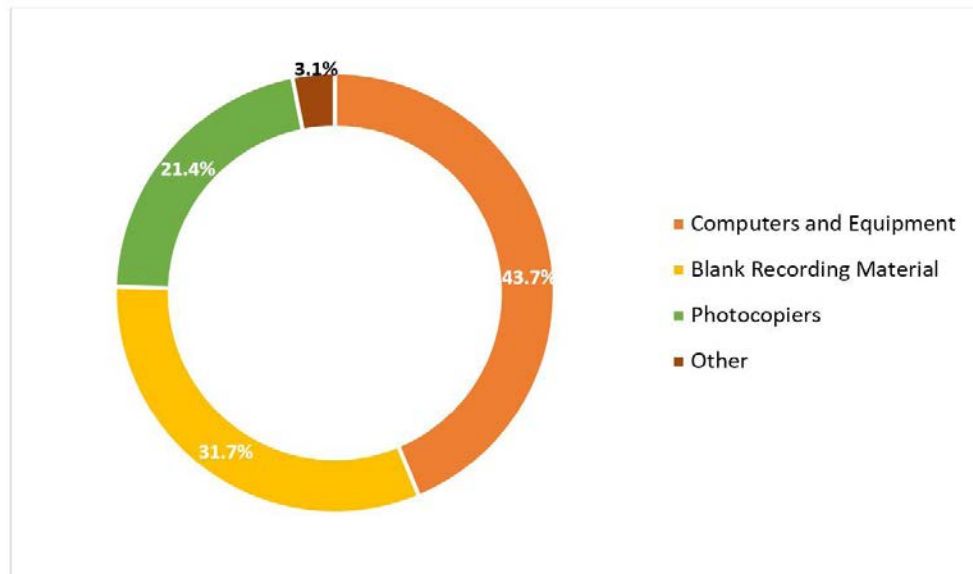
Slika 9: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017-2019. (%)

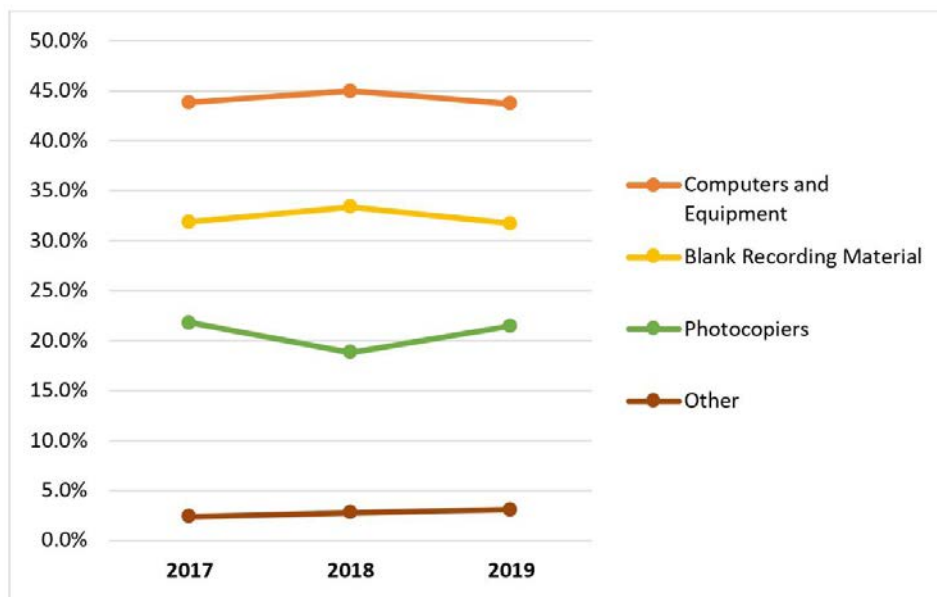
6.4. Doprinos uzajamno zavisnih (međuzavisnih) delatnosti sa autorskim pravima

Kod međuzavisnih delatnosti sa autorskim pravima, računari i oprema bili su vodeći sektor u 2019. godini, praćeni materijalom za prazno snimanje i fotokopirnim aparatima sa 31,7 i 21,4 procenta. Ostale delatnosti, kao što su npr. muzički instrumenti, papir i slično, imale su mnogo manji doprinos (vidi sliku 10). Relativni udeo svih delatnosti bio je manje-više isti u poređenju sa 2017. godinom (vidi sliku 11).

Slika 10: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019 (%)

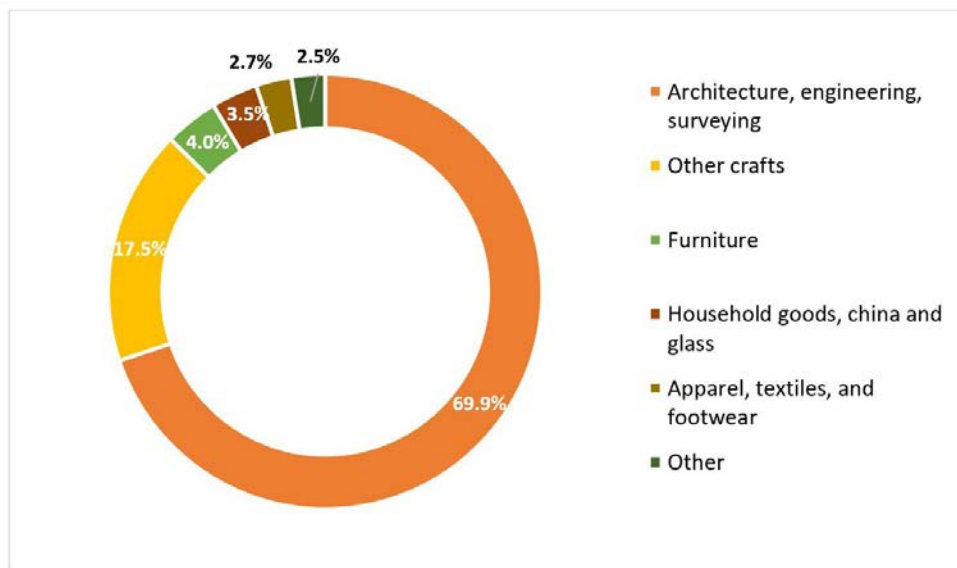
Slika 11: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017-2019. (%)

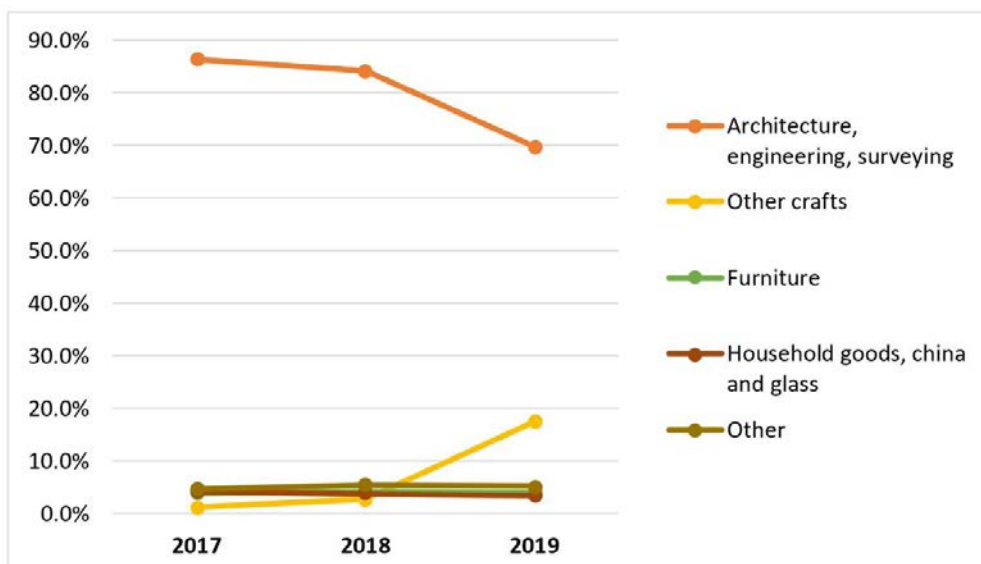
6.5. Doprinos delatnosti sa delimičnim autorskim pravima

Arhitektura, inženjering, istraživanje, ubedljivo su najveća delatnost u grupi delimičnih, sa 69,9 procenata; slede ostali zanati sa 17,5 procenata. Nameštaj, proizvodi za domaćinstvo, porculan i staklo, odeća, tekstil i obuća i još neki drugi ukupno su doprineli sa 12,6 procenata delatnosti sa delimičnim autorskim pravima (vidi sliku 12). U poređenju sa 2017. godinom, relativni udeo arhitekture, inženjeringa, istraživanja prilično se smanjio, dok se kod ostalih zanata dogodilo suprotno. Ostali nisu primetili značajne promene (vidi sliku 13).

Slika 12: Podela delimičnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)

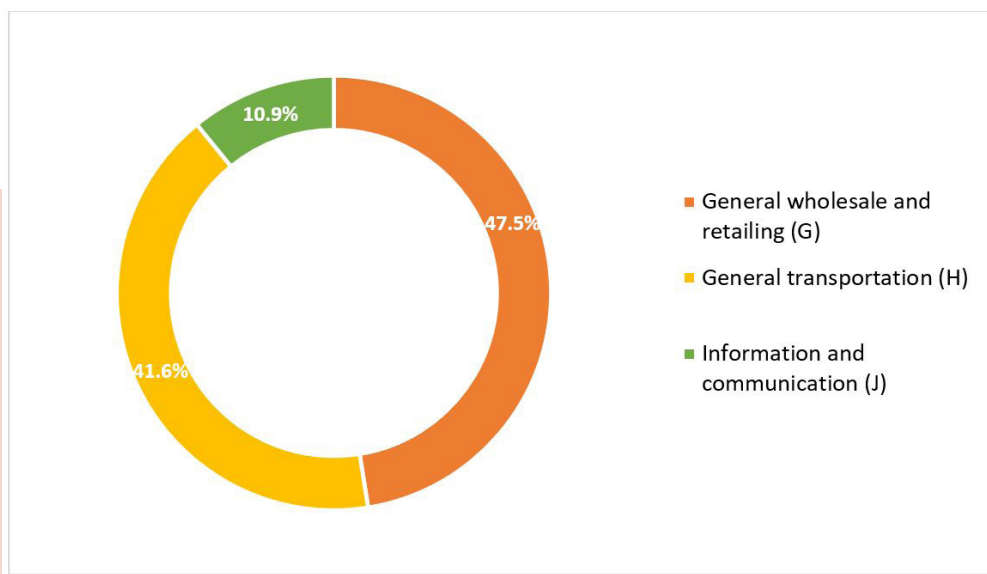
Slika 13: Podela delimičnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017-2019. (%)

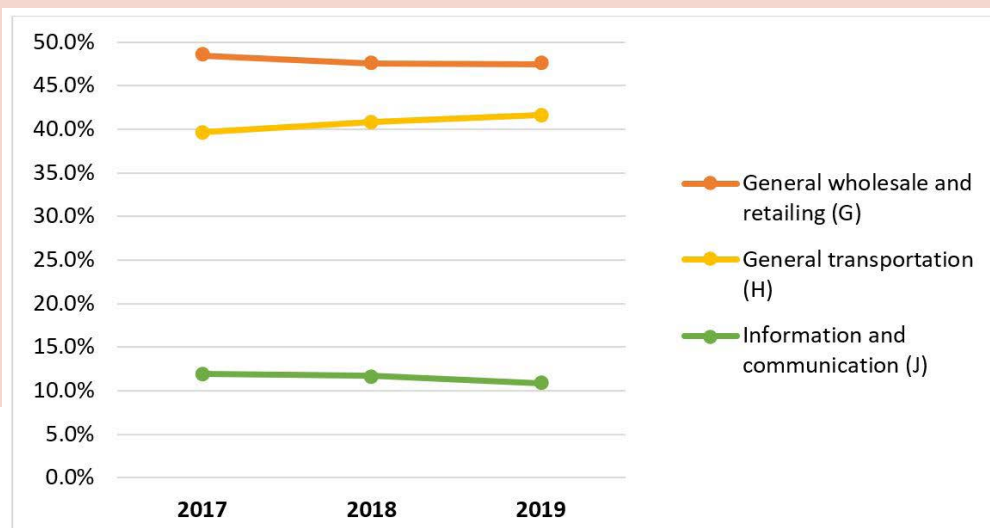
6.6. Doprinos ne-posvećenih delatnosti za podršku sa autorskim pravima

Podela ne-posvećenih delatnosti podrške na slici 14 pokazuje da su veleprodaja i maloprodaja generalno, sa 47,5 procenata i transport generalno, sa 41,6 procenata, bili dve glavne delatnosti u ovoj kategoriji u 2019. godini. Informacije i komunikacije, sa druge strane, činile su mnogo manji udeo (10,9 procenata). Kada se uporedi sa 2017. godinom, relativni doprinos transporta generalno je povećan, dok je u druge dve delatnosti opao (vidi sliku 15).

Slika 14: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)

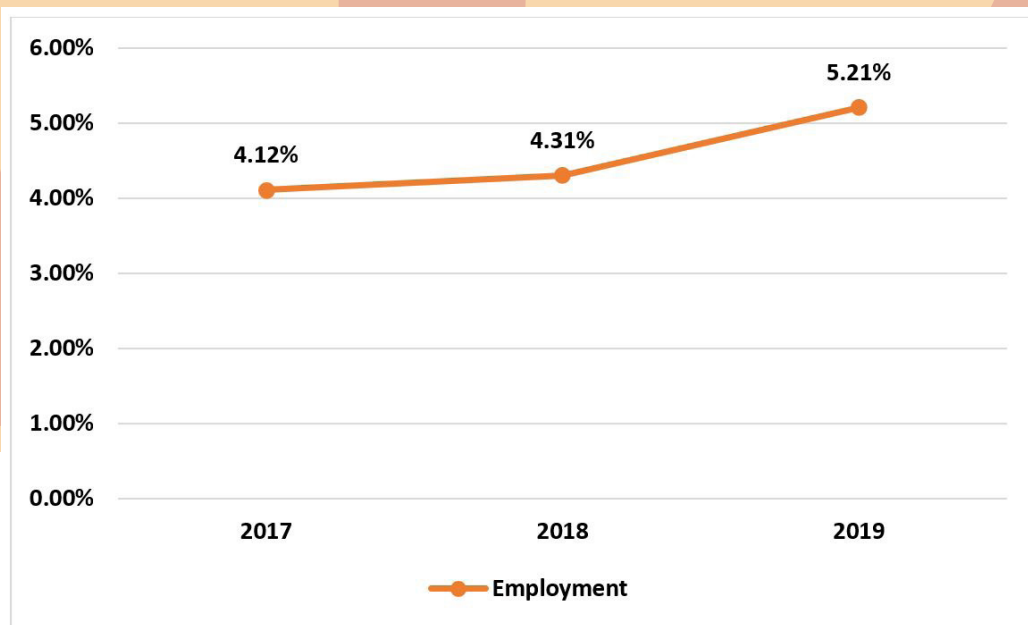
Slika 15: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)

Doprinos delatnosti sa autorskim pravima u pogledu zaposlenosti

Na Kosovu je zaposlenih u delatnostima sa autorskim pravima u 2019. godini bilo 18.919, što predstavlja 5,21 procenat od ukupnog broja zaposlenih na Kosovu. Udeo zaposlenih u delatnostima sa autorskim pravima zabeležio je porast u periodu 2017–2019, sa 4,12 posto na 5,21 posto, što predstavlja rast od 26 posto tokom ovog perioda. Za detaljnije informacije pogledajte sliku 16 i tabelu 9.

Slika 16: Doprinos delatnosti sa AP po pitanju zaposlenosti, 2017–2019. (%)

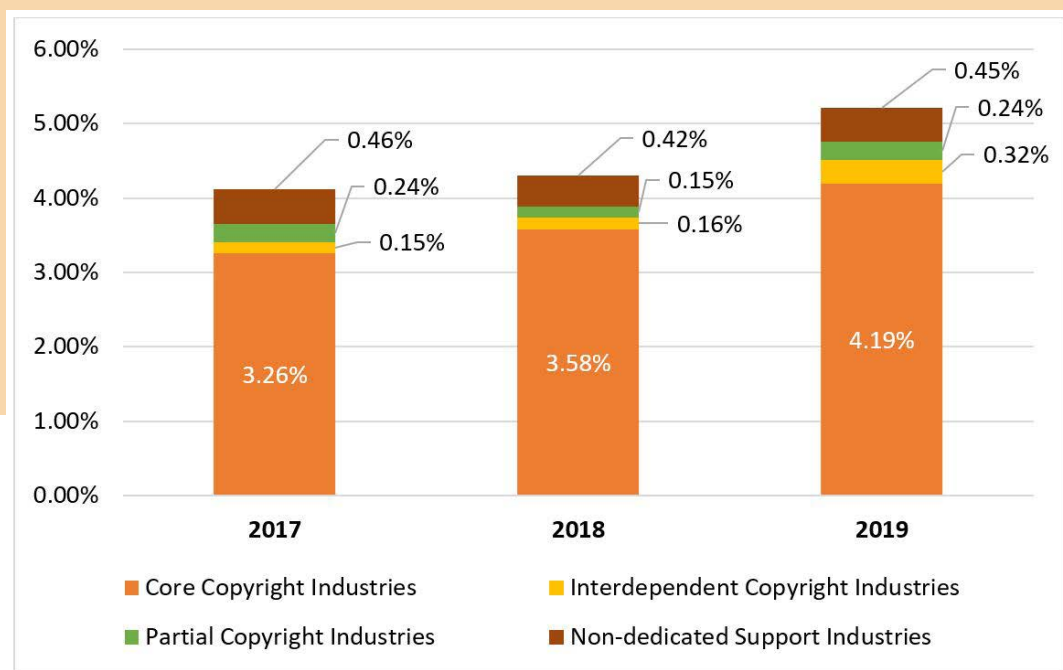
Od svih delatnosti sa autorskim pravima, osnovna grupa daleko najviše doprinosi nacionalnoj ekonomiji. U 2019. godini osnovna delatnost sa autorskim pravima zapošljavala je 15.219 osoba, što je doprineo 4,19 procenata ukupnoj zaposlenosti na Kosovu; delatnost sa autorskim pravima koja nije namenjena podršci pratila je 1.649 zaposlenih osoba (0,46 posto); međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima sa 1.176 (0,15 procenata) i delimične delatno-

sti sa autorskim pravima sa 876 (0,24 procenta). Četiri grupe delatnosti sa autorskim pravima zabeležile su porast u apsolutnom iznosu u odnosu na 2017. Međutim, u odnosu na ukupni BDV, osnovna delatnost sa autorskim pravima i nenamenska podrška, za razliku od druge dve grupe, zabeležila je blagi pad u poređenju sa 2017. godinom. Za detaljnije informacije pogledajte tabelu 9 i sliku 17.

Tabela 9: Zaposlena lica u delatnostima sa AP prema tipu delatnosti, 2017–2019.

Tip delatnosti sa AP	2017	2018	2019
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	11,647	12,355	15,219
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	520	562	1,176
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	873	506	876
Ne-posvećene delatnosti za podršku	1,656	1,449	1,649
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	14,696	14,871	18,919

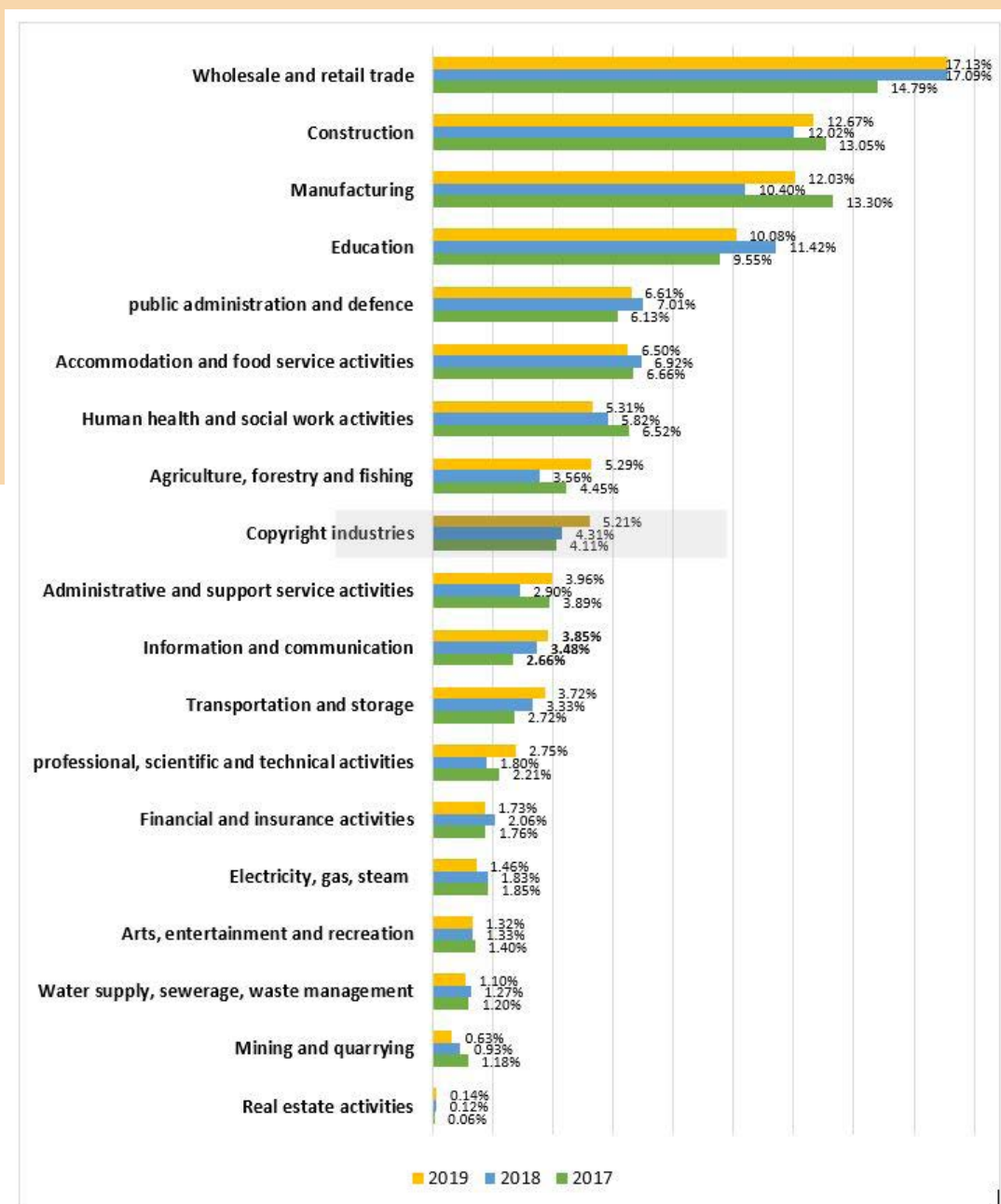
Slika 17: Doprinos delatnosti sa AP zapošljavanju, prema tipu delatnosti, 2017–2019. (%)

7.1. Poređenje delatnosti sa autorskim pravima i drugih sektora privrede

Ekonomska uloga delatnosti sa autorskim pravima takođe se može ilustrovati upoređivanjem ovog sa ostalim sektorima privrede. Kao što je prikazano na slici 18, delatnosti sa autorskim pravima čine 9. Po veličini sector zapošljavanja u zemlji, ostavljajući za sobom sektore poput ICT, transporta i skladištenja, kao i finansijske i osiguravajuće delatnosti ili delatnosti sa nekretninama. Zapošljavanje u delatnosti sa autorskim pravima je skoro u istoj ravni sa zapošljavanjem u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, pri čemu se ovo poslednje smatra sektorom od strateškog značaja na Kosovu zbog svog doprinosa kosovskoj privredi i zapošljavanju. Da biste izveli dalja poređenja i uvideli trendove, pogledajte sliku 18.

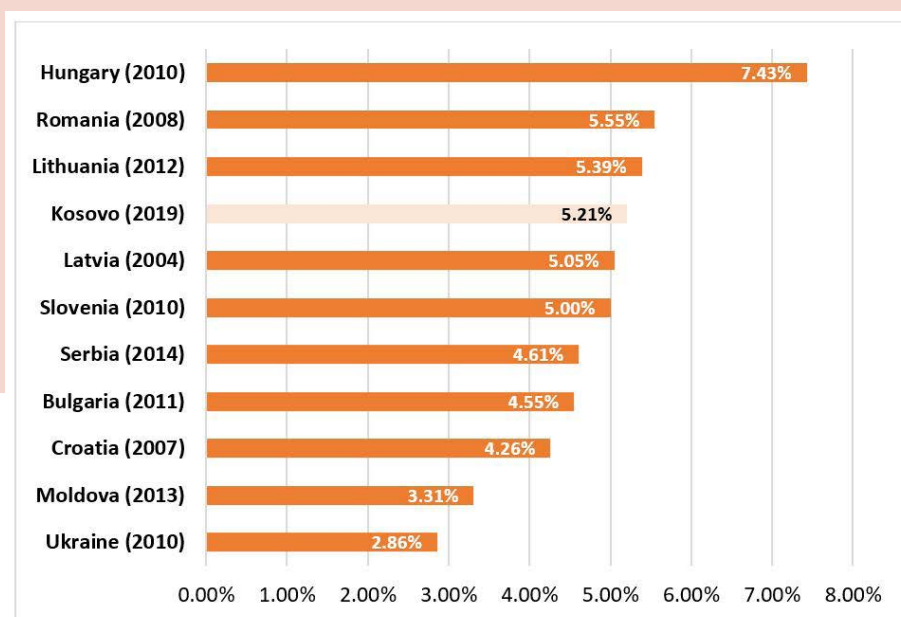
Slika 18: Doprinos delatnosti sa AP zapošljavanju u poređenju sa drugim sektorima, 2017–2019. (%)

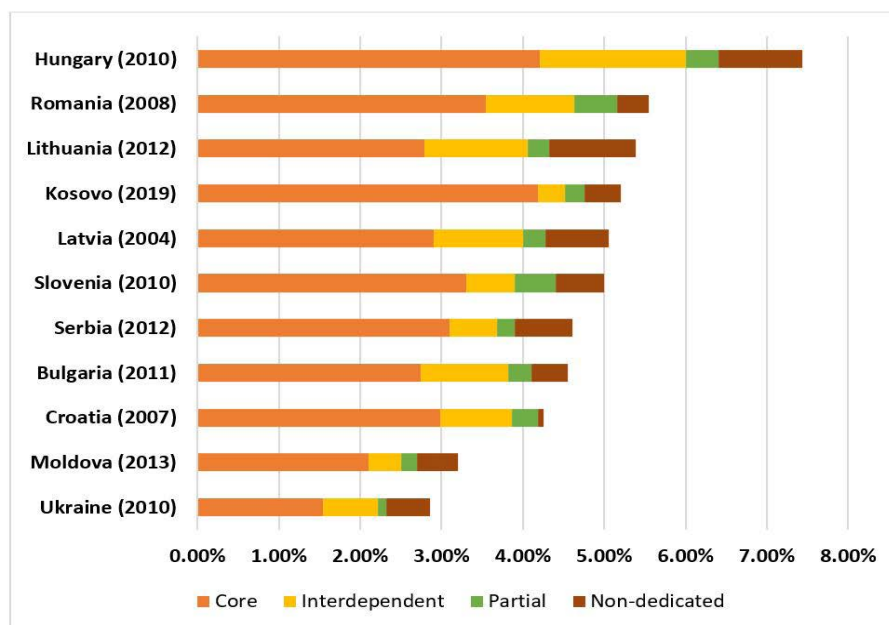
7.2. Regionalna poređenja

Slika 19 upoređuje Kosovo sa drugim zemljama u regionu u pogledu relativne veličine delatnosti sa autorskim pravima u privredi u pogledu zaposlenosti. Kosovo se nalazi na vrhu liste sa većim doprinosom zapošljavanju u delatnosti sa autorskim pravima u odnosu na doprinos svojih regionalnih kolega iz Slovenije, Srbije ili Hrvatske. Takođe je napravljeno poređenje između istih zemalja gde su raščlanjene kroz četiri grupe tipova autorskih prava. Što se tiče relativne veličine delatnosti sa autorskim pravima, relativni udeo osnovne delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu je najveći u regionu, kako u pogledu ukupnog doprinosa zapošljavanju, tako i srazmerno u odnosu na ostale ne-osnovne delatnosti sa autorskim pravima (vidi slike 19 i 20).

Slika 19: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP po pitanju zapošljavanja (%)

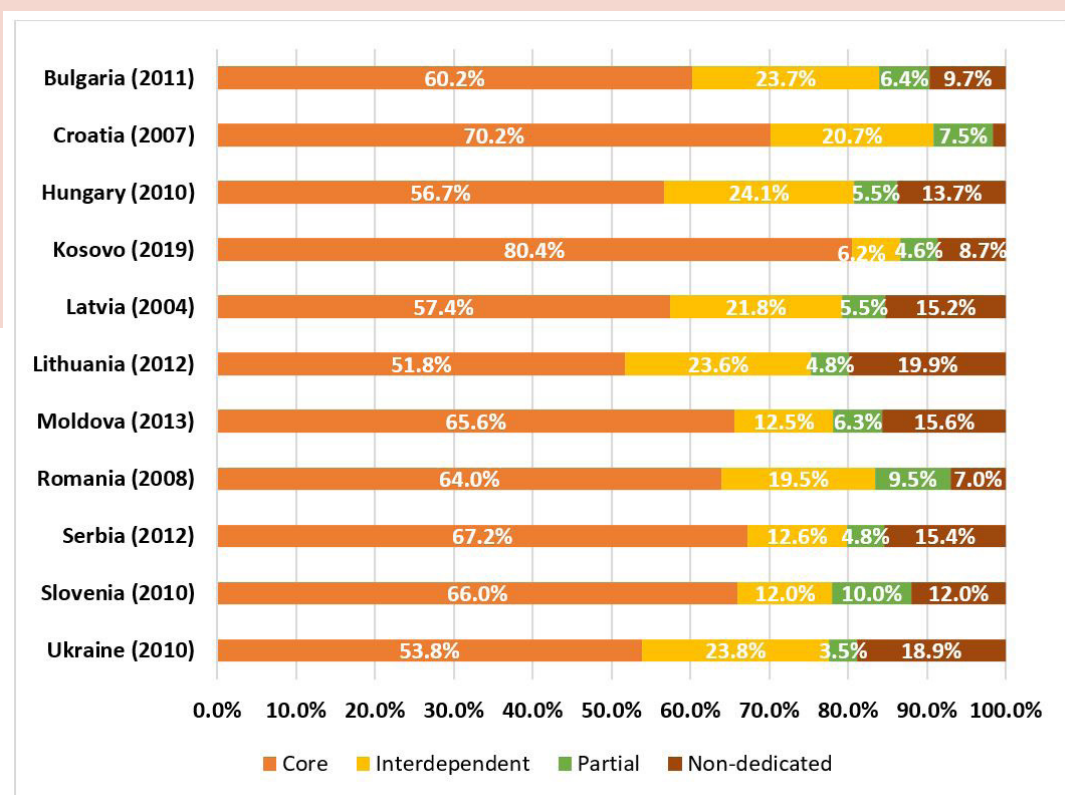
Slika 20: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa AP po pitanju zapošljavanja, prema tipu delatnosti (%)

Da bismo imali drugu perspektivu o udelu delatnosti sa autorskim pravima kada pravimo poređenje između Kosova i drugih zemalja u regionu, podaci su predstavljeni u složenim „šipkama“ normalizovanim na 100 procenata (vidi sliku 21). U odnosu na relativnu veličinu delatnosti sa autorskim pravima, relativni udeo osnovnih delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu je prik-

zan detaljnije. Iako je udeo Kosova u njenim osnovnim delatnostima sa autorskim pravima najveći u regionu, njegove međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima je slabija u odnosu na region. Slično ovome, delimične i nenamenske delatnosti sa autorskim pravima su u ovom poređenju više na donjem kraju, ali su u nekim pojedinačnim slučajevima ipak veće.

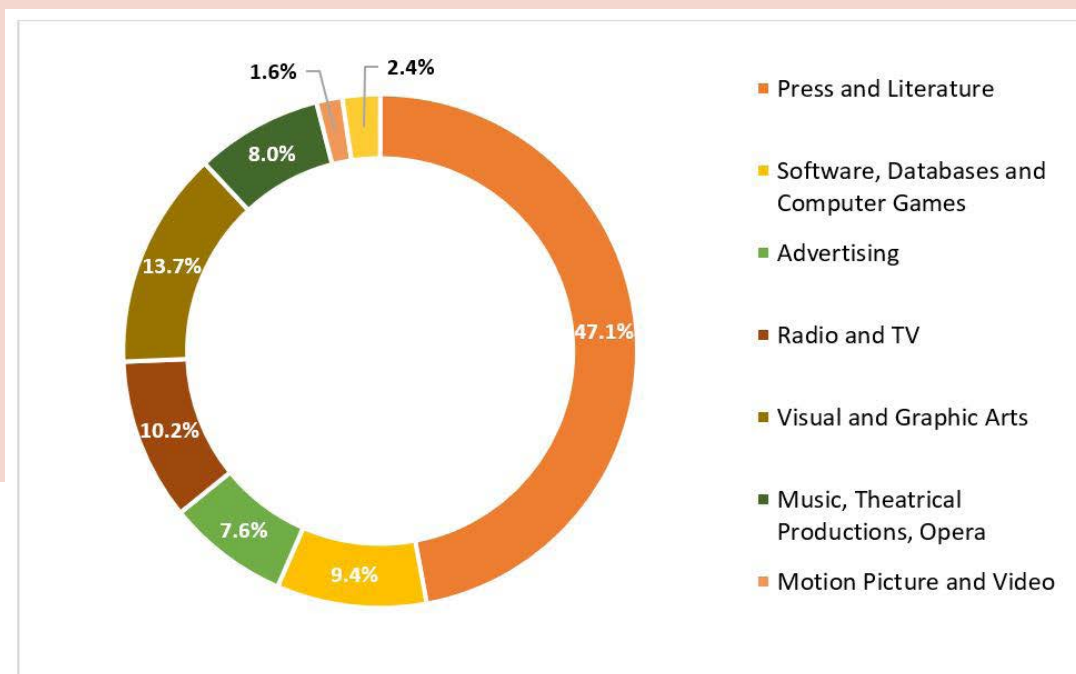
Slika 21: Regionalno poređenje doprinosa delatnosti sa APpo pitanju zapošljavanja, prema tipu delatnosti, normalizovano na 100%

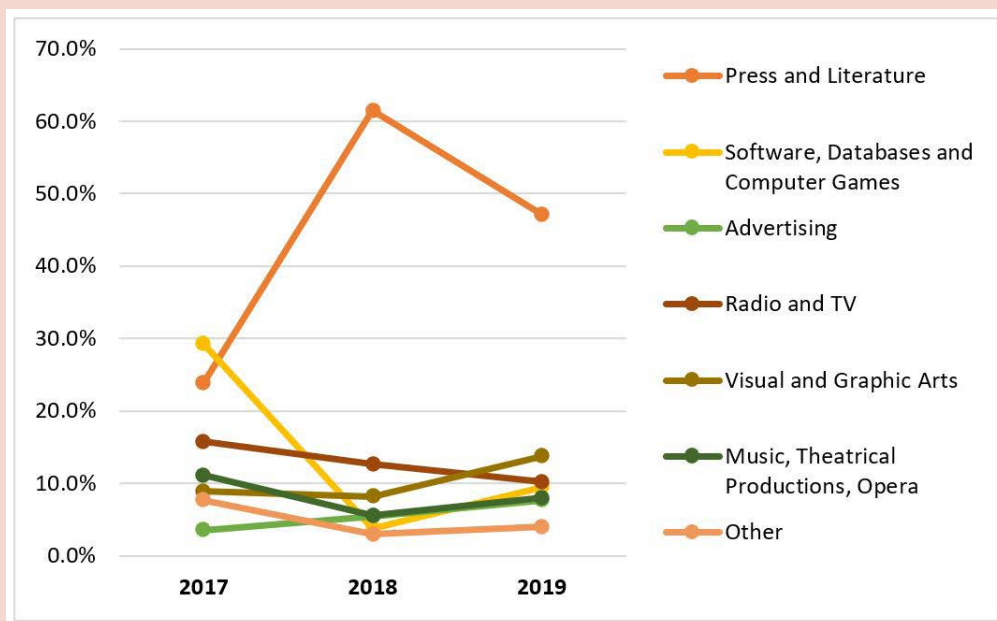
7.3. Doprinos osnovne delatnosti sa autorskim pravima u pogledu zapošljavanja

Slika 22 prikazuje raščlanjivanje podgrupa osnovne delatnosti autorskih prava. Štampa i književnost sa 47,1 procenta, vizuelna i grafička umetnost sa 13,7 procenta, radio i TV sa 10,2 procenta bile su najveće tri osnovne delatnosti sa autorskim pravima u 2019. godini. Ove tri delatnosti sledile su softver, baze podataka i računarske igre sa 9,4 procenta, muzika i pozorišna produkcija sa 8 procentata, oglašavanje sa 7,6 procentata i filmovi i slike sa 1,6 procentata. Preostale druge delatnosti koje uključuju fotografiju i društva za sakupljanje autorskih prava činile su vrlo mali deo sa 2,4 procenta. Dalja analiza trendova u ovim delatnostima otkriva da je, u relativnom smislu, kategorija štampe i literature zabeležila najzapaženije i najnepokretnije promene, koje su se skoro udvostručile u periodu 2017-2019. Sličan porast u ovom periodu, u relativnom smislu, dogodio se u oglašavanju sa rastom od 117,8 procentata, kao i u vizuelnim i grafičkim umetnostima sa rastom od 54,6 procentata (vidi sliku 23). Iako su se u ovom periodu smanjili softver za zapošljavanje, baze podataka i računarske igre, u ovoj kategoriji zabeležen je trostruki rast od 2018-2019.

Slika 22: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)

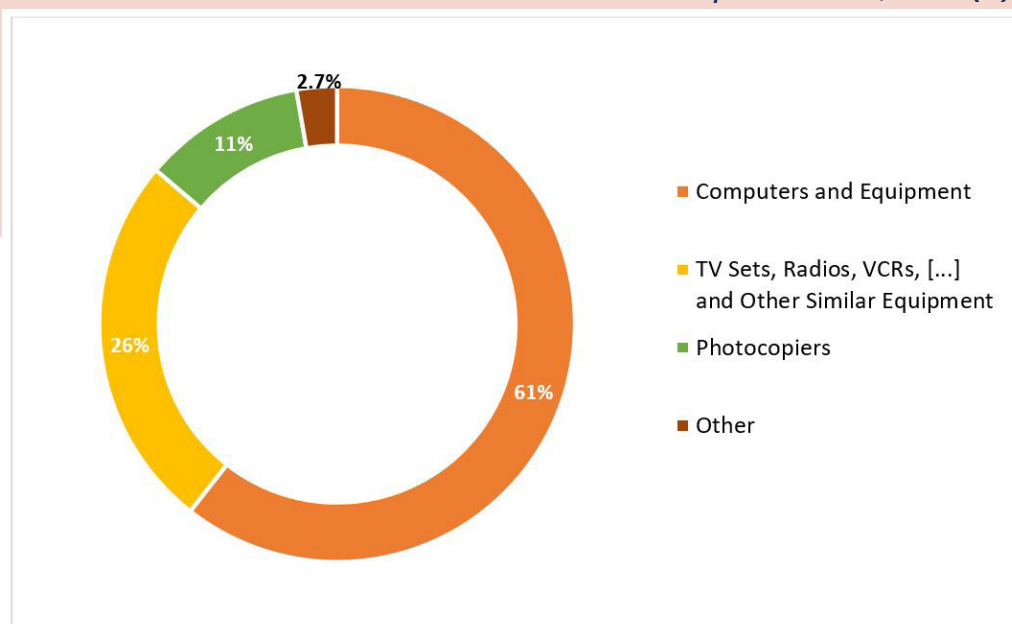
Slika 23: Podela osnovnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017-2019 (%)

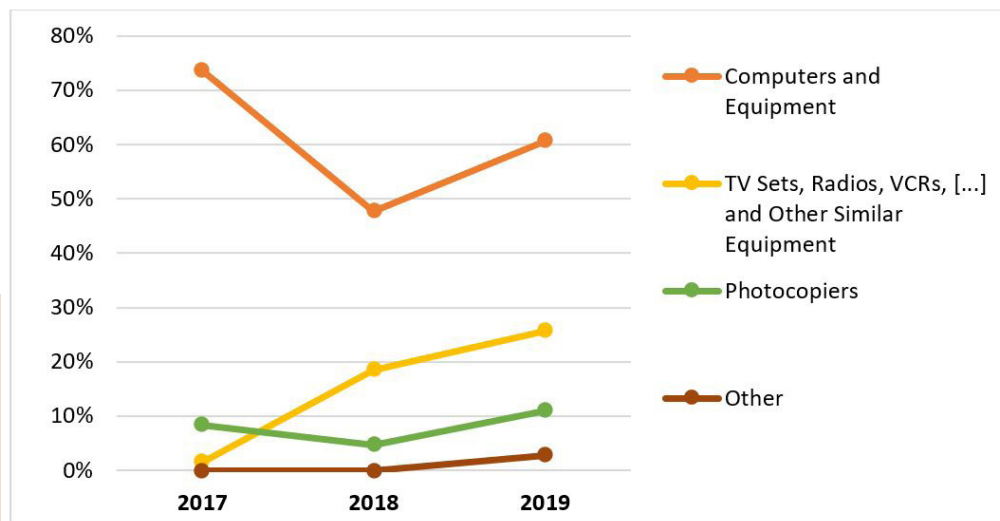
7.4. Doprinos uzajamno zavisnih delatnosti sa autorskim pravima

Među uzajamno zavisnim (međuzavisnim) delatnostima sa autorskim pravima, računari i oprema vodeći su sektor zapošljavanja u 2019. godini sa udelom od 61 procenta, a slede televizori, radio aparati, videorekorderi i druga slična oprema sa 26 procenata i fotokopir aparati sa 11 procenata. Ostale delatnosti, kao što su muzički instrumenti, papir, prazan materijal za snimanje i slično, imale su manji doprinos (vidi sliku 24). Kretanje u relativnom udelu svih delatnosti najzapaženije je za televizore i sličnu opremu, gde se povećalo se sa 2 procenta na 26 procenata u tri godine (vidi sliku 25).

Slika 24: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2019. (%)

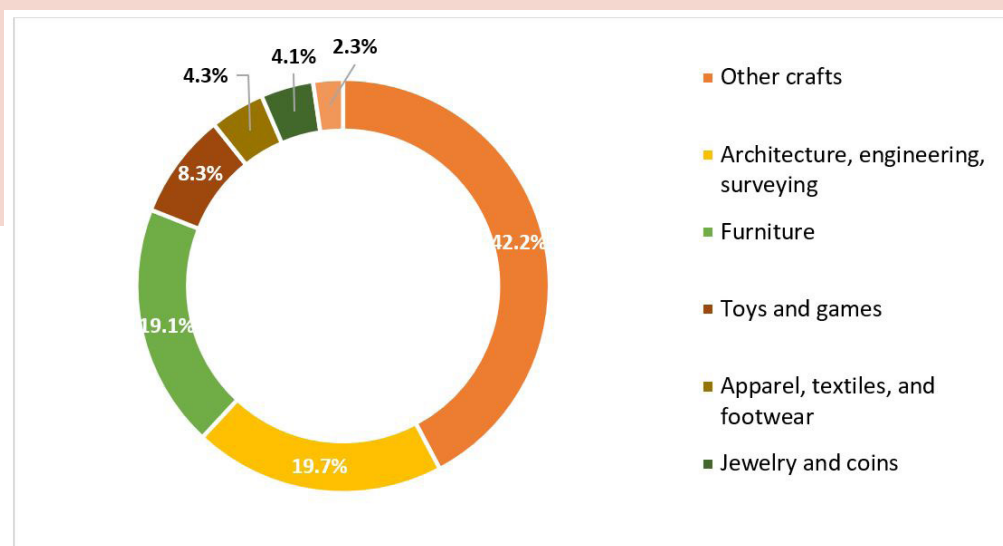
Slika 25: Podela međuzavisnih delatnosti sa AP na pod-sektore, 2017–2019. (%)

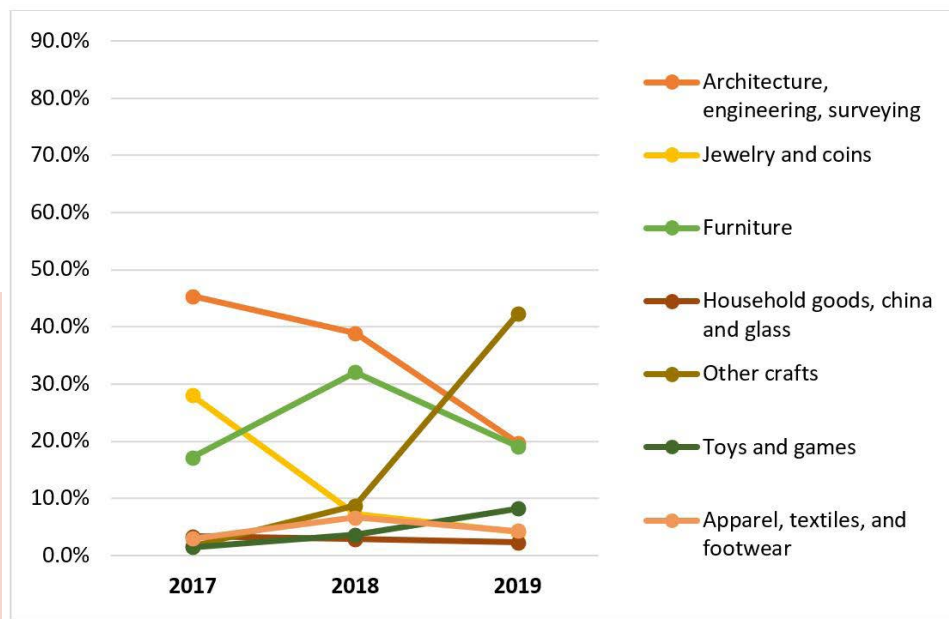
7.5. Doprinos delatnosti sa delimičnim autorskim pravima

Među delatnostima sa delimičnim autorskim pravima, sektor sa najvećom zaposlenošću je u „ostalim zanatima“ sa 42,2 procenta u 2019; slede arhitektura, inženjerstvo, istraživanje sa 19,7 posto i nameštaj sa 19,1 procenata. Ostali značajni sektori su igračke i igre sa 8,3 procenta, odeća, tekstil i obuća sa 4,3 procenta i nakit i kovanice sa 4,1 procenta, dok su drugi manji sektori doprineli zapošljavanju u delatnosti sa delimičnim autorskim pravima sa 2,3 procenta (vidi sliku 26). U poređenju sa 2017. godinom, veći sektori u delatnostima sa delimičnim autorskim pravima doživeli su nagli pad u pogledu udela u zaposlenosti, dok je nameštaj uspeo da ostane isti, mada nestabilan. Manji sektori su, nasuprot ovome, zabeležili porast u ovom periodu, odeća, tekstil i obuća povećali su se sa 3 procenta u 2017. na 4,3 procenta u 2019. Slično tome, igračke i igre porasle su sa 1,4 na 8,3 procenta (vidi sliku 27).

Slika 26: Podela delatnosti sa delimičnim AP na pod-sektore, 2019. (%)

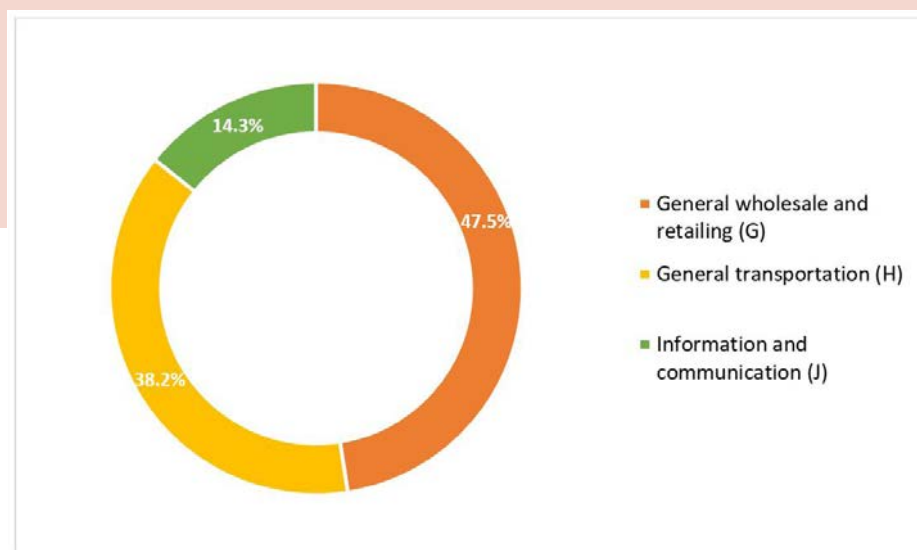
Slika 27: Podela delatnosti sa delimičnim AP na pod-sektore, 2017-2019. (%)

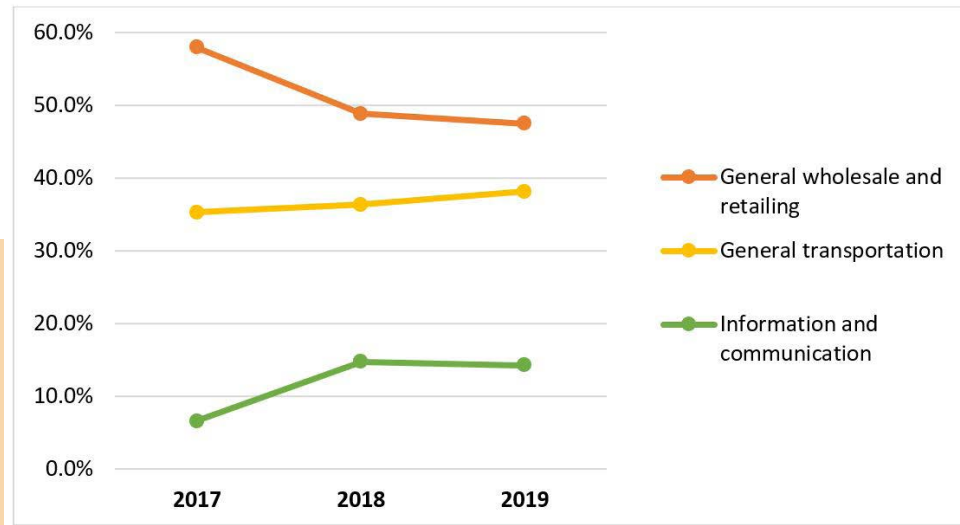
7.6. Doprinos ne-posvećenih pomoćnih delatnosti sa autorskim pravima

Analiza ne-posvećenih delatnosti za podrške na slici 28 pokazuje da su opšta veleprodaja i maloprodaja sa 47,5 procenata i opšti transport sa 38,2 procenta bile dve glavne delatnosti u ovoj kategoriji u 2019. godini. Sa druge strane, informacije i komunikacije činile su mnogo manji udeo (14,3 procenta) u relativnom smislu. Međutim, u poređenju sa 2017. godinom, relativni doprinos informacija i komunikacija najviše se povećao, sa 6,6 na 14,3 procenta, dok je opšta trgovina na veliko i malo smanjena sa 58 na 47,5 procenata, a opšti prevoz je blago povećan sa 35,3 procenta 38,2 procenta (vidi sliku 29).

Slika 28: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na podsektore, 2019. (%)

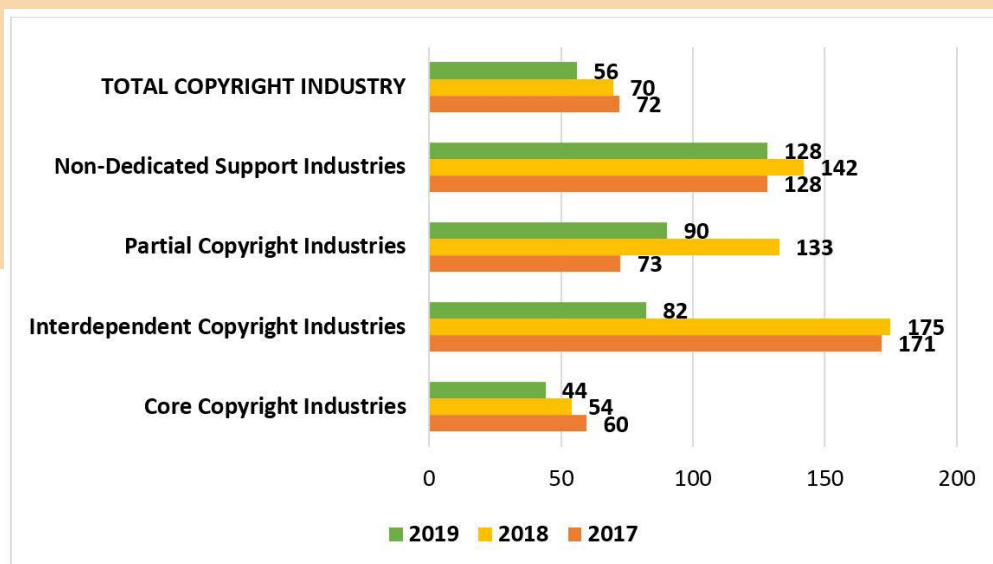
Slika 29: Podela ne-posvećenih delatnosti sa AP na podsektore, 2017–2019. (%)

7.7. Produktivnost rada

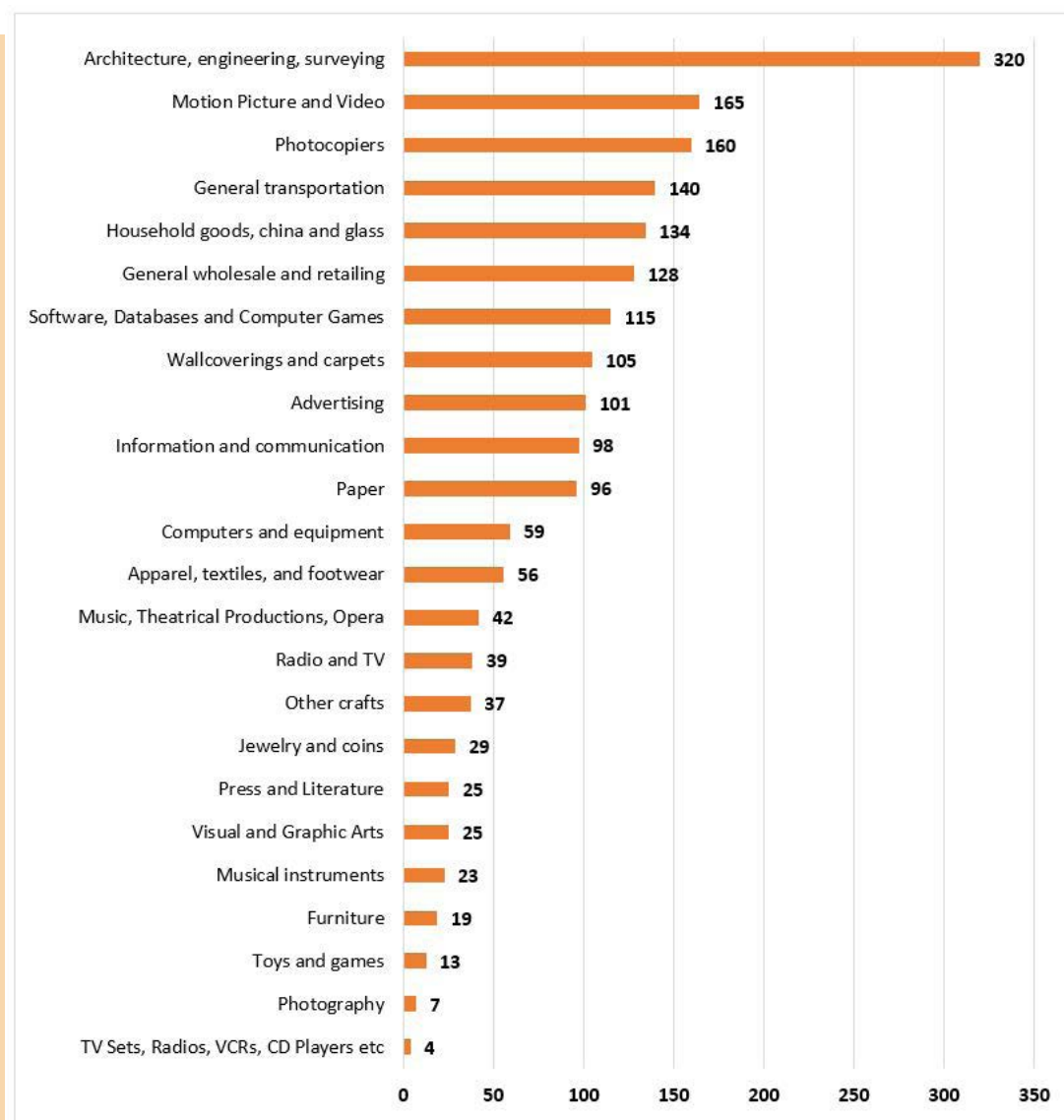
Produktivnost rada zasnovana na dodatnoj vrednosti je najčešće korišćena statistika produktivnosti koja se može koristiti kao pokazatelj efikasnosti. Predstavlja najjednostavnije jednofaktorsko merilo učinka, povezujući količinski indeks proizvodnje (bruto dodatna vrednost) sa jedinstvenim količinskim indeksom rada (broj zaposlenih lica). Slika 30 prikazuje vrednost ovog indeksa za delatnost sa autorskim pravima na Kosovu tokom 2017–2019. U 2019. godini indeks produktivnosti rada u delatnostima sa autorskim pravima iznosio je 56. To se upoređuje sa vrednošću indeksa 70 u 2018. i 5 u 2017. Raščlanjivanje po glavnim kategorijama prikazuje da je u 2019. godini kategorija ne-posvećenih (nenamenskih) delatnosti podrške bila najproduktivnija. Produktivnost u ovoj kategoriji bila je prilično stabilna u poređenju sa ostale tri kategorije u analiziranom periodu. Kategorija međuzavisnih delatnosti sa autorskim pravima bila je vodeća kategorija u pogledu produktivnosti rada u 2017. i 2018. godini; međutim, zabeležila je nagli pad u 2019. Za detaljnija poređenja pogledajte sliku ispod.

Slika 30: Indeks produktivnosti rada

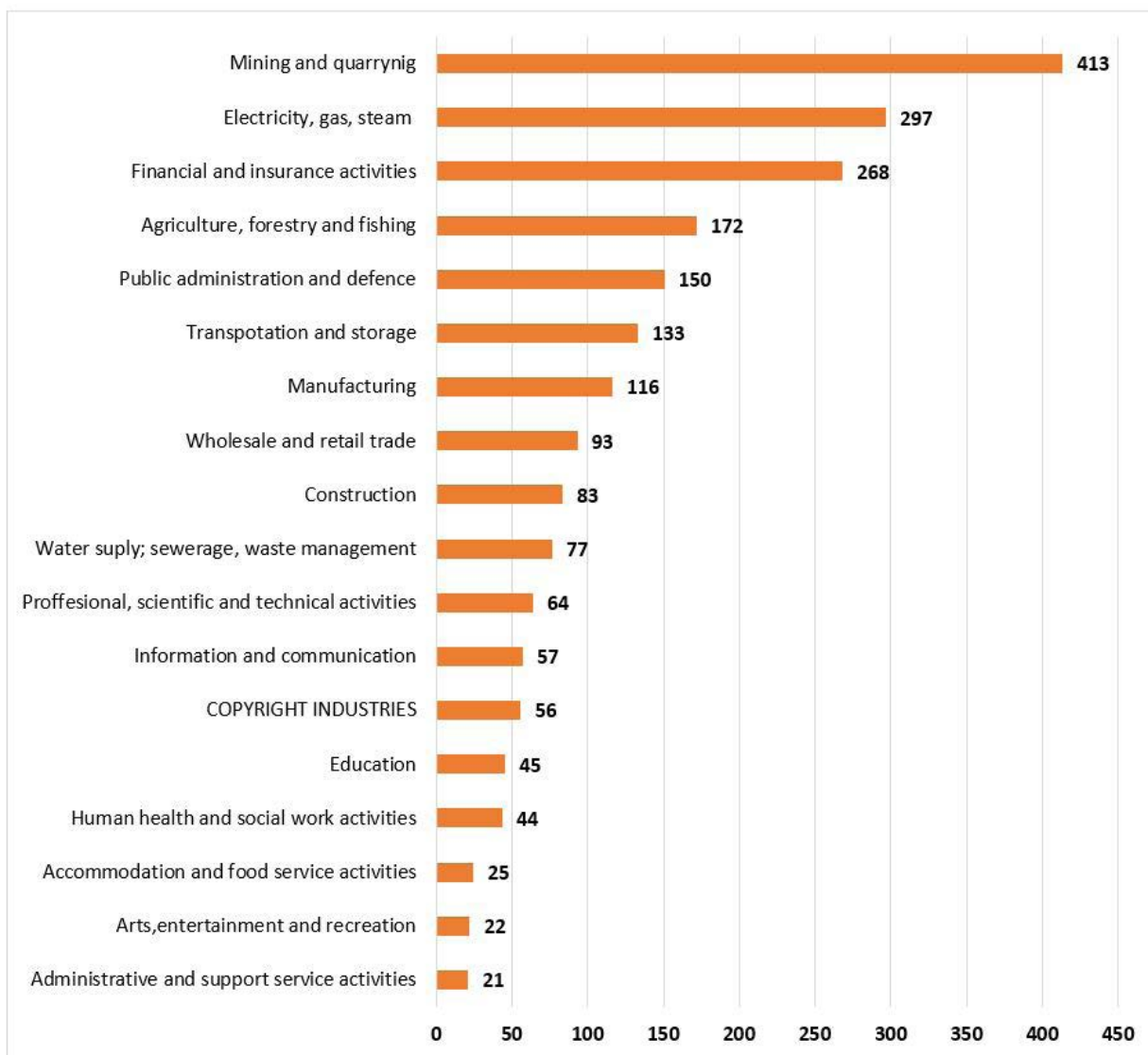
Slika 31 prikazuje rangiranje pod-sektora autorskih prava na Kosovu prema indeksu produktivnosti rada za 2019. godinu. Arhitektura, inženjering i geodetske aktivnosti sa vrednošću indeksa 320; praćeni filmskim i video snimcima sa 165 i fotokopirnim uređajima sa 160, pretvorili su se u najproduktivniji pod-sektor sa autorskim pravima na Kosovu.

Slika 31: Podela indeksa produktivnosti rada po pod-sektorima, 2019.

U 2019. godini indeks produktivnosti rada u delatnostima sa autorskim pravima bio je vrlo sličan kao i ICT, mada bolji od indeksa obrazovanja, zdravstva, hotelijerstva i ugostiteljstva i nekih drugih privrednih sektora. Za detaljnije poređenje produktivnosti rada između privrednih sektora, pogledajte sliku 32.

Slika 32: Indeks produktivnosti rada delatnosti sa AP u poredenju sa drugim privrednim sektorima, 2019

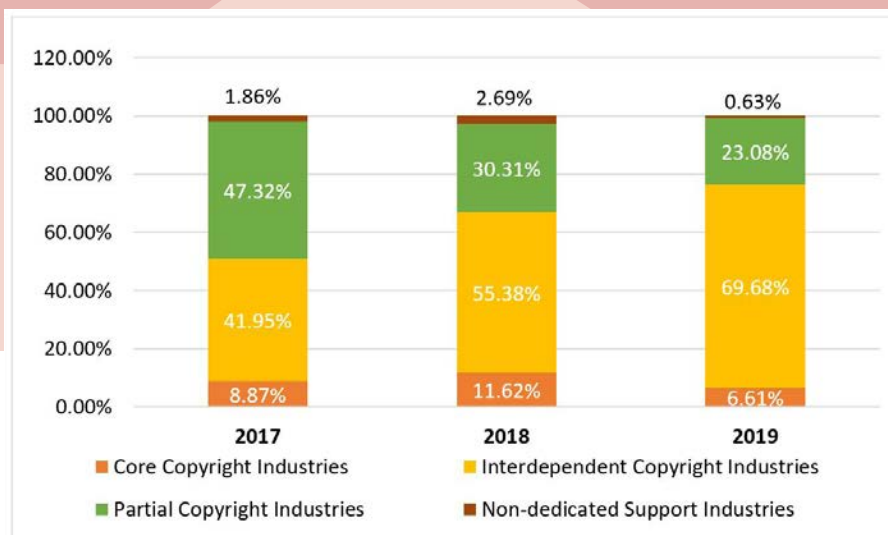

Doprinos delatnosti sa autorskim pravima trgovini

Analiza spoljne trgovine u ovoj studiji oslanjala se na nekoliko izvora podataka. Udeo spoljne trgovine prvo je procenjen odvojenom analizom trgovine robom i trgovine uslugama. Glavni izvor detaljnih podataka o trgovini robom je baza podataka Carine Kosova. Ova baza podataka sadrži podatke o izvozu i uvozu na nivou proizvoda klasifikovanih na osnovu Kombinovane nomenklature (CN), koji su zatim konvertovani u skladu sa aktivnostima NACE rev 2. Dakle, udeli izvoza i uvoza izračunati su korišćenjem istih faktora autorskih prava kao prema BDV i kalkulacijama zaposlenosti. Podaci o trgovini uslugama, sa druge strane, prikupljaju se korišćenjem metodologije MMF-a BPM6. Identifikovani su i traženi samo kodovi koji se mogu odnositi na identifikovani NACE rev 2.

Period koji zahvata ova studija (2017–2019.) ukazuje da su delatnosti sa autorskim pravima postajale sve otvorenije za spoljnu trgovinu. Njegov doprinos ukupnom izvozu povećao se sa 6,5 procenata u 2017. na 8,4 procenta u 2019. Prosečan porast doprinosa delatnosti sa autorskim pravima ukupnom izvozu je 7,5 procenata. Doprinos ukupnom uvozu porastao je sa 4,7 na 6 procenata tokom istog perioda pokrivenog izveštajem. U 2019. godini ukupan izvoz autorskih prava iznosio je 172,9 miliona evra, dok je ukupan uvoz iznosio 254,4 miliona evra, što je dovelo do akumuliranog trgovinskog deficita od 81,5 miliona evra.

Slika 33: Doprinos delatnosti sa AP spoljnoj trgovini, 2017–2019.

Doprinos delatnosti sa AP spoljnoj trgovini detaljno je prikazan u tabeli 10 i za uvoz i za zvoz roba i usluga.

Tabela 10: Doprinos delatnosti sa AP spoljnoj trgovini, 2017–2019.

	Total Trade Imports			Total Trade Exports		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Trgovina robom i uslugama sa autorskim pravom	166,487,392	246,829,357	254,483,052	113,361,228	156,258,179	172,982,800
Trgovina robom i uslugama	3,578,490,000	4,052,770,000	4,241,030,000	1,736,770,000	1,929,080,000	2,059,700,000
Doprinos delatnosti sa AP trgovini	4.65%	6.09%	6.00%	6.53%	8.10%	8.40%

U pogledu podele spoljne trgovine između trgovine uslugama sa jedne strane, i trgovine robom sa druge, trebalo bi posmatrati svaku kategoriju posebno i razlikovati uvoz i izvoz. Sledeće tabele prikazuju odvojeno

uvoz i izvoz trgovine uslugama i robama, dok istovremeno prikazuju ukupan doprinos komponente delatnosti sa AP u uvozu i izvozu. Tabela 11 prikazuje trgovinu uslugama.

Tabela 11: Doprinos delatnosti sa AP trgovini uslugama, 2017–2019.

	Total Trade Imports			Total Trade Exports		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Trgovina uslugama sa autorskim pravom	78,906,094	144,827,150	146,769,934	110,916,395	152,811,379	167,590,382
Trgovina uslugama	531,470,000	705,760,000	743,900,000	1,358,760,000	1,561,580,000	1,676,200,000
Doprinos delatnosti sa AP trgovini uslugama	14.85%	20.52%	19.73%	8.16%	9.79%	10.00%

Kao i kod gore navedenog, tabela 12 prikazuje trgovinu robama povezanim sa uslugama u vezi sa autorskim pravima i odgovarajući doprinos delatnosti sa AP u kontekstu ukupne trgovine robom na Kosovu.

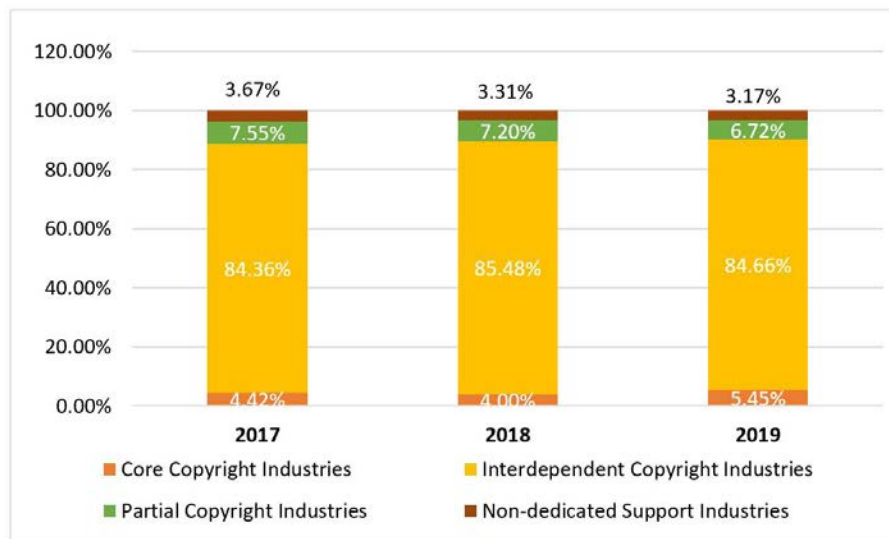
Tabela 12: Doprinos delatnosti sa AP trgovini robama, 2017–2019.

	Total Trade Imports			Total Trade Exports		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Trgovina robom sa autorskim pravom	87,581,299	102,002,207	107,713,118	2,444,833	3,446,801	5,392,418
Trgovina robom	3,047,020,000	3,347,010,000	3,497,130,000	378,010,000	367,500,000	383,500,000
Doprinos delatnosti sa AP trgovini robom	2.87%	3.05%	3.08%	0.65%	0.94%	1.41%

8.1. Doprinos spoljnoj trgovini robama

U 2019. godini ukupan izvoz robe zaštićene autorskim pravima iznosio je približno 5,4 miliona evra, dok je ukupan uvoz iznosio oko 107,7 miliona evra, što je dovelo do negativnog trgovinskog bilansa od 102,3 miliona evra. Obim uvoza i izvoza konstantno je rastao tokom perioda obuhvaćenog izveštajem (vidi sliku 34)

Slika 34: Spoljna trgovina robom sa AP, 2017-2019. (u milionima EUR)

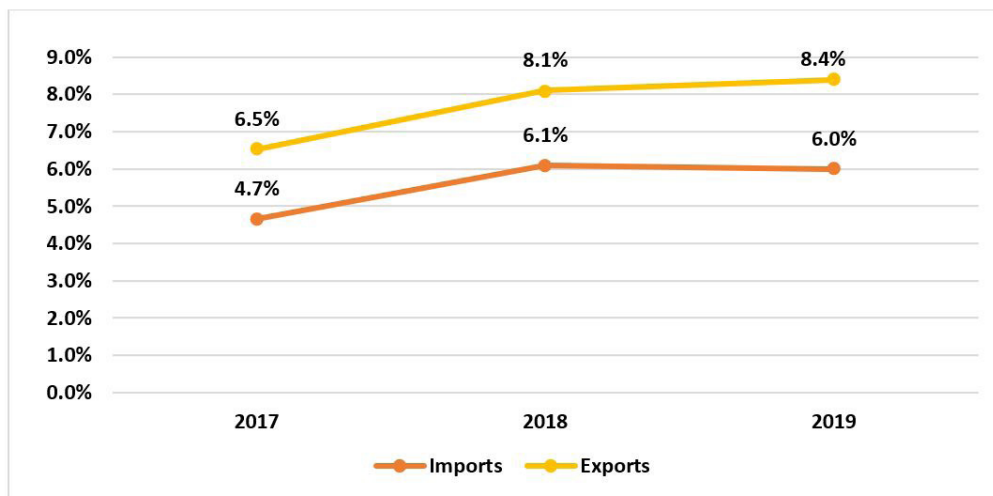

Struktura uvoza i izvoza ne razlikuje se mnogo u pogledu doprinosa delatnosti a autorskim pravima. Od svih delatnosti sa autorskim pravima, proizvodi iz uzajamno zavisnih delatnosti sa autorskim pravima čine glavni izvoz autorskih prava. U 2019. godini najveći doprinos dale su međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima, sa ukupnom vrednošću od 3,7 miliona evra (69,68 procenata), slede delatnosti sa delimičnim autorskim pravima sa 1,2 miliona evra (23,08 procenata); osnovne delatnosti sa autorskim pravima sa 356 miliona EUR (6,61 procenata); i ne-posvećene (nenamenske) delatnosti podrške sa 33 miliona evra (0,63 procenata). Međutim, osnovna delatnost sa autorskim pravima i delimična podrška zabeležili su mali pad u poređenju sa 2017. godinom. Za detaljnije informacije pogledajte tabelu 13 i sliku 35.

Tabela 13: Vrednosti izvoza delatnosti sa AP prema tipu delatnosti, 2017-2019. (u EUR)

Tip delatnosti sa AP	2017	2018	2019
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	216,954	400,510	356,678
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	1,025,575	1,908,830	3,757,216
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	1,156,891	1,044,774	1,244,757
Ne-posvećene delatnosti za podršku	45,411	92,685	33,765
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	2,444,833	3,446,800	5,392,417

Slika 33: Izvoz robe iz delatnosti sa AP, po tipu delatnosti, 2017–2019. (%)

Takođe, u pogledu uvoza, uzajamno zavisni produkti sa AP su glavna stavka uvoza autorskih prava. U 2019. godini najveći doprinos dale su međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima, sa ukupnim iznosom od 91 milion evra (84,66 procenata), a za njima su sledile delatnosti sa delimičnim autorskim pravima sa 7 miliona evra (6,72 procenata); zatim dolaze osnovne delatnosti sa autorskim pravima sa 5 miliona EUR (5,45 procenata); i ne-posvećene (nenamenske) delatnosti podrške sa 3 miliona evra (3,17 procenata). Za detaljnije informacije pogledajte tabelu 14 i sliku 34.

Tabela 14: Vrednost uvoza delatnosti sa AP po tipovima delatnosti, 2017–2019. (u EUR)

Tip delatnosti sa AP	2017	2018	2019
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima	3,870,621	4,080,712	5,872,719
Međuzavisne delatnosti sa autorskim pravima	73,885,998	87,194,729	91,185,586
Delatnosti sa delimičnim sa autorskim pravima	6,609,072	7,347,563	7,243,356
Ne-posvećene delatnosti za podršku	3,215,605	3,379,200	3,411,455
UKUPNO DELATNOSTI SA AUTORSKIM PRAVIMA	87,581,298	102,002,206	107,713,118

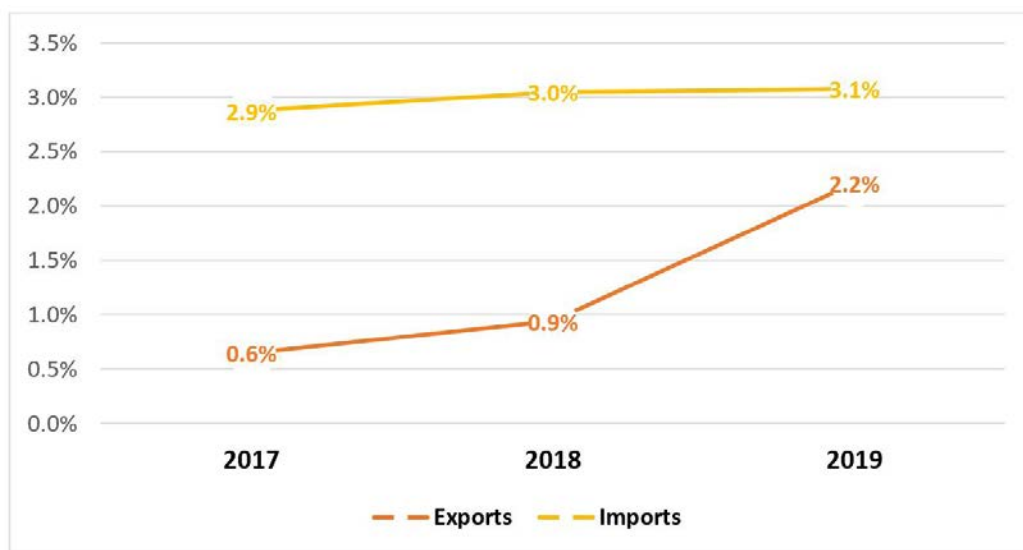
Slika 34: Uvoz robe sa autorskim pravima po tipovima delatnosti sa AP, 2017–2019. (%)

Trebalo bi napomenuti da ključne delatnosti sa autorskim pravima koje generišu najveći BDV, među svim vrstama delatnosti sa autorskimh pravima, beleže tek skromnu izvoznju aktivnost. To ukazuje na postojanje ogromnog neiskorišćenog izvoznog potencijala u ovim delatnostima, koji bi trebalo osloboditi hrabrijim političkim merama usmerenim na uklanjanje domaćih barijera u trgovini autorskom robom.

Kao što je prikazano na donjem grafikonu, postoji mogućnost da se delatnosti sa autorskim pravima bave spoljnom trgovinom robama. Tokom perioda 2017–2019. doprinos delatnosti sa autorskim pravima ukupnom izvozu robe povećao se sa 0,6 na 2,2 procenta, dok je njihov doprinos ukupnom uvozu ostao konstantan, sa blagim porastom sa 2,9 na 3,1 procenat.

Slika 35: Doprinos delatnosti sa AP ukupnoj spoljnoj trgovini robama, 2017–2019. (%)

8.2. Doprinos spoljnoj trgovini uslugama

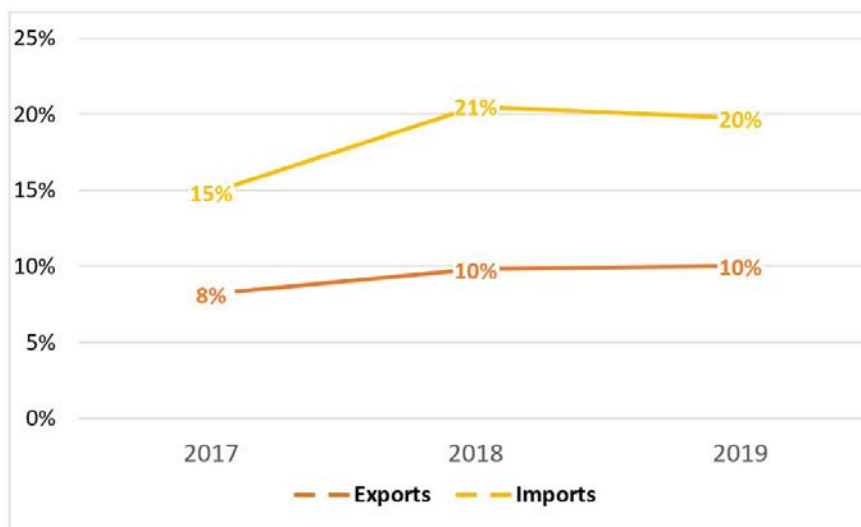
Bilans trgovine uslugama zaštićenim autorskim pravima je pozitivan i prati sve jači trend, suprotno trgovini proizvodima koji su zaštićeni autorskim pravima, gde se održava sve veći deficit. Tokom posmatranog perioda 2017–2019, izvoz je rastao stalnom brzinom i iznosio je 167,6 miliona evra. Sa druge strane, uvoz se gotovo udvostručio od 2017. do 2018., dok je u 2019. ostao na istom nivou, tako da je iznosio 146,7 miliona evra.

Slika 36: Spoljna trgovina uslugama kod delatnosti sa AP (u milionima EUR), 2017–2019.

Značaj delatnosti sa autorskim pravima za trgovinu uslugama potvrđuje i trend rasta njihovog doprinosa ukupnoj spoljnoj trgovini uslugama. Tokom analiziranog perioda, udeo doprinosa delatnosti sa autorskim pravima povećao se sa 8 na 10 procenata; dok se udeo uvoza autorskih prava povećao sa 15 na 21 procenat u 2018. godini i smanjio se na 20 procenata u 2019. godini.

Slika 37: Doprinos delatnosti sa AP u ukupnoj spoljnoj trgovini uslugama, 2017–2019. (%)

Kao što je dalje predstavljeno ispod na slikama 38 i 39, kao i u tabelama 15 i 16, primetan je rastući trend usluga sa zaštićenim autorskim pravima.

Najveći doprinos dale su „Ostale poslovne usluge“, koje su u 2019. godini imale ukupan izvoz od 77,25 miliona evra i 46,1 posto učešća u doprinosu, dok je uvoz premašio izvoz za oko milion EUR, sa udelom od 60%. Sa druge strane, izvoz „Prodaje vlasničkih prava iz istraživanja i razvoja“ dvostruko je veći od uvoza, sa ukupnim iznosom od 44,46 miliona evra i udelom u ukupnom doprinosu od 26,5 procenata. Treba napomenuti da ostale poslovne usluge i prodaja vlasničkih prava iz istraživanja i razvoja spadaju u kategoriju „Ostale poslovne usluge“ prema klasifikaciji usluga BPM6. Ova kategorija obuhvata usluge istraživanja i razvoja; patente; autorska prava koja proizlaze iz istraživanja i razvoja; profesionalne i menadžerske konsultantske usluge, kao i druge poslovne usluge. Međutim, Centralna banka Kosova (CBK) daje podatke samo za kategorije na dva nivoa. Prema analizi studije koju je sproveo projekat EU „Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu“, trgovina „Ostalim poslovnim uslugama“ je među najdinamičnijima u svetskoj trgovini uslugama i ima značajan udeo u ukupnoj kosovskoj trgovinskoj razmeni usluga sa svetom, pri čemu je uvoz treći najveći po vrednosti, dok je izvoz usluga druga najveća izvozna aktivnost u zemlji.

Treći najveći pozitivan doprinos dale su računarske/kompjuterske usluge (Computer Services), sektor u kojem je izvoz tri puta veći od uvoza, uz kontinuirani rast tokom ovog izveštajnog perioda. U 2019. godini izvoz je iznosio 33,91 milion evra, uz ostvareni suficit od 21,2 miliona evra. Ukupan udeo u izvozu iznosio je 20 procenata; dok je za uvoz ta vrednost 9%. Prema klasifikaciji usluga BPM6, računarske usluge su podkategorija telekomunikacija, računara i ICT. Konkretnije, računarske usluge sastoje se od usluga vezanih za hardver/softver i usluge obrade podataka. Druge dve potkategorije obuhvataju telekomunikacione usluge (emitovanje ili prenos zvuka, slika, radio i televizijski kablovski prenos ili satelit, elektronska pošta, telekonferencije i usluge podrške); i informativne usluge (usluge novinskih agencija poput proleđivanjavesti, fotografija i članaka medijima). Ukupan udeo doprinosa delatnosti sa autorskim pravima u trgovini, kako telekomunikacijama, tako i informacijama, vidljivo je mali i tokom godina je još više opao i iznosi skoro 0%, i za izvoz i za uvoz. Prema analizi studije koju je sproveo projekat EU „Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu“, kao i prema dobijenim podacima, ICT usluge su sektor u nastajanju i imaju perspektivu na Kosovu, sektor se konstantno razvija i doprinosi trgovinskom suficitu u uslugama sa EU. Studija pokazuje da je kosovski izvoz telekomunikacionih, računarskih i informatičkih usluga u EU dostigao 26,8 miliona evra u 2018. godini, što je porast od 7,1 miliona evra u odnosu na 2017. godinu.

Lične, kulturne i rekreativne aktivnosti, prema BPM6, obuhvataju audio-vizuelne i umetničke usluge i druge lične, kulturne i rekreativne usluge, koje su pod-kategorisane u zdravstvu, obrazovanju, kulturnom nasleđu i rekreativnim uslugama. Bilo je moguće dobiti podatke isključivo za „druge lične, kulturne i rekreativne“ usluge, međutim, ni oni nisu razvrstani. I izvoz i uvoz su se udvostručili tokom perioda pokrivenog ovim izveštajem, pri čemu je izvoz premašio uvoz, što je u 2019. godini donelo trgovinski suficit od oko 2 miliona evra. Ukupan udeo izvoza bio je 3,7 procenata, a uvoza 3,2 procenta.

Na kraju, naplata prava intelektualne svojine, koja se uglavnom sastoji od naknada za licence za istraživanje i razvoj, računarski softver, audio-vizuelne i srodne produkte, u rezultatu ima trgovinski deficit od oko 8 miliona EUR. Međutim, trebalo bi takođe napomenuti

da, iako se uvoz kontinuirano i stabilno povećavao, izvoz naknada za prava intelektualne svojine se gotovo udvostručio tokom perioda 2018-2019.

Slika 38: Izvoz usluga sa autorskim pravom, 2017-2019.

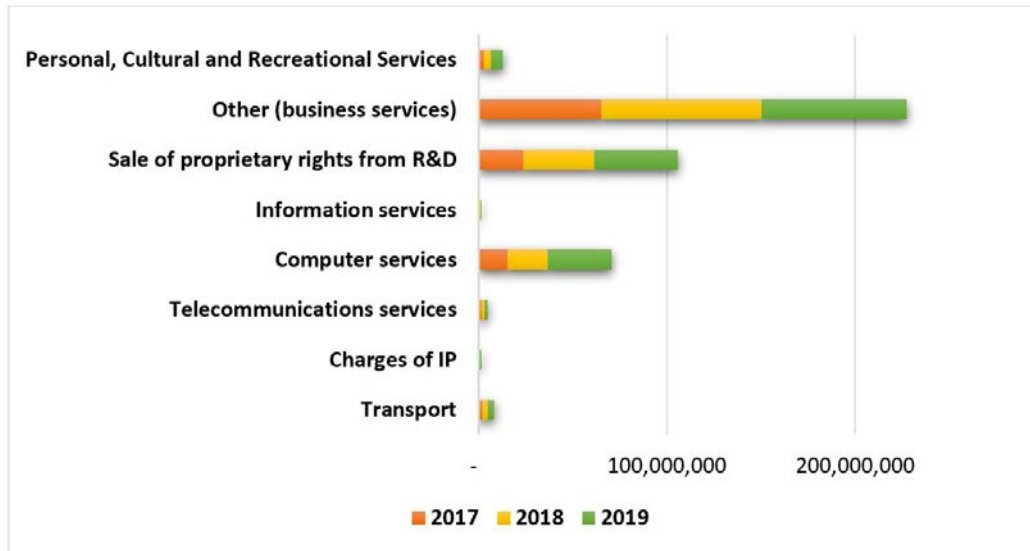

Tabela 15: Trgovina uslugama, izvoz, 2017-2019. (u EUR)

Klasifikacija usluga	2017		2018		2019	
	Imports	CI Share %	Imports	CI Share %	Imports	CI Share %
Transport	1,801,277	1.6%	2,890,441	0%	3,251,688	1.9%
Naplate IP	303,435	0.3%	166,351	0.1%	833,954	0.5%
Usluke telekomunikacija	1,492,476	1.3%	1,643,522	1.1%	1,612,655	1%
Kompjuterske usluge	15,365,976	14%	21,445,813	14.0%	33,912,800	20%
Informacione usluge	398,281	0.4%	467,479	0.3%	13,974	0%
Prodaja vlasničkih prava iz R&D	23,537,084	21.2%	37,780,442	24.7%	44,469,317	26.5%
Ostalo (poslovne usluge)	65,276,991	58.9%	84,753,189	55.5%	77,254,848	46.1%
Lične, kulturne i rekreativne usluge	2,740,874	2.5%	3,664,141	2.4%	6,241,147	3.7%

Slika 39: Uvoz usluga sa autorskim pravom, 2017–2019.

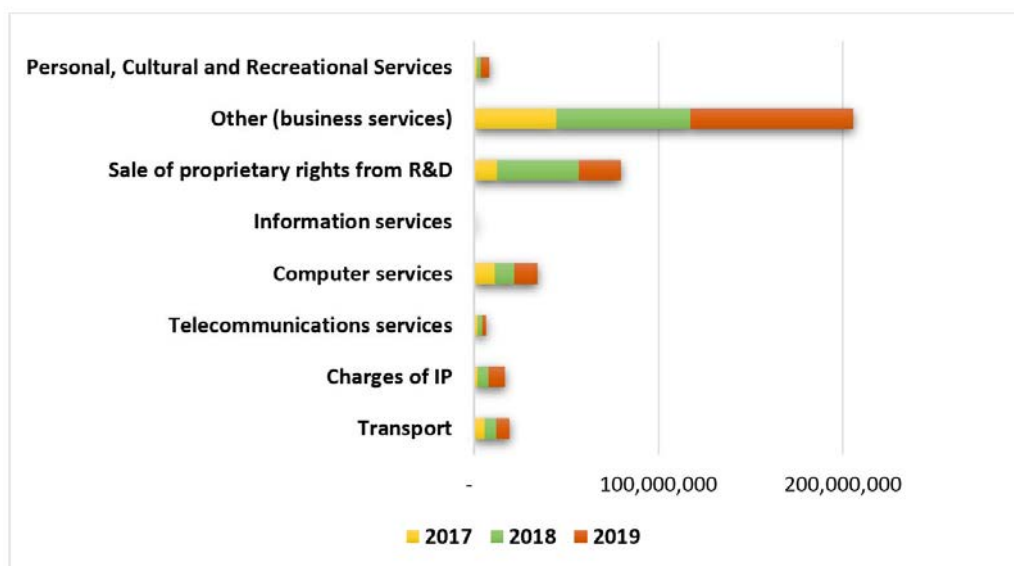

Tabela 16: Trgovina uslugama, uvoz, 2017–2019. (u EUR)

Klasifikacija usluga	2017		2018		2019	
	Imports	CI Share %	Imports	CI Share %	Imports	CI Share %
Transport	5,752,066	7%	6,184,306	4.3%	7,122,949	5%
Naplate IP	1,718,895	2%	5,868,655	4%	9,163,895	6%
Usluke telekomunikacija	1,952,073	2%	2,424,650	1.7%	1,968,158	1%
Kompjuterske usluge	10,968,512	14%	10,833,641	7.5%	12,703,156	9%
Informacione usluge	75,164	0.1%	234,044	0.2%	-	0.0%
Prodaja vlasničkih prava iz R&D	12,436,837	15.8%	44,279,853	30.6%	23,082,660	15.7%
Ostalo (poslovne usluge)	44,471,775	56.4%	72,862,167	50.3%	88,017,364	60%
Lične, kulturne i rekreativne usluge	1,530,772	1.9%	2,139,833	1.5%	4,711,751	3.2%

Donji grafikon prikazuje zbirni pregled doprinosa delatnosti sa autorskim pravima u ukupnoj kosovskoj trgovini robama i uslugama.

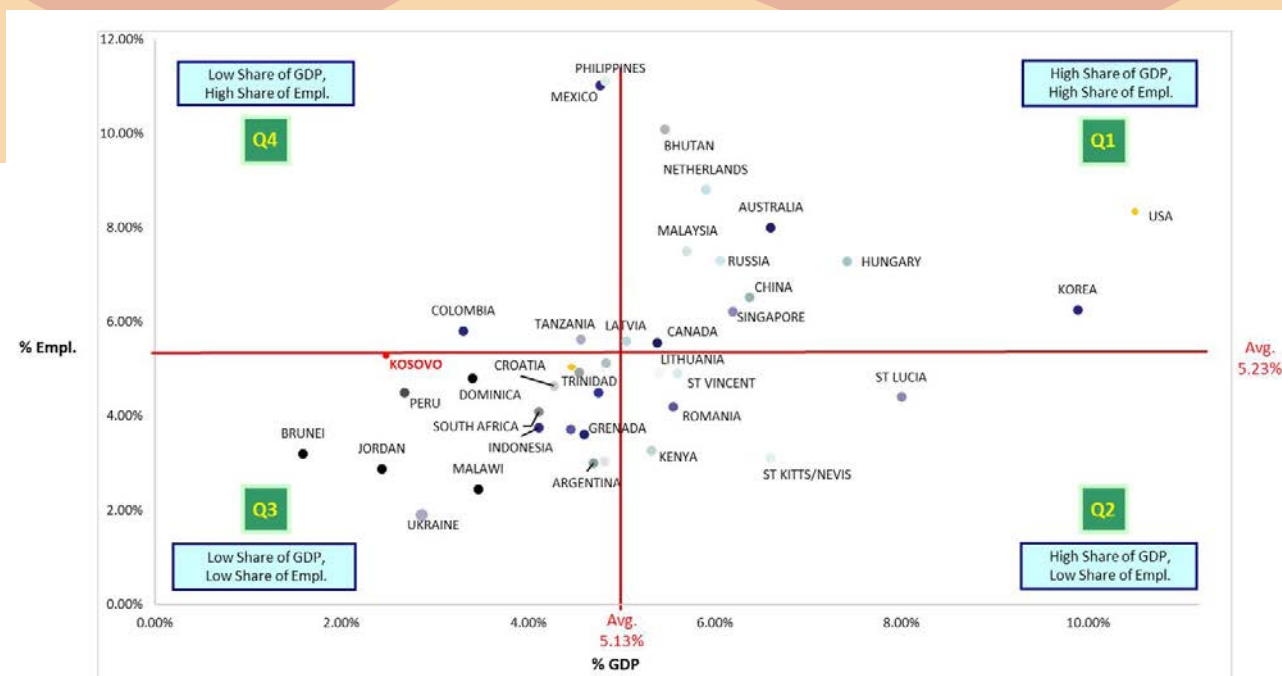
Međunsodno poređenje i uzajamni odnos sa drugim indikatorima

Ova prva studija o ekonomskom doprinosu delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu sprovedena je na osnovu standardne metodologije WIPO. Ova metodologija se strogo primenjuje, što znači sledeće:

- Rezultati su u potpunosti uporedivi sa ostalim zemljama koje su sprovele takve studije;
- Kreativni sektor Kosova može biti smisleno pozicioniran u globalnoj kreativnoj ekonomiji;
- Trendovi se od sada mogu pratiti na osnovu iste metodologije.

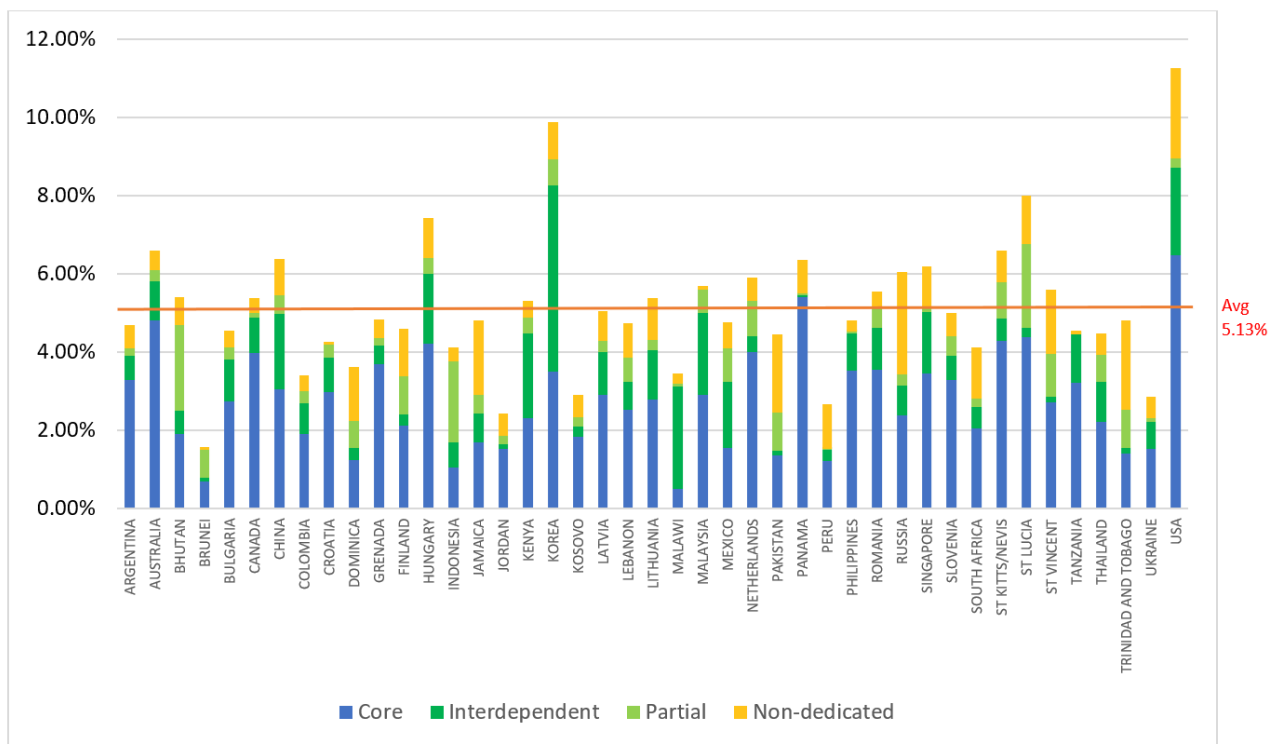
Na slici 40 prikazan je kvadrant pozicioniranja zemalja na osnovu dve varijable – BDP i doprinos zaposlenosti. Obično su zemlje sa višim vrednostima ove dve varijable u gornjem desnom kvadrantu, što simbolizuje efikasan kreativni sektor koji svoj potencijal dovodi do maksimuma. Kosovo se nalazi na granici donjeg levog i gornjeg levog kvadranta. Ovaj prikaz pozicije ukazuje na to da potencijal kreativnog sektora nije u potpunosti razvijen i da postoji još prostora za poboljšanje. U isto vreme, Kosovo je bolje od mnogih zemalja u svetu. Buduće studije će omogućiti praćenje pozicije Kosova u odnosu na druge kreativne ekonomije i procenu njegove ukupne konkurentnosti i dinamike.

Slika 40: Pozicija Kosova na bazi BDP i zaposlenosti

Doprinos delatnosti sa autorskim pravima BDP-u na Kosovu iznosi 2,35 procenta, što je daleko ispod globalnog proseka od 5,13 procenata. Takođe je ovo najniže u regionu. To je pokazatelj da je kreativnom sektoru potrebna podrška da bi poboljšao svoj učinak i povećao svoju regionalnu i globalnu konkurentnost. Statistički rezultat prikazan u ovoj studiji zahteva detaljnu analizu osnovnih faktora koji sputavaju razvoj svake kreativne delatnosti, kao i da bi se identifikovale najbolje prakse i faktori koji doprinose delatnostima sa dobrim učinkom.

Slika 41: Međunarodno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za BDP

Slika 42 pokazuje da je zaposlenost u kreativnim delatnostima na Kosovu od 5,21 procenta u skladu sa svetskim prosekom koji iznosi 5,23 procenta, i svrstava Kosovo među prvu trećinu zemalja kada se gleda ovaj pokazatelj. Kosovske osnovne delatnosti sa autorskim pravima generišu većinu zaposlenosti (80,4 procenta ukupnog broja za delatnosti sa autorskim pravima), a to pokazuje relativno ograničenu diverzifikaciju zaposlenosti širom ovog sektora.

U okviru regiona, Kosovo je takođe među najboljima u stvaranju novih radnih mesta. Relativni udeo osnovnih kosovskih delatnosti sa autorskim pravima je najveći u regionu, kako u pogledu ukupnog doprinosa zapošljavanju, tako i srazmerno ostalim ne-osnovnim delatnostima sa autorskim pravima (videti takođe slike 19 i 20). Takođe, delatnosti sa delimičnim autorskim pravima, koje čine samo 4,6 procenta ukupne zaposlenosti u sektoru na Kosovu, spadaju među najmanje sektore u regionu, pored ukrajinskih 3,5 procenta.

Zapošljavanje je veoma važan socijalni pokazatelj i vladini prioriteti uvek favorizuju potencijal za otvaranje novih radnih mesta. S obzirom na činjenicu da je zaposlenost na Kosovu takođe pokazala impresivan rast od 26 procenata, to je očigledno sektor sa velikim potencijalom i ističe se kao snažna karakteristika kreativnog pejzaža na Kosovu, koji je dobro pozicioniran na međunarodnom nivou.

U svetlu specifičnosti istraživanja o radnoj snazi, koje je ovde glavni izvor procena zaposlenosti, može se pretpostaviti da je ovo konzervativna procena i da bi preciznije metode mogle da ukažu na dodatna kreativna zanimanja koja funkcionišu kao sastavni element u drugim sektorima privrede.

Slika 42: Međunarodno poređenje doprinosa delatnosti sa AP za zaposlenost

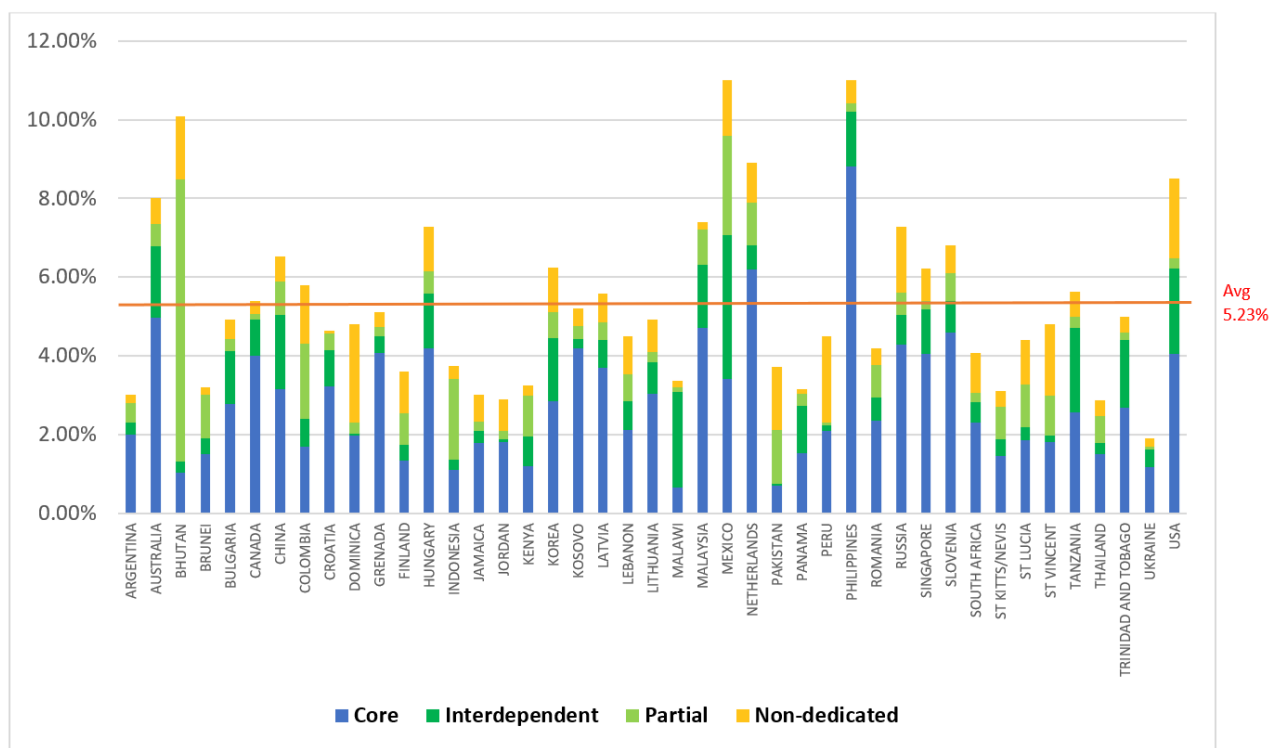

Tabela 17 prikazuje podatke za međunarodno poređenje koje je izneto u ovom poglavlju. Podaci su sakupljeni na osnovu objavljenih studija WIPO i njihovih novijih ažuriranih verzija, gde god je to bilo dostupno.

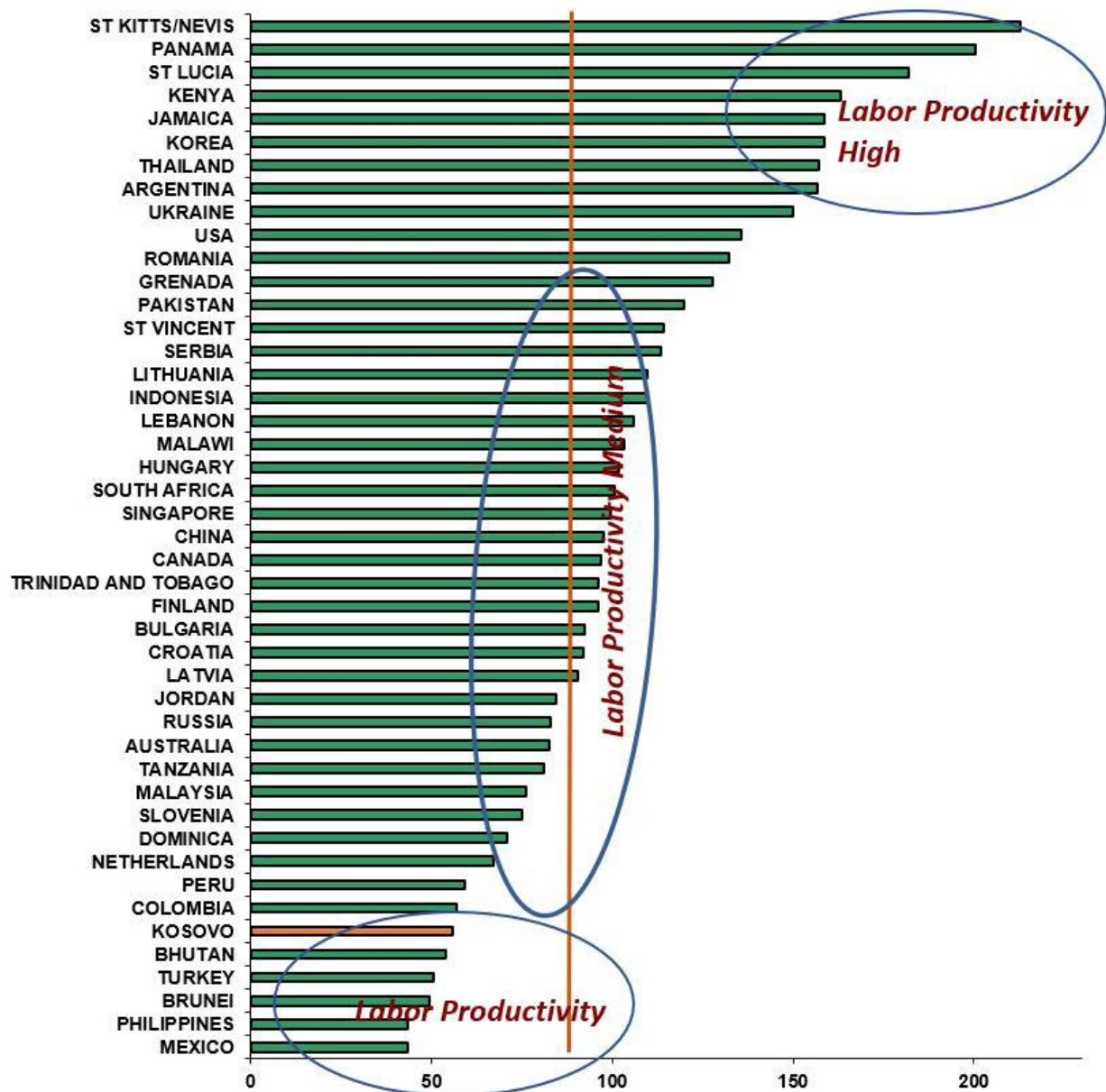
Tabela 17: Međunarodno poređenje doprinosa delatnosti sa AP i za BDP i za zaposlenost

Br	Država	Godina objavljivanja	% udela uBDP	% zaposlenosti
1	ARGENTINA	2013	4.70	3.00
2	AUSTRALIJA	2018	6.80	8.30
3	BUTAN	2011	5.46	10.09
4	BOCVANA	2016	5.46	2.66
5	BRUNEJ	2011	1.58	3.20
6	BUGARSKA	2011	4.54	4.92
7	KANADA	2019	4.74	5.55
8	KINA	2017	7.35	9.48
9	KOLUMBIJA	2008	3.30	5.80
10	HRVATSKA	2007	4.27	4.65
11	DOMINIKANSKA	2012	3.40	4.80
12	REP.	2014	4.47	3.47
13	EKVADOR	2012	4.73	4.20
14	ETIOPIJA	2016	4.02	4.77
15	GANA	2012	4.83	5.12
16	GRENADA	2015	5.38	5.61
17	FINSKA	2012	7.02	7.29
18	FRANCUSKA	2013	8.25	7.28
19	MAĐARSKA	2013	4.11	3.75

20	JAMAJKA	2007	4.81	3.03
21	JORDAN	2012	2.43	2.88
22	KENIJA	2009	5.32	3.26
23	KOREJA	2012	9.89	6.24
24	KOSOVO	2021	2.35	5.21
25	LETONIJA	2004	5.05	5.59
26	LIBAN	2007	4.75	4.49
27	LITVANIJA	2012	5.40	4.92
28	MALAVI	2013	3.46	2.44
29	MALEZIJA	2008	5.70	7.50
30	MEKSIKO	2006	4.77	11.01
31	MOLDAVIJA	2013	3.31	3.58
32	NIZOZEMSKA	2011	6.00	7.50
33	PAKISTAN	2010	4.45	3.71
34	PANAMA	2009	6.35	3.17
35	PERU	2009	2.67	4.50
36	FILIPINI	2010	7.34	14.14
37	RUMUNIJA	2008	5.55	4.19
38	RUSIJA	2007	6.06	7.30
39	SRBIJA	2010	4.00	4.06
40	SINGAPUR	2007	6.19	6.21
41	SLOVENIJA	2010	5.10	6.80
42	JUŽNA AFRIKA	2017	4.10	4.08
43	SENT KITS I NEVIS	2012	6.60	3.10
44	SENT LUCIA	2012	8.00	4.40
45	SENT VINSENT	2012	5.60	4.90
46	TANZANIJA	2012	4.56	5.63
47	TAJLAND	2012	4.48	0.03
48	TRINIDAD I TOBAGO	2011	4.80	5.00
49	TURSKA	2018	2.88	4.34
50	UKRAJINA	2008	2.85	1.90
51	SAD	2019	11.99	7.71
PROSEK			5.13	5.23

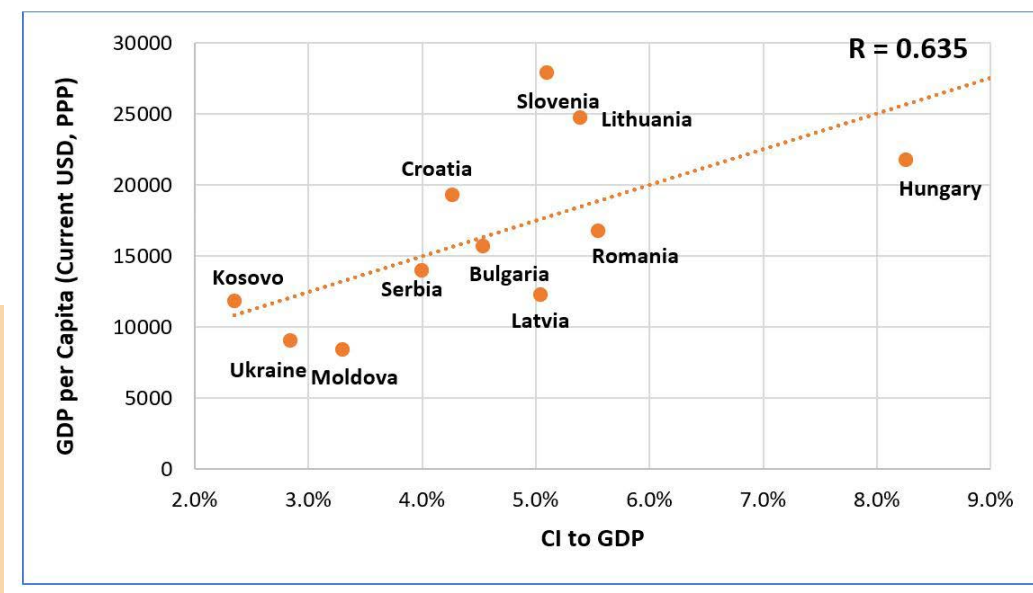
Indeks produktivnosti rada je pokazatelj ekonomske efikasnosti, izračunat kao odnos uloženog rada i stvorene vrednosti. Pošto je vrednost generisana u ovom sektoru na Kosovu prilično niska, međunarodno upoređivanje ovog indeksa pokazuje da Kosovo spada u zemlje sa najmanjim učinkom po ovom pokazatelju. Ovaj zaključak je dobra polazna osnova za istraživanje razloga za to, kao i za usvajanje strateškog pristupa za rešavanje problema u cilju ostvarenja boljeg učinka ovog sektora.

Slika 43: Medunarodno poređenje Indeksa produktivnosti rada

Analiza korelacije (uzajamnog odnosa) koja uključuje Kosovo i regionalne zemlje otkriva da postoji pozitivan uzajamni odnos između doprinosa delatnosti sa autorskim pravima za BDP i za BDP po glavi stanovnika, sa R-vrednošću koja iznosi 0,635. Trebalo bi imati na umu da se BDP po glavi stanovnika izražava u tekućim američkim dolarima i prilagođava se paritetu kupovne moći (PKM/PPP). Ova korelacija ne podrazumeva uzročno-posledničnu vezu, međutim, ovo ukazuje da su autorska prava važan sastojak ekonomskog blagostanja. Za ilustraciju pogledajte sliku 44.

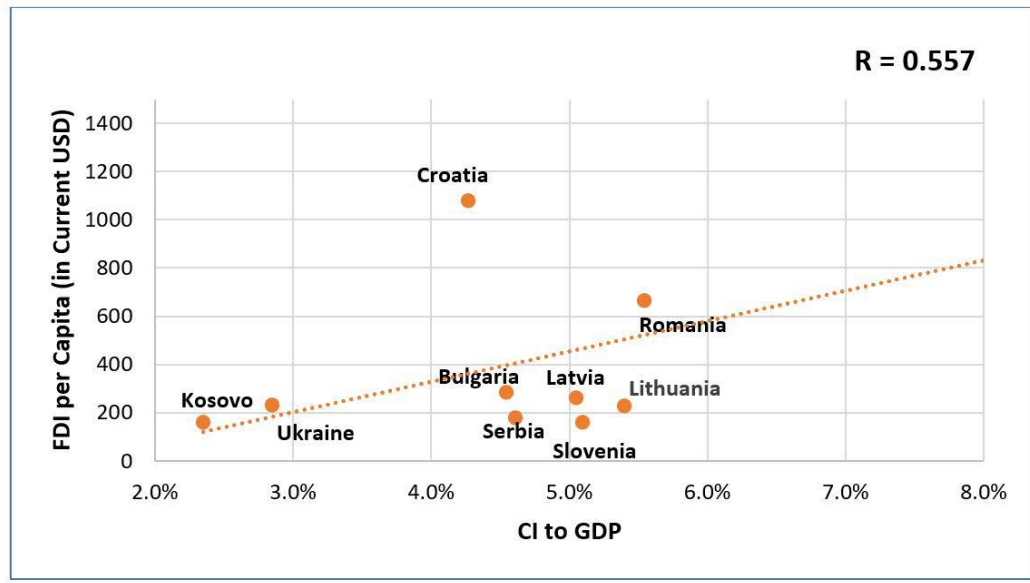
Slika 44: Korelacija između delatnosti sa AP prema BDP i BDP po glavi stanovnika u PKM (PPP)

Korelacija između udela delatnosti sa autorskim pravima u BDP takođe je testirana na osnovu DSI po glavi stanovnika izraženih u američkim dolarima, gde je obuhvaćena ista grupa zemalja. Kao što prikazuje slika 45, opet postoji pozitivna korelacija između promerljivih, a R-vrednost iznosi 0,557. Utvrđeni režim autorskih prava i sveukupno ojačani sistem intelektualne svojine smatraju se preduslovom sposobnosti zemalja da privuku DSI. Prilivi direktnih stranih investicija podstiču prenos tehnologije i znanja, a podstiču i kreativni impuls. Istraživanje je pokazalo da je poboljšanje zaštite autorskih prava za 6 procenata povećalo DSI za 6,8 procenata.²³

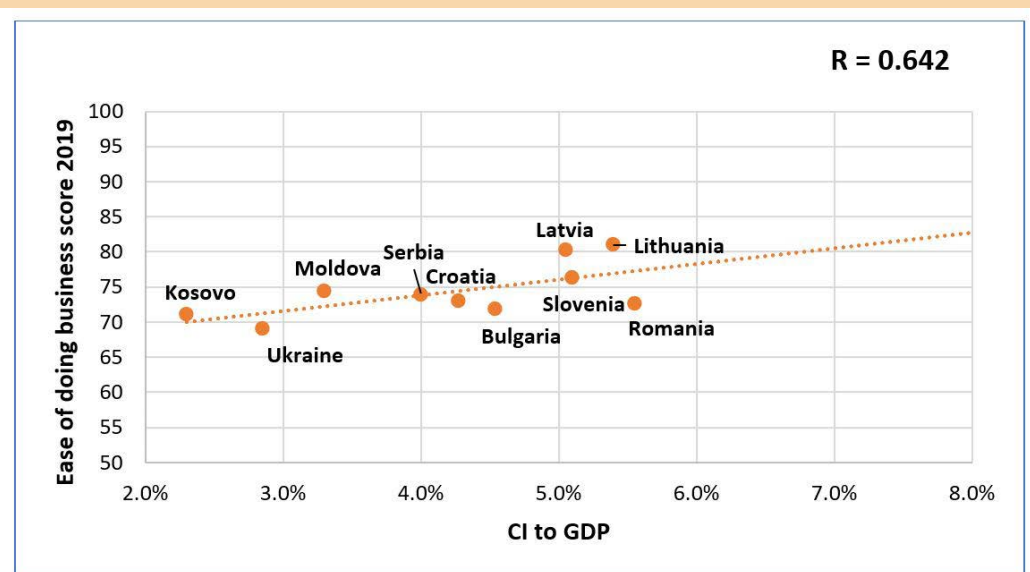
²³Park, W. i D. Lippoldt (2008.). *Transfer tehnologije i ekonomske implikacije jačanja prava intelektualne svojine u zemljama u razvoju, Dokumenti OECD o trgovinskoj politici, Br. 62, OECD Publishing, Paris.*
 URL: <http://dx.doi.org/10.1787/244764462745>

Slika 45: Uzajamni odnos između delatnosti sa AP i BDP i DSI po glavi stanovnika

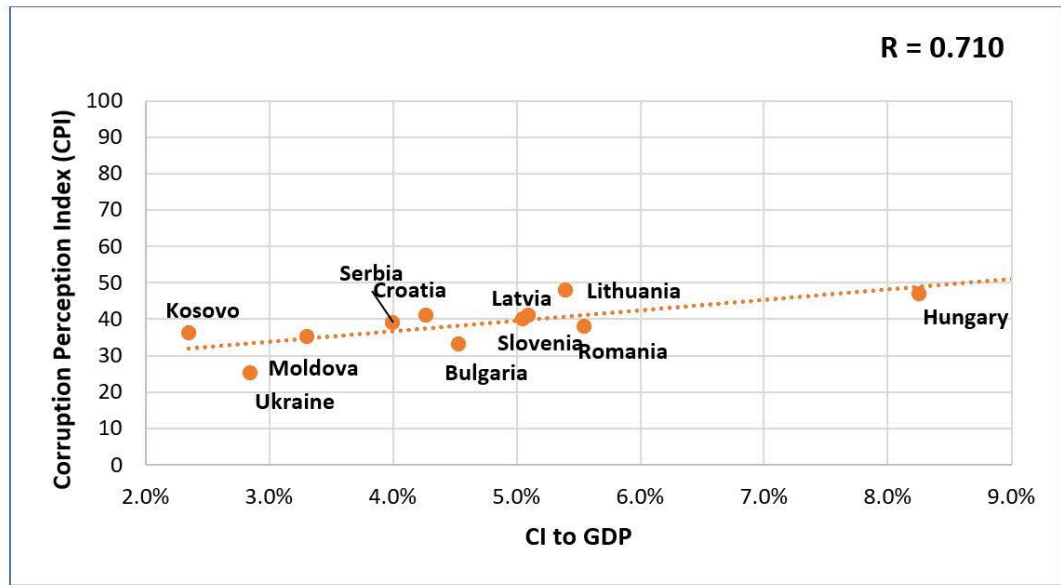
Pozitivna korelacija sa nešto većom R-vrednošću (0,642) takođe je pronađena između doprinosa delatnosti sa autorskim pravima za BDP i lakoće poslovanja (vidi sliku 46). Jednostavnost poslovanja je merilo Svetske banke i pokazuje koliko je u privredi regulatorno okruženje povoljno za lokalne preduzetnike. Što je veća lakoća poslovanja, to je poslovno okruženje povoljnije (prijateljsko). Produktivne ekonomije se oslanjaju na funkcionalnu instituciju koja istovremeno delotvorno podržava i reguliše poslovne aktivnosti. Kao što rezultati pokazuju, veća je verovatnoća da će mesta koja imaju regulatorno okruženje koje pogoduje preduzetništvu imati snažne i stabilne aktivnosti zaštićene autorskim pravima.

Slika 46: Uzajamni odnos između delatnosti sa AP i BDP i rezultati Svetske banke u ocenama o lakoći vođenja i obavljanja poslova („WB Ease of Doing Business“)

Korupcija urušava ekonomsku slobodu u zemlji unoseći nesigurnost i neizvesnost u ekonomske odnose. Da bi se odmerila veza između autorskih prava i korupcije, varijabla autorskih prava je testirana na osnovu indeksa percepcije korupcije (CPI) Svetske banke (Transparency International). CPI se zasniva na skali od 100 tačaka, gde 100 ukazuje na to da nema (ili ima vrlo malo) korupcije, a 0 znači široko rasprostranjenu korupciju. Kao što slika 47 prikazuje, postoji snažna pozitivna uzajamna veza između autorskih prava i korupcije, a R-vrednost ovde iznosi 0,710.

Slika 47: Korelacija između delatnosti sa AP i BDPi Indeks percepcije korupcije (CPI)

Pregled odabranih delatnosti sa autorskim pravima

Ovaj odeljak predstavlja pregled odabranih delatnosti sa autorskim pravima, sa fokusom na njihov odgovarajući doprinos privredi države, kao i razvoj situacije u poslednje vreme.

10.1. Objavljivanje knjiga

Izdavanje knjiga je najvažnija štamparska i književna delatnost, ona čini 34 procenta BDV u kategoriji osnovnih delatnosti. Objavljivanje knjiga u izveštajima ide pod „Štampa i literatura“, što je odgovarajuća statistička šifra (kod) ekonomske aktivnosti. Ova aktivnost delatnosti sa AP zabeležila je pozitivan trend tokom 2017–2019, sa povećanjem BDV za 41 posto (sa 6,9 miliona evra u 2017. na 9,8 miliona evra u 2019. godini) i prometom od 45 posto (sa 16,4 miliona evra u 2017. na 23,8 miliona evra u 2019). Ukupan broj aktivnih preduzeća za izdavanje knjiga u 2019. godini bio je 36, u poređenju sa 34 u 2017. Ovaj ukupni pozitivan trend ogleda se i u učinku knjižara, koje su udvostručile promet u roku od godinu dana, sa 3,2 miliona u 2018. na 7,2 evra miliona u 2019.

Prema Zakonu br. 02/L-51 o izdavačkim delatnostima i knjigama – koji je glavni zakonodavni instrument koji reguliše izdavačku delatnost – svaka knjiga objavljena na Kosovu mora, između ostalog, da sadrži međunarodni standardizovani broj knjige (ISBN) . Broj registracija ISBN-a, prema tome, mogao bi se smatrati za jednu vrstu pokazatelja za knjige objavljene u zemlji, mada ovde treba uzeti u obzir da je ISBN identifikator koji se koristi i za drugi izdavački materijal, osim knjiga (na primer, statistički izveštaji). Agencija za registraciju ISBN na Kosovu je Nacionalna biblioteka Kosova. Prema ovoj instituciji, u 2019. godini registrovano je 1.900 ISBN, u poređenju sa 1.412 u 2018. Predstavnici Nacionalne biblioteke primećuju da postoje i privatno objavljene knjige bez ISBN koje su takođe prisutne na tržištu knjiga.

Jedan od najvećih godišnjih događaja u knjižarskoj delatnosti na Kosovu je Prištinski sajam knjiga koji organizuje Kosovsko udruženje izdavača (KPA). Ovaj sajam je prvi put organizovan 1999. godine i od tada se održava svake godine. U poslednjih nekoliko godina pojavjivalo se u proseku oko 100 izdavača, uglavnom sa Kosova, iz Albanije, Severne Makedonije, Crne Gore i iz dijaspore . Jedno od najuspešnijih izdanja bio je Sajam knjiga koji je održan 2019. godine. Te godine je bilo 35.000 posetilaca . Dalje, predstavljeno je oko 1.500 novih naslova u raznim žanrovima, što uključuje beletristiku, poeziju, nauku, istoriju i slično. Raznolikost ponuđenih knjiga, zajedno sa promotivnim aktivnostima, doprineli su uspehu sajma 2019. godine.

Kosovski izdavači, osim što učestvuju na sajmovima knjiga organizovanim na Kosovu, takođe su prisutni i na međunarodnim sajmovima. Za kosovske izdavače od posebne važnosti je Sajam knjiga u Frankfurtu, koji je najveći sajam knjiga na svetu.

Iako je više knjiga objavljeno i prodato na Kosovu između 2017–2019, broj čitalaca u kosovskim bibliotekama u 2019. godini bio je gotovo upola manji od broja 2017. godine. Broj knjiga dostupnih u bibliotekama takođe se smanjio u istom periodu, mada u niža stopa u

²⁴Proračuni autora, korišćeni podaci KAS.

²⁵Zakon br. 02/L-51 o delatnosti izdavaštva i o knjigama. URL: <https://gzkrks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2432>

²⁶Kosovska asocijacija izdavača (2021). Intervju/razgovor.

²⁷Ibid.

odnosu na broj čitalaca (videti tabelu 18) . KPA veruje da je ovaj sve veći nedostatak interesa povezan sa činjenicom da je vrlo malo urađeno na poboljšanju infrastrukture knjiga i usluga u postojećim bibliotekama.

Generalno, izgleda da segment odraslih čitalaca na Kosovu manje vremena provodi sa knjigama nego u drugim aktivnostima. Prema istraživanju o korišćenju vremena koje je sprovedeno na Kosovu 2017. godine, odrasli provode u proseku samo 0,1 sat dnevno čitajući knjige, dok sa druge strane troše mnogo više dnevnog vremena na aktivnosti poput domaćinstva i porodične nege (5,2 sata), društveni život i zabava (3,2 sata) i konzumiranje masovnih medija (1 i po sat) .

Rastući svetski trend u ovoj delatnosti je upotreba e-knjiga. Iako istraživački tim nije uspeo da nađe podatke u vezi sa ovim, izgleda da mladi čitaoci na Kosovu radije čitaju e-knjige nego klasične štampane.

Tabela 18: Aktivnost biblioteka

Godina	Ukupan broj knjiga	Ukupan broj čitalaca
2017	1,782,945	158,176
2018	1,775,435	156,535
2019	1,692,552	83,942

10.2. Press

Štampa – koja u ovom slučaju uključuje aktivnosti novina i drugih novinskih agencija – takođe je značajna delatnost sa autorskim pravima na Kosovu. To je radno intenzivno i, kao takvo, veliki izvor stvaranja zaposlenja. U 2019. godini 42 medijske agencije zapošljavale su 4.708 radnika, što čini oko 25 posto zaposlenosti koju su stvorile delatnosti autorskih prava. Iste godine, BDV i promet iznosili su 2,7 miliona, odnosno 7,2 miliona evra. Budući da je zaposlenost zabeležila blagi porast u odnosu na 2017. godinu, BDV i promet zabeležili su suprotan trend; to je posebno zbog toga što čitalačka publika neprestalno pada.³⁰

Pandemija COVID-19 pogoršala je ionako tešku situaciju u štampanim medijima, ubrzavajući dinamiku pada prodaje. Pre početka pandemije na Kosovu su postojale četiri dnevne štampane novine. Prvim merama zaključavanja koje su uvedene u zemlji, svi oni su obustavili štampanje svojih dnevnih izdanja novina i počeli da informišu javnost samo putem elektronskih novina i portala. Trenutno, osim jedne novinske agencije koja štampa nedeljno izdanje, na Kosovu nema drugih novina. Stvorena situacija takođe je rezultirala time da su mnogi radnici ostali bez posla. Ilustracije radi, jedna od najvećih novinskih kompanija u zemlji otpustila je preko 20 zaposlenih tokom kratkog perioda. Ovo je pogodilo i plate zaposlenih. U nedavno sprovedenom istraživanju, 38 od 120 zaposlenih u medijima izjavilo je da imaju platu od 130 do 250 EUR.³¹

Porast upotrebe Interneta i kriza zbog pandemije su u poslednje vreme otvorili put za širenje Internet portala i novinskih organizacija zasnovanih na Internetu. Trenutno na Kosovu postoji oko deset vodećih velikih novinskih portala, a svi se nalaze u Prištini. Pored ovih portala koji vode glavnu reč, Kosovo takođe ima tri nevladina (NVO) medija koji su poznati po pružanju kvalitativnog sadržaja, kao i nekoliko manjih i regionalnih manjinskih medija.³²

Društvene mreže kao sredstvo komunikacije političkih predstavnika postale su veoma popularne u poslednje vreme. Iako je ovo olakšalo komunikaciju sa javnošću, negativno je uticalo na rad novinara, jer se izjave političara upućene putem društvenih mreža često koriste kao opravdanje kako bi se izbeglo da ih novinari ispituju o različitim pitanjima od javnog interesa.³³

Štampu na Kosovu reguliše Kosovski savet za štampu (PCK), koje je samoregulativno telo. Sloboda govora, pravo građana da budu informisani i poštovanje Kodeksa za štampu Kosova, osnova su na kojoj je osnovan i deluje PCK. Cilj PCK je zaštititi građane od obmanjujućih i lažnih informacija sa jedne strane, a novinare od neutemeljenih žalbi, sa druge strane. PCK čine predstavnici novina, novinskih portala, časopisa, novinskih agencija i blogova.³⁴

²⁸KAS (2020.). Statistika kulture 2019. URL: <https://ask.rks-gov.net/media/5679/culture-statistics2019.pdf>

²⁹MCC (2018). Izveštaj studijskog istraživanja kosovske radne snage i korišćenja vremena. URL: <https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf>

³⁰Proračuni autora, korišćeni podaci KAS.

³¹Udruženje novinara Kosova (2020). Uticaj pandemije Covid-19 na ekonomsku situaciju novinara, kamermana i foto-novinar. URL: <http://agk-ks.org/wp-content/uploads/2020/10/THE-IMPACT-OF-COVID-19-PANDEMIC-ON-THE-ECONOMIC-SITUATION-OF-JOURNALISTS-CAMERAMEN-AND-PHOTOJOURNALISTS.pdf>

10.3. Radio i televizija

Radio i televizija čine značajnu grupu u osnovnim delatnostima autorskih prava, sa udelom od 9 procenata u ovoj delatnosti u smislu BDV. Dalje, radio i TV zabeležili su porast u pogledu svog ekonomskog doprinosa, sa 8,5 miliona evra u 2017. na 9,4 miliona evra. U 2019. Ovaj porast se takođe ogleda u broju izdatih radio i TV dozvola na Kosovu. Ovaj sektor je značajan i u pogledu zaposlenosti, jer je u 2019. godini 1.548 osoba bilo zaposleno na radiju i televiziji.

Zakonski okvir vezan za osnivanje, regulisanje i funkcionisanje medija na Kosovu je znatno unapređen, što pokazuje i veliki broj audio i audiovizuelnih medijskih usluga licenciranih na Kosovu.

Proizvođači i emiteri audiovizuelnih programa dužni su da, u skladu sa Zakonom o autorskim pravima i odgovarajućim propisima NKM, striktno poštuju autorska prava tokom procesa proizvodnje sopstvenih programa, kao i tokom procesa emitovanja stranih programa.

Za vršenje aktivnosti u oblasti audio-vizuelnih medijskih usluga na Kosovu potrebno je pribaviti dozvolu za emitovanje koju je izdala Nezavisna komisija za medije (NKM/IMC). Ovo telo reguliše prava emitovanja, licencira javne i privatne emitere (utvrđujući obaveze i odgovornosti pojedinaca i entiteta koji pružaju audio i audiovizuelne medijske usluge), uspostavlja i primenjuje politike emitovanja, a takođe ima i druge nadležnosti u skladu sa Zakonom br. 04/L-44. Nezavisna komisija za medije (NKM) ima odgovornost da promovise i održava pošten i otvoren sistem za licenciranje i regulisanje audiovizuelnih medijskih usluga i upravljanje frekvencijskim spektrom emitovanja u skladu sa najboljim međunarodnim standardima.³⁵

Kosovo ima veliki broj vlasnika licenci za pružanje audio-vizuelnih medijskih usluga:

- 20 provajdera (pružalaca) TV kanala,
- 41operator distribucije radio i TV kanala,
- 89 provajdera (pružalaca) radio kanala.

Sve regionalne i lokalne televizije zajedno pokrivaju 68,14 posto teritorije Republike i 80 posto stanovništva. Prema NKM, televizija ostaje najvažniji izvor informacija za građane Kosova. Kosovo je podeljeno na 5 radiodifuznih regiona, Priština, Peć, Prizren, Mitrovica i Gnjilane, međutim, medijskim tržištem dominiraju televizijske stanice sa sedištem u Prištini, koje emituju program širom zemlje.

Licence za emitovanje i njihovo obnavljanje dobijaju se na period od sedam godina za radio emitere, dok za audiovizuelne medijske usluge i mrežne operatore za pružanje audiovizuelnih medijskih sadržaja maksimalni period je deset godina. Izdate dozvole se ne mogu koristiti od trećeg lica ili prenositi bez prethodnog odobrenja i bez prethodnog pismenog odobrenja NKM.

³²Hodža (Hoxha) A. (2020). Medijski pejzaž na Kosovu: Mržnja i uticaji propagande. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/10/Resilience-research-publication-1-KOS-ENG.pdf>

³³Ibid.

³⁴Kosovski savet za štampu (Press Council of Kosovo - PCK). URL: <https://presscouncil-ks.org/?lang=en>

³⁵Nezavisna komisija za medije (2021). Licenciranje i procedure. URL: <https://www.kpm-ks.org/en/telicencuarit/305/licencimi/305>

TV kanali

Od 20 televizija koje pružaju zemaljske radio-difuzne medijske usluge koje je licencirala NKM, tri pripadaju kategoriji nacionalnog pokrivanja, deset regionalnom pokrivenosti, a sedam lokalnom. Kanali sa nacionalnom zemaljskom pokrivenošću su Radio televizija Kosova (RTK1) kao jedini javni emiter, kao i TV21 i Koha Vizion (KTV) koji imaju dozvolu za komercijalne privatne televizijske kanale.

Sve tri televizije sa nacionalnim pokrivanjem emituju program takođe putem kablovske mreže i putem satelita. Kosovska zemaljska prenosna mreža (KTTN) pruža usluge emitovanja za potrebe tri nacionalne televizije (RTK1, TV21 i KTV) i četiri nacionalne radio stanice. Ostali privatni komercijalni emiteri sa regionalnim i lokalnim zemaljskim pokrivanjem funkcionišu koristeći privatne radiodifuzne lokacije/mreže. Uprkos činjenici da značajan broj TV kanala radi na zemaljskoj analognoj mreži, postoje regioni na Kosovu koji nemaju pristup televizijskim signalima. Najveći problem ostaje nemogućnost korišćenja televizijskog repetitora na vrhu Goleš, jedne od glavnih lokacija za emitovanje u Republici Kosovo. Gornji deo ovog mesta za emitovanje, koji se nalazi na 1019 m nadmorske visine, snage KFOR-a koriste samo u vojne svrhe, dok je donjem delu, koji je na 969 metara nadmorske visine, dozvoljeno da se koristi samo za emitovanje u FM opsegu za četiri emitera sa nacionalnim pokrivanjem. Kada bi TV stanice emitovale sa gornjeg dela stuba na vrhu Goleš, pokrivenost na toj teritoriji povećala bi se i do 90 procenata.

Od 20 audiovizuelnih medijskih usluga, 13 TV kanala emituje se na albanskom jeziku, pet TV kanala na srpskom jeziku i jedan na turskom jeziku. Javni emiteri obezbeđuju oko 15 procenata svog programa na jezicima manjina na Kosovu.³⁸

Radio kanali

Na Kosovu četiri radio stanice rade sa nacionalnom zemaljskom pokrivenošću, od kojih su dve javne radio stanice (Radio Kosovo 1 i Radio Kosovo 2), dok su dve radio stanice privatne (Radio 21 i Radio Dukagjini). Na lokalnom i regionalnom nivou postoji 85 radio stanica koje emituju program iz sopstvenih mreža, dok se preko polovine stanica emituje na albanskom jeziku, jedna na srpskom, a ostale na bosanskom, turskom, goranskom i romskom jeziku, uključujući ovde i multi - etničke radio stanice.

³⁶Nezavisna komisija za medije (2021). Direktorijum usluga audio i audiovizuelnih medija. Zemaljsko emitovanje. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/Adresari_sherbimet%20mediale%20audio%20dhe%20audio-vizuale_Transmetim%20Toksor_Shqip_%20%20Janar%202021.xlsx

³⁷Nezavisna komisija za medije (2021). Direktorijum operatera za distribuciju. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/ADRESARI%20I%20OPERATOR%C3%8BVE%20T%C3%8B%20SHP%C3%8BRNDARJES_Janar%202021.xlsx

³⁸Nezavisna komisija za medije (2019). Godišnji izveštaj. URL: <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Publikime/Raporti%20Vjetor%202019%20KPM.pdf>

Distribucija programskog sadržaja u kablovskim mrežama

Distribucija audiovizuelnih medijskih usluga putem kablovskih mreža doživela je brzo širenje u poslednjih nekoliko godina i povećala je raznolikost programa i kanala na Kosovu. Kablovski operateri imaju dozvolu za rad na Kosovu od 2007. godine. Kablovski operateri su dužni da besplatno emituju RTK 1 i RTK 2 u svojim mrežama, dok je RTK 1 obavezan da obezbedi kablovskim operaterima isti program koji emituje zemaljski. Kablovski operateri moraju da primenjuju pravilo „obavezno nositi“ („must-carry“) takođe i za sve lokalne/regionalne TV stanice na osnovu njihovog pokrivanja.

Među 41 distributivnim operatorom ima 27 licenciranih kablovskih operatora, sedam IPTV operatora, šest OTT operatora i jedan operater satelitske televizije. Jedini kablovski operateri sa nacionalnom pokrivenošću su IPKO Telekomunikacije i KUJTESA Net.

Pored licenciranja operatora distribucije, NKM je licencirao 54 dobavljača usluga programa (PSP) koji distribuiraju svoje televizijske programe putem kablovskih operatora. U nedostatku frekvencija za TV dozvole, Kosovo je od 2007. godine uspostavilo pravne osnove za licenciranje pružalaca programskih usluga koji su licencirani pojedinačno. Provajderi programskih usluga nisu uključeni u pravilo „obavezno nošenje“ i oni moraju da obezbede kanal sa kablovskim operatorom pre nego što dobiju licencu od NKM.

Nakon prelaska na digitalno emitovanje na Kosovu, izdavaće se nove licence za digitalno zemaljsko emitovanje u skladu sa procedurama utvrđenim zakonskim okvirom, na osnovu analize potreba građana i društvenih grupa u vezi sa medijskim sadržajem, takođe na osnovu analiza tržišta i procena uticaja novih provajdera na medijsko tržište.

NKM je dužna da garantuje slobodnu konkurenciju na javnom tržištu audiovizuelnih medijskih usluga. Dalje, radi podsticanja proizvodnje programa, NKM će inicirati osnivanje fonda za podsticanje proizvodnje širokog spektra različitih vrsta programa. Ovaj fond će biti otvoren za sve dobavljače programskog sadržaja i za nezavisne producente. Subvencionisanje će biti realizovano putem javnog konkursa. Ovo je predviđeno kao deo kosovske strategije za prelazak na digitalno zemaljsko emitovanje, usvojene 2019. godine.³⁹

³⁹Nezavisna komisija za medije (2019). Strategija za digitalno zemaljsko emitovanje u Republici Kosovo. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Strategija%20p%20p%20C3%ABr%20kalim%20n%20C3%AB%20transmetim%20digijtal%20tok%20C3%ABsor_%20dhjetor%202019.pdf

10.4. Softver i baze podataka

Softver i baze podataka su drugi po veličini u osnovnoj delatnosti autorskih prava, doprinoseći 24,7 posto BDV u 2019. Ova delatnost je zabeležila pozitivan trend tokom 2017–2019, beležeći rast BDV od oko 28 procenata (sa 20 miliona evra u 2017. na 26 miliona evra u 2019. godini). Najznačajnije, u smislu stvorene BDV, bilo je izdavanje softvera, koje je u 2019. godini iznosilo oko 10 miliona evra, što je zabeležilo rast od oko 54 posto BDV od 2017. do 2019. godine. Zatim slede druge aktivnosti u oblasti informacione tehnologije i računarskih usluga. sa oko 8 miliona evra, konsultantske usluge u vezi sa računarom sa 2,7 miliona evra i aktivnosti računarskog programiranja sa 2,4 miliona evra. Obrada podataka je imala ogroman porast, od oko 204 procenata u smislu BDV, tokom perioda 2017–2019. Objavlivanje kompjuterskih igrica predstavlja najmanji doprinos BDV, a takođe je i opalo za 75 procenata tokom perioda 2017–2019.⁴⁰

Delatnost softvera i baza podataka, u smislu obima prometa, karakteriše kontinuirani rast od oko 27 procenata (sa 74 miliona evra u 2017. na 94 miliona evra u 2019. godini). Ukupan broj aktivnih preduzeća u 2019. iznosio je 511, u poređenju sa 325 u 2017. Izdavaštvo softvera ima drugi najveći promet i predstavlja rast od 56 procenata (sa 14,8 miliona na 23,3 miliona evra). Promet veb-portala udvostručio se sa 2,9 miliona u 2017. na 4,8 miliona u 2019.

Broj zaposlenih u ovoj delatnosti bio je 1.436 ljudi u 2019. Tržište rada uopšte karakteriše nedostatak kvalifikovane radne snage, kako u pogledu broja, tako i u pogledu kvaliteta. U nedavnom izveštaju STIKK-a (Kosovsko udruženje za informacione i komunikacione tehnologije) o ponudi i potražnji radne snage u kosovskom ICT sektoru naglašava se da preduzeća iz oblasti ICT nisu zadovoljna kvalitetom zaposlenih koji završavaju visokoškolske institucije na Kosovu, jer većini nedostaju kritično važne veštine koje su veoma tražene u ovoj delatnosti. Prema izveštaju, nerazvijeni sistem za vođenje karijere i savetovanje doprinosi problemu. Izbor karijere se uglavnom vrši na osnovu saveta prijatelja i roditelja. Dalje, ljudi zainteresovani za sticanje veština digitalne ekonomije nemaju dobro definisane mehanizme da razumeju opseg zapošljavanja u digitalnoj ekonomiji i kako steći tražene veštine od sertifikovanih i renomiranih institucija.

Ova činjenica potkrepljena je i izveštajem o potražnji i potrebama kosovskih IT preduzeća u skladu sa globalnim trendovima na polju IT, sprovedenim u projektu „Podrška EU za konkurentnost kosovskog ICT sektora“, gde je 87 procenata ispitanika izjavilo da je razvoj softvera najteža digitalna veština. Prema studiji, ovo je zbog ograničene lokalne stručnosti, dok su drugi faktor bili troškovi. U najtraženije programe za razvoj/inženjering softvera spadaju: „Java“ i „Java programming“ (69 procenata); „Java scripting“ (64 procenata); „PHP“ (56 procenata), „HTML“ (53 procenata) i „Python“ (53 procenata).

⁴⁰Proračuni autora, korišćeni podaci KAS.

⁴¹Ibid.

⁴²Ibid.

⁴³STIKK, Kosovska asocijacija za informatičku i komunikacionu tehnologiju (2013). Analiza kosovskog ICT tržišta. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_market_analysis_eng.pdf

⁴⁴Podrška EU za konkurentnost kosovskog ICT sektora (2020). Izveštaj studije o potražnji i potrebama kosovskih IT biznisa u skladu sa globalnim IT trendovima. URL: https://ictkosovo.eu/wp-content/uploads/2020/05/Survey-Infographic-18.05_FINAL-1.pdf

Najbolje plaćeni zaposleni su programeri baza podataka, sa prosečnom neto platom od 571 evra, a slede menadžeri (532 evra), Internet programeri (488 evra), programeri softvera (444 evra), menadžeri projekta (435 evra) i mrežni inženjeri (441 EUR).

Kosovska nacionalna IT strategija je glavni dokument sektora ICT, čija je svrha da razradi specifičnu strategiju za promovisanje razvoja kosovske IT delatnosti u cilju unapređenja digitalne transformacije i podrške za Kosovo da postane ekonomija zasnovana na znanju. Fokus ove strategije je na softverskim i IT uslugama. Što se tiče razvoja softvera, strategija posebno navodi da postoji veliki potencijal u delatnosti razvoja softvera, međutim, postoji nizak nivo specijalizacije i diferencijacije u pogledu tehnologija, ciljne delatnosti (vertikalna specijalizacija) i specifičnih funkcionalnih područja (horizontalna specijalizacija). Nacionalnoj strategiji Kosova za IT prethodio je sledeći regulatorni okvir:

- Zakon br. 2002/7 o telekomunikacijama, usvojen 8. maja 2003. godine;
- Zakon br. 04/L-094 o uslugama informatičkog društva, usvojen 15. marta 2012. godine;
- Zakon br. 02/L-28 o upravnom postupku, usvojen 22. jula 2005. godine;
- Zakon br. 04/L-065 o autorskim i srodnim pravima, usvojen 21. oktobra 2011. godine;
- Zakon br. 04/L-135 o aktivnosti naučnog istraživanja, usvojen 28. marta 2013. godine;
- Zakon br. 03/L-172 o zaštiti ličnih podataka, usvojen 29. aprila 2010. godine;
- Zakon br. 03/L-166 o prevenciji i borbi protiv kompjuterskog ("sajber") kriminala, usvojen 10. juna 2010. godine;
- Zakon br. 03/L-173 o poštanskim uslugama, usvojen 15. aprila 2020. godine;
- Zakon br.04/L-109 o elektronskim komunikacijama, usvojen 12. oktobra 2012. godine.

Trebalo bi napomenuti da su na Kosovu izvršenje zakona i prevencija softverske piraterije bili na veoma visokom nivou koji se smatra za najviši u regionu. Ovo je zbog činjenice da se većina segmenta tržišta softvera na Kosovu sastoji od međunarodnih dobavljača/prodavaca, dok su glavni klijenti vlada i drugi klijenti visoke vrednosti.

Razne istraživačke studije, ankete i analize sugerišu da sektor ICT deluje kao glavni faktor u promovisanju rasta, inovacija i konkurentnosti u kosovskoj ekonomiji. Smatra se atraktivnim sektorom za ekonomski rast, promovisanje izvoza i stvaranje novih radnih mesta za mlade. Sektor generalno raste, isto kao i potražnja za ICT uslugama kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Uprkos činjenici da postoji nekoliko resursa sa ažuriranim podacima i merenjima o sektoru ICT na Kosovu, ovi podaci i dalje ostaju nepotpuni, pa je zato teško uspostaviti jasan pogled na učinak sektora ICT. Međutim, potencijal rasta ove delatnosti je snažno ograničen nekim preprekama, kao što su: mala veličina preduzeća (struktura MSP); malo i nerazvijeno domaće tržište; nedostatak izvoznih i međunarodnih marketinških veština; nedostatak brendiranja i međunarodnih veza; nema odgovarajućih struktura i programa podrške, a tu je kao problem i odliv mozgova.⁴⁷

⁴⁵STIKK, *Kosovska asocijacija za informatičku i komunikacionu tehnologiju (2013). Analiza nedostataka i jazova u vezi sa ICT veštinama.* URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_skills_gap_eng.pdf

⁴⁶Ibid.

⁴⁷Institut za slobodnu tržišnu privredu (2020). *Uporedna analiza sektora ICT na Kosovu.* URL: <https://ietl-oek.com/wp-content/uploads/2020/03/Report-Comprehensive-Analysis-of-ICT-Sector-in-Kosovo.pdf>

10.5. Organizacije za kolektivno upravljanje autorskim pravima

U julu 2012. godine, Kancelarija za autorska prava i srodna prava, koja deluje pod Ministarstvom kulture, omladine i sporta (MKOS), izdala je licence za prve dve organizacije za kolektivno upravljanje autorskim pravima (OKU/CMO) osnovane na Kosovu: VA-PIK – u oblasti audiovizuelnih materijala – i APIK – u oblasti muzike. Kao što je propisano važećim zakonom, ove dve OKU imaju status NVO (neprofitne) i deluju u ime nosilaca prava.

APIK

Udruženje autora, producenata i izvođača (APIK) bilo je prva organizacija za kolektivno upravljanje autorskim pravima osnovana 2011. godine. Ima licencu kosovske Kancelarije za autorska prava i deluje pod Ministarstvom kulture, omladine i sporta. Cilj Udruženja je da se bavi kolektivnim upravljanjem muzičkim delima, uključujući prikupljanje naknade za autorska prava od korisnika zaštićenih dela i distribuciju vlasnicima autorskih prava. Udruženje je osnovano sa ciljem da podrži borbu protiv kršenja autorskih prava i piraterije. APIK ima preko 500 članova, međutim registar nije potpun, jer svaka generacija proizvodi svoje autore, pa se stoga registar mora kontinuirano nadgledati. Zbog pandemije nije bilo novog članstva, međutim APIK očekuje da će se proces poboljšanja, kada se situacija popravi, nastaviti.

APIK je postigao sporazume o naknadama sa korisnicima muzike (radija i televizora). Prikuplja i distribuira tantijeme svojim članovima. Međutim, organizacija se suočava sa poteškoćama u naplati naknada, jer neke radio i televizijske stanice nerado plaćaju, uprkos činjenici da su potpisani

sporazumi između obe strane o poštovanju autorstva i finansijskih obaveza. U takvim slučajevima APIK je podneo tužbe u vezi sa kršenjem odgovarajućih sporazuma. Prema APIK-u, ugostiteljski sektor je još jedna važna zajednica za prikupljanje priloga. Do kraja 2019. APIK je kontaktirao Privrednu komoru Kosova (KCC) kako bi prikupio informacije o broju subjekata koji posluju u ovom sektoru (kafići, koncertne sale, diskoteke) koji distribuiraju zaštićeni materijal. Dalje, APIK je identifikovao predstavnike sektora kako bi potpisali kolektivni ugovor za izvršenje obaveza prema APIK-u. Razgovori sa Udruženjem hotela zakazani su za početak februara 2020. godine, međutim, s obzirom na to da je ovaj sektor najteže pogođen pandemijom, proces je privremeno obustavljen. APIK ima regulativni dokument za distribuciju koji je izrađen uz pomoć stručnosti EU, zasnovan na najnovijim preporukama i dostignućima u oblasti autorskih prava.

Različite grupe nosilaca prava trenutno razmatraju druga područja kolektivnog upravljanja autorskim i srodnim pravima. APIK je u procesu potpisivanja prvog sporazuma sa sestrinskom CMO u Španiji.

Jedno od glavnih pitanja sa kojima se APIK susreće je nedostatak ljudskih resursa, a zatim slede druga pitanja kao što su zakonodavna, organizaciona, kao i borba protiv piraterije. Stoga su prioriteti udruženja usredsređeni na povećanje svojih ljudskih resursa, prikupljanje honorara i dogovore sa sestrinskim zajedničkim organizacijama.

⁴⁷Institute for Free Market Economy (2020). *Comprehensive Analysis of the ICT Sector in Kosovo*. URL: <https://ietl-oek.com/wp-content/uploads/2020/03/Report-Comprehensive-Analysis-of-ICT-Sector-in-Kosovo.pdf>

VAPIK

VAPIK predstavlja autore, producente i izvođače sa Kosova. U poslednje vreme je ova organizacija, u dogovoru sa APIK, preuzela upravljanje posebnim pravima za reprografsku nadoknadu. Iako je prošlo više od osam godina od osnivanja, VAPIK se i dalje bori da pravilno funkcioniše, pre svega zbog pitanja vezanih za određivanje naknada za nosioce prava.

Od dobijanja licence, VAPIK je započeo dug proces pregovora sa kablovskim operaterima radi postizanja sporazuma o naknadama. Proces pregovora išao je vrlo sporo i na kraju nije postignut dogovor, iako je u međuvremenu pokušana i faza medijacije. S obzirom na kontekst, Vlada Kosova, posebno MKOS, odlučila je da osnuje međuinstitucionalnu komisiju koja će predložiti naknadu, uzimajući u obzir interese obe strane. Predlog Komisije podnet je Vladi Kosova i jednoglasno je usvojen 19. oktobra 2020. Međutim, na njegovo sprovođenje uticala je pandemija Covid-19.

U međuvremenu, VAPIK je uspeo da postigne sporazume sa nekoliko sestrinskih organizacija u regionu i šire. Pored toga, uspostavio je svu potrebnu infrastrukturu za naplatu naknada. Posao koji je do sada radio VAPIK obavljan je na dobrovoljnoj osnovi

Zaključci i preporuke

Ova prva studija o delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu procenjuje njihov doprinos nacionalnoj ekonomiji od 2017. do 2019. godine, na osnovu standardne metodologije WIPO. Doprinos se procenjuje u smislu BDP/BDV, zaposlenosti i spoljne trgovine. Kalkulacije predstavljene u ovoj studiji mogle bi da posluže kao osnova za sveobuhvatnu strategiju razvoja kreativnih delatnosti i mogle bi da kreatorima politike omoguće da svoje intervencije usredsrede na dokaze koji su predstavljeni.

Rezultati ukazuju da delatnosti sa autorskim pravima daju značajan doprinos ekonomiji zemlje. U 2019. godini doprineli su 5,2 procenta zaposlenosti, 2,35 procenta BDP, 8,4 procenta izvoza i 6 procenata uvoza u zemlju.

Kosovske delatnosti sa autorskim pravima zapošljavale su 18.919 ljudi (5,21 procenta ukupne zaposlenosti u 2019. godini). To ih čini devetim najvećim sektorom zapošljavanja, koji generiše više radnih mesta od ICT, prevoza, finansijskih usluga i usluga osiguranja, nekretnina, a jednak je poljoprivredi. Kreativno zapošljavanje razvijalo se mnogo brže od nacionalnog proseka, dostigavši impresivan porast od 26 procenata tokom tog perioda i sugerišući da će ulaganje u kreativne delatnosti verovatno generisati veći povraćaj u smislu stvaranja zaposlenja, što je glavni cilj ekonomske i socijalne politike zemlje.

Većina kreativnih zanimanja bavi se izdavaštvom (štampa i književnost), vizuelnom i grafičkom umetnošću, radiom i televizijom, softverom, bazama podataka i video igrama i muzikom.

Stvaranje vrednosti u delatnosti sa autorskim pravima bilo je stabilno tokom celog perioda - 2,91 procenta BDV (2,35 procenta BDP-a) u 2019. Dok su se apsolutni proizvod i BDV sektora povećavali u apsolutnom iznosu, njegov rast je bio sporiji od nacionalnog

proseka, ostavljajući prostor za poboljšanje. Relativni udeo delatnosti sa autorskim pravima u stvaranju vrednosti takođe je bio niži u poređenju sa zemljama u regionu.

Delatnosti sa autorskim pravima bile su jedanaesto najveće područje u ekonomiji zemlje, doprinoseći više od rudarstva, ICT-a, smeštaja i uslužnih delatnosti. Vodeće ključne delatnosti sa autorskim pravima po ovom pokazatelju su štampa i literatura, softver, baze podataka i računarske igrice, oglašavanje, radio i TV, vizuelna i grafička umetnost, muzika i film. Pokretači dinamičkog razvoja u ovoj oblasti bili su softver, baze podataka i računarske igrice, koji su porasli sa preko 18 procenata tokom tog perioda.

Indeks produktivnosti rada ukazao je da su delatnosti sa autorskim pravima poslovale jednako dobro kao i sektor ICT, nadmašivši sektore kao što su obrazovanje, zdravstvo i ugostiteljstvo i hotelijerstvo. Najveća produktivnost rada zabeležena je u arhitekturi, inženjerstvu i geodeziji; za njima idu filmska i video produkcija. Iako je najveća grupa delatnosti sa AP osnovna grupa, ona je najmanje efikasna u pogledu produktivnosti rada. Stoga, mere politike koje ciljaju na ključne delatnosti sa AP trebalo bi da imaju za cilj podsticanje efikasnosti, bilo povećanjem pre svega dodatne vrednosti, ili pak optimizacijom zaposlenosti u njima.

Delatnosti sa autorskim pravima su važna komponenta spoljne trgovine Kosova. Njihov doprinos ukupnom izvozu povećao se sa 6,5 procenata u 2017. godini na 8,4 procenta u 2019. godini, a doprinos ukupnom uvozu porastao je sa 4,7 procenata na 6 procenata tokom istog izveštajnog perioda. Udeo autorskih prava u ukupnom izvozu usluga povećao se sa 8 na 10 procenata, dok je udeo autorskih prava u uvozu usluga bio 20 procenata u 2019. Trgovina autorskim pravima imala je pozitivan bilans i nastavlja da raste. Najveće izvozne usluge bile su poslovne usluge. Ovo ukazuje na rastuću

konkurentnost autorskih usluga sa Kosova i pad konkurentnosti roba zaštićenih autorskim pravima.

U regionalnom kontekstu, zaposlenost u delatnosti sa autorskim pravima na Kosovu bila je veća nego u mnogim zemljama regiona, poput Hrvatske, Bugarske, Srbije i Slovenije. U međuvremenu, doprinos BDP-u i BDV-u ostao je niži od većine zemalja u regionu. Stvaranje vrednosti i zapošljavanje u delatnostima sa autorskim pravima pokazalo je sličan obrazac u regionu, pri čemu su ključne delatnosti sa autorskim pravima činile preko 63,4 procenta dodane vrednosti i 80,4 procenta zaposlenosti, što je najveći udeo u regionu. Ova velika koncentracija u osnovnim delatnostima sa autorskim pravima sugerise da treba uložiti napore na diverzifikaciji doprinosa za ne-osnovne sektore na osnovu detaljne analize sektorskih problema i izazova.

Analiza je pokazala da je učinak delatnosti sa autorskim pravima u smislu doprinosa za BDP pozitivno povezan sa indikatorima kao što su direktne strane investicije, BDP po stanovniku, odsustvo korupcije i povoljni uslovi za poslovanje. To sugerise da će ulaganje u poboljšanje učinka kreativnog sektora dati pozitivne rezultate u pogledu postizanja strateških ciljeva zemlje za privlačenje DSI i poboljšanje životnog standarda stanovništva.

Istraživački tim primenio je oprezan i konzervativan pristup merenju i koristio umerene pretpostavke. Stoga će brojke ekonomskog doprinosa predstavljene u ovoj studiji verovatno potceniti veličinu doprinosa delatnosti sa autorskim pravima ekonomiji.

Iako delatnosti sa autorskim pravima daju značajan doprinos ekonomiji, sektor se suočava sa izazovima koji sputavaju rast. Među tim izazovima može se istaći sledeće:

- Potreba za daljim razvojem pravnog i regulatornog okvira koji podržava

funkcionisanje kreativnog sektora. Usklađivanje zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU (acquis communautaire), ugovori WIPO i norme i propisi STO (WTO) otvoriće put nesmetanom funkcionisanju kreativnih tržišta i njihovom usklađivanju sa globalnim tržišnim pravilima. Ključni izazov u ovom pogledu je efikasno sprovođenje zakona, što će odrediti da li će se sektor razvijati održivo ili ne;

- Relativno nizak nivo razumevanja autorskih prava u društvu predstavlja izazov za lansiranje više proizvoda, poslovnih modela i usluga zasnovanih na autorskim pravima koji bi mogli da generišu rast i prihod. Osnovna studija o svesti o intelektualnim pravima na Kosovu, sprovedena u decembru 2020. godine, otkriva da samo 50 procenata ljudi dobro razume pojam intelektualne svojine. To sugerise klimu u kojoj je izazovno naplatiti naknadu za autorska prava i promovisati zakonske alternative;
- Infrastruktura za podršku kreativnim delatnostima nije u potpunosti uspostavljena i još uvek ne omogućava efikasno upravljanje pravima, prikupljanje i raspodelu tantijema među nosiocima prava. Infrastruktura u širem smislu uključuje zakonodavni okvir, tržišnu praksu i funkcionisanje institucija. Mnogi elementi infrastrukture su rešavani na nekoherentan način i ne razmatraju se holistički. Budući da se upravljanje pravima u nekim oblastima uvodi prvi put, to stvara dodatne poteškoće u ubeđivanju korisnika u potrebu da usvoje i poštuju međunarodne standarde u ovoj oblasti;
- Statistički sistem na Kosovu se još uvek razvija i ne dozvoljava da se lako uhvati doprinos kreativnog sektora sa dobrim nivoom „granulacije“. I dalje nedostaje izveštavanje na potrebnom četvorocifrenom nivou, još uvek nisu dostupne ulazne izlazne tabele, ne postoji kom-

⁴⁸RECURA, Osnovna studija (Baseline Study) o svesti na Kosovu u vezi sa pravima intelektualne svojine, decembar 2020.

patibilnost u podacima o BDV-u, zaposlenosti i trgovini. Nedostatak raščlanjenih podataka zahteva primenu procena i stručnih sudova koji mogu imati uticaja na tačnost podataka. Nedostatak statističkih kapaciteta predstavlja izazov za buduće studije i njihovu sposobnost da proizvedu verodostojne skupove podataka;

- Visok nivo neformalnosti u ekonomiji ne dozvoljava obuhvatanje svih relevantnih ekonomskih aktivnosti koje su deo kreativnog sektora. Stvaranje podsticaja u tom pogledu poboljšaće mogućnosti za prikupljanje kreativnih rezultata u ekonomiji. Ovo pitanje treba rešiti na nivou politike.

Preporuke:

1. Razvoj podrške i promovisanja delatnosti sa autorskim pravima u zemlji je strateški izbor. Povezan je sa razvojem ekonomije koja se zasniva na kreativnosti i inovacijama kao dinamičkim faktorima rasta. Ako zemlja želi da krene tim putem, koji je preferiran izbor u mnogim evropskim ekonomijama, treba da se odnosi prema kreativnom sektoru u strateškom smislu i da ga podrži odgovarajućim politikama i strategijama. S obzirom na višestruke efekte koje autorska prava imaju na ekonomiju, kreativne delatnosti bi morale da budu uključene u vladinu ekonomsku politiku, njenu politiku privlačenja DSI, podrške malim i srednjim preduzećima, promovisanja kulture i obrazovanja.
2. Kreatori politike treba da dobiju informacije i obuku o kreativnim delatnostima kako bi mogli efikasno da promovišu politiku u tom pogledu. Generalno, podizanje svesti javnosti o autorskim pravima i njegovoj ulozi u kreativnom procesu i za društveni, ekonomski i kulturni razvoj treba aktivnije da se nastavi kako bi se osigurao viši nivo prihvatanja zaštite autorskih prava u društvu. Treba razmotriti razvoj modula za obuku i informacionih proizvoda u vezi sa tim, na osnovu nalaza ove studije.
3. Kreativne delatnosti imaju značajan potencijal za stvaranje novih radnih mesta na Kosovu. Suprotno njihovom udelu u nacionalnoj zaposlenosti, a posebno dinamici, njih treba ozbiljno razmotriti u strategiji vlade za borbu protiv nezaposlenosti i jačanje tržišta rada u zemlji. Istovremeno, detaljna analiza potreba i izazova, pristupa finansijama i prepreka za pravilno funkcionisanje kreativnih preduzeća mogla bi ukazati na niz mera za poboljšanje stanja u ovoj oblasti.
4. Studija je identifikovala trenutne pokretače kreativne ekonomije Kosova. Delatnosti sa najboljim učinkom, kao što su izdavaštvo, softver, baze podataka i video igrice, vizuelne i grafičke umetnosti, radio i televizija, muzika, film i poslovne usluge treba podržati odgovarajućim politikama i šemama. Istovremeno, delatnosti koje imaju loš učinak trebalo bi da detaljno analiziraju izazove i da sačine i predstave plan akcije za poboljšanje svog učinka. U tom pogledu treba da se podstiču međunarodna partnerstva.
5. Potrebno je ojačati infrastrukturu kreativnih delatnosti. To uključuje podršku funkcionisanju organizacija za kolektivno upravljanje autorskim pravima, zatim širenje na druga područja gde ovo trenutno ne postoji, poboljšanje njihove efikasnosti, kao i prikupljanje i raspodelu autorskih honorara. OKU predstavljaju suštinski mehanizam koji omogućava tvorcima i nosiocima prava da efikasno ostvaruju svoja prava i njihovom ulogu treba ojačati. Od izuzetne je važnosti omogućiti i olakšati prikupljanje naknada za zajedničke organizacije u ime nosilaca prava. Dok čekaju da se reše pitanja oko naknada, kolektivne or-

ganizacije treba da prošire geografski domet svojih sporazuma sa sestrinskim zajednicama, tako da se autorska prava bolje i efikasnije upravljaju u međunarodnom opsegu.

6. Učinak i doprinos kreativnog sektora treba redovno pratiti, kako bi se mogli uhvatiti trendovi i prilagoditi politike. U skladu sa najboljom praksom u ovoj oblasti, preporučuje se da se ova studija radi na dve godine, a njeni nalazi da se široko distribuiraju u zemlji i među njenim međunarodnim partnerima. Korišćenje rezultata studije u procesu kreiranja politike bio bi efikasan način zasnovan na dokazima. U budućim studijama bi mogli da se razmotre dodatni pokazatelji ekonomskog učinka kao što su multiplikatori, koje nije bilo moguće izračunati na osnovu postojećih podataka.
7. Statistički kapacitet zemlje treba poboljšati kako bi se omogućilo brzo i tačno prikupljanje podataka. Ovo bi se moglo primeniti u sledećim pravcima: a) Uvođenje nivoa četvorocifrenog iskaza u izveštavanju o BDV koji treba proceniti sa većim nivoom tačnosti. U ovom pogledu, trebalo bi preduzeti dodatna istraživanja kako bi se otklonili nedostaci administrativnih izvora; b) ARS, koji je glavni izvor podataka o zaposlenosti u zemlji, treba izmeniti kako bi se omogućilo dalje razvrstavanje rezultata; c) Potrebna je bolja sinhronizacija BDV i podataka o zaposlenju imajući u vidu da se za generisanje takvih podataka koriste različiti pristupi; d) Preporučljivo je uspostaviti bližu saradnju između KAS i Centralne banke Kosova radi stvaranja jedinstvenog skupa podataka o spoljnoj trgovini koji uključuje usluge autorskih prava. Podatke o trgovini uslugama treba dalje razvrstati u skladu sa priručnikom MMF-a BPM6; e) Treba razviti ulazno-izlazne tabele kako bi se konsolidovao okvir nacionalnih računa; f) Potrebno je podsticati uspostavljanje pratećih dodatnih naloga u kreativnim delatnostima, jer to može za rezultat da ima standardno prikupljanje relevantnih podataka kao dela statističkog okvira i istraživanja u zemlji.
8. Stalno ažuriranje pravnog okvira je predušlov za efikasno učešće u globalnoj razmeni proizvoda sa autorskim pravima i usvajanje najboljih praksi. Spremnost za trenutak kada će poštovanje međunarodnih instrumenata biti moguće će povećati šanse za nesmetano i brzo učešće u međunarodnom okviru i stvoriće bolje mogućnosti za kreativne delatnosti. Takođe će imati direktan uticaj u smislu usklađivanja sa najboljim praksama i olakšaće zaključivanje bilateralnih sporazuma tamo gde je to moguće.
9. Iako ova studija predstavlja ocenu pozitivnog doprinosa delatnosti autorskih prava, ona ne osvetljava uticaj piraterije autorskih prava, koja podriva učinak kreativnog sektora širom sveta. Po ovom pitanju, preporučuje se sprovođenje istraživanja o uticaju piraterije autorskih prava. Takvo istraživanje bi upotpunilo rezultate ove studije, ukazalo bi na potencijalna područja za ciljano delovanje i podržalo bi sprovođenje državne Strategije za izvršenje zakona.
10. U kontekstu nalaza studije, preporučuje se da se razmotri izrada Nacionalne strategije za kreativne delatnosti. Ova strategija bi postavila ciljeve i definisala bi mehanizme za transformisanje kreativnih delatnosti u pokretačku snagu privrednog razvoja. Identifikovala bi mehanizme za podršku kreativnim preduzećima i uspostavila bi mehanizam za prikupljanje podataka, analizu i praćenje razvoja i učinka kreativnog sektora putem empirijskih istraživanja. Što je najvažnije, strategija bi trebalo da identifikuje prioritete u smislu podrške

za određene kreativne sektore. To treba da se razradi kroz konsultativni proces uz aktivno učestvovanje kreativnih delatnosti. Nacionalna strategija za kreativne delatnosti je mehanizam koji koristi veliki broj zemalja koje svoje konkurentske prednosti vide u kreativnosti i inovacijama i tu ideju bi trebalo ozbiljno razmotriti.

O autorima

Studiju je u periodu od oktobra 2020. do aprila 2021. godine izradio tim nacionalnih stručnjaka, pod nadzorom međunarodnog stručnjaka.

Agon Nidža (NiXha): Gospodin Nidža je nezavisni savetnik za ekonomski razvoj. Ima veliko iskustvo sa razvojnim projektima u oblastima koje pokrivaju međunarodnu trgovinu, DSI, poslovnu klimu, razvoj MSP, sektorske lance vrednosti, industrijsku politiku i tržište rada. Gospodin Nidža takođe ima nekoliko godina predavačkog iskustva na univerzitetskom nivou i autor je brojnih publikacija u oblasti razvoja. Magistrirao je uporednu ekonomiju i politiku na Univerzitetu u Londonu.

Ljeonat Pulja (Leonat Pula): Gospodin Pulja je nezavisni savetnik za razvoj privatnog sektora. Ima širok spektar iskustva radeći u međunarodnim organizacijama, konsultantskim firmama, kao i na raznim razvojnim projektima za stvaranje novih radnih mesta. Njegova glavna područja rada obuhvataju razvoj poslovanja, ekonomsku saradnju, međunarodnu integraciju i ljudska prava, sa angažmanima koji se kreću od istraživanja, analize tržišta i trgovine do izgradnje kapaciteta, upravljanja projektima i slično. Magistrirao je na globalnim studijama na Univerzitetu u Gracu.

Maljva (Malva) Govori: *Gospođa Govori je stručnjak za razvoj i trgovinu u privatnom sektoru. Radila je u javnim i privatnim institucijama, uključujući ovde i razvojne projekte poput GIZ, Svetske banke, EU, UNEP, Svisscontact. Njena glavna područja rada su razvoj privatnog sektora kroz pristup razvoju tržišnih sistema, rad na sektorskim lancima vrednosti, međunarodna trgovina i upravljanje, kao i predavanja o makroekonomiji na univerzitetima. Magistrirala je ekonomiju, finansije i menadžment na Univerzitetu u Bristolu, a diplomirala je poslovnu administraciju i međunarodne odnose na Univerzitetu u Ženevi (Webster University Geneva)*

Aneksi

Aneks 1: Spisak faktora autorskih prava

GRUPA	NACE Rev. 2	KLASA	FAKTOR AUTORSKI PRAVA
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima			
Štampa i literatura	5811	Izdavanje knjiga	100%
	5812	Objavljivanje direktorija i mailing lista	100%
	5813	Izdavanje novina	100%
	5814	Izdavanje časopisa i periodičnih publikacija	100%
	5819	Ostale izdavačke delatnosti	100%
	1811	Štampanje novina	100%
	1812	Ostalo štampanje	100%
	1814	Knjigoveške i srodne usluge	100%
	1813	Usluge pripreme za štampu i stampe	100%
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uklj. trgovinu na veliko kancelarijskim materijalom, knjigama, časopisima i novinama)	100%
	4761	Trgovina na malo knjigama u specijalizovanim prodavnicama	100%
	4762	Trgovina na malo novinama i kancelarijskim materijalom u specijalizovanim prodavnicama	100%
	7430	Prevođenje i tumačenje	100%
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući knjige, časopise i časopise)	100%
	6391	Aktivnosti novinskih agencija	100%
	9003	Umetničko stvaralaštvo	100%
	9101	Delatnost biblioteka i arhiva	100%
	8219	Fotokopiranje, priprema dokumenata i druge specijalizovane aktivnosti podrške kancelariji	100%
	8299	Ostale uslužne delatnosti za podršku poslovanju, (uklj. u realnom vremenu, tj. simultani, zatvoreni natpisi televizijskih predstava uživo sa sastanaka, konferencija)	100%
	Muzička, pozorišna produkcija, opera	5920	Delatnost snimanja zvuka i izdavanja muzike
1820		Reprodukcija snimljenih medija	100%
4643		Trgovina na veliko električnim proizvodima za domaćinstvo (uključujući veleprodaju snimljenog zvuka, CD-a)	100%
4649		Trgovina na malo električnim proizvodima za domaćinstvo (uključujući veleprodaju muzičkih instrumenata)	100%
4763		Trgovina na malo muzikom i video zapisima u specijalizovanim prodavnicama	100%
7722		Iznajmljivanje video kaseti i diskova	100%
7729		Iznajmljivanje video kaseti i diskova	100%
7990		Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući nakit, muzičke instrumente, scenografiju i kostime)	100%
9001		Ostale usluge rezervacije i srodne aktivnosti	100%
9002		(uklj. aktivnosti prodaje karata za pozorišne, sportske i druge zabavne i zabavne događaje)	100%
9003	Izvođačke umetnosti	100%	
9004	Pomoćne aktivnosti uz izvođačke umetnosti	100%	
Filmovi i video	5911	Umetničko stvaralaštvo	100%
	5912	Rad umetničkih objekata	100%
	5913	Proizvodnja filmova, video zapisa i televizijskog programa	100%
	5914	Postproduksijske aktivnosti u vezi sa filmom, video zapisom i televizijskim programom	100%
	7722	Iznajmljivanje video kaseti i diskova	100%
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo	100%
	1820	Reprodukcija snimljenih medija	100%
Radio i TV	5911	Proizvodnja filmova, video zapisa i televizijskog programa	100%
	5912	Postproduksijske aktivnosti u vezi sa filmom, video zapisom i televizijskim programom	100%
	5913	Distribucija filmova, video zapisa i televizijskog programa	100%
	6010	Radio emitovanje	100%
	6020	Delatnosti televizijskog programiranja i emitovanja	100%

Fotografija	7420	Fotografske aktivnosti	100%
	5821	Izdavanje računarskih igara	100%
Softver, baze podataka i kompjuterske igrice	5829	Objavljivanje ostalog softvera	100%
	6201	Delatnosti računarskog programiranja	100%
	6202	Delatnost računarskog savetovanja	100%
	6203	Delatnosti upravljanja računarskom opremom	100%
	6209	Ostale uslužne delatnosti u oblasti informacione tehnologije i računara	100%
	6311	Obrada podataka, hosting i srodne aktivnosti	100%
	6312	Internet portali	100%
Vizuelne i grafičke umetnosti	9003	Umetničko stvaralaštvo	100%
	9001	Izvođačke umetnosti	100%
	9002	Pomoćne aktivnosti uz izvođačke umetnosti	100%
	9004	Rad umetničkih objekata	100%
	7420	Fotografske aktivnosti	100%
	1812	Ostalo štampanje	100%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti (uklj. grafičke dizajnere)	100%
Reklamiranje	7311	Reklamne agencije	100%
	7320	Istraživanja tržišta i ankete i istraživanja javnog mnjenja (uklj. marketinške studije)	100%
Društva za akupljanje autorskih prava	9412	Aktivnosti organizacija sa profesionalnim članstvom (uklj. asocijacije specijalista angažovanih u kulturnim aktivnostima)	100%
Uzajamno zavisne delatnosti sa autorskim pravima			
TV setovi, radio aparati, video rikorderi (VCR), CD plejeri, DVD plejeri, kasetofoni, oprema za elektronske igrice i ostala slična oprema	2640	Proizvodnja potrošačke elektronike	100%
	2630	Proizvodnja komunikacione opreme (uklj. radio i TV studio i oprema za emitovanje.)	100%
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uklj. trgovinu na veliko kancelarijskim materijalom, knjigama, časopisima, novinama i muzičkim instrumentima)	100%
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (uključujući relevantnu elektronsku opremu za upotrebu u domaćinstvu)	100%
	7739	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih mašina, opreme i materijalnih dobara (uključujući i profesionalnu Radio i TV opremu)	100%
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo	100%
	4743	Trgovina na malo audio i video opremom u specijalizovanim prodavnicama	100%
Računari i oprema	2620	Proizvodnja računara i ostale opreme za obradu informacija	100%
	4651	Veleprodaja računara, računarske periferne opreme i softvera	100%
	4741	Trgovina na malo računarima	100%
	7733	Iznajmljivanje i zakup kancelarijskih mašina i opreme (uključujući računare)	100%
Muzički instrumenti	3220	Proizvodnja muzičkih instrumenata	100%
	4649	Trgovina na veliko ostalim proizvodima za domaćinstvo (uključujući muzičke instrumente)	100%
	4759	Trgovina na malo električnim aparatima za domaćinstvo (uklj. muzičke instrumente)	5%
	7729	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih ličnih i proizvodi za domaćinstvo (uključujući instrumente, scenografiju i kostime)	100%
Fotografski i kinematografski instrumenti	2670	Proizvodnja optičkih instrumenata i fotografske opreme	100%
	4643	Veleprodaja električnih aparata za domaćinstvo	100%
	4763	Ostala trgovina na malo novom robom u specijalizovanim prodavnicama (uključujući fotografsku, optičku i preciznu opremu)	100%
	7739	Iznajmljivanje i davanje u zakup ostalih mašina, opreme i materijalnih dobara, dn. (uklj. opremu za proizvodnju filmova)	100%
Aparati za fotokopiranje	2823	Proizvodnja kancelarijskih mašina	100%
	4666	Veleprodaja ostalih mašina i opreme (uključujući kancelarijske mašine i opremu)	100%
Prazan ("blanko") materijal za pravljenje snimaka	2680	Proizvodnja magnetnih i optičkih medija	100%
	4652	Trgovina na veliko elektronskom i telekomunikacionom opremom i delovima (uključujući i prazan materijal)	100%

Papir	1711	Proizvodnja celuloze	70%
	1712	Proizvodnja papira i kartona	70%
	1721	Proizvodnja talasastog papira i kartona i ambalaže od papira i kartona	70%
	1723	Proizvodnja papirnog pribora	70%
	1729	Proizvodnja ostalih proizvoda od papira i kartona	70%
Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima			
Odeća, tekstil i obuća	1392	Proizvodnja gotovih tekstilnih artikala, osim odeće	0.6%
	1411	Proizvodnja kožne odeće	0.6%
	1412	Proizvodnja radne odeće	0.6%
	1413	Proizvodnja ostale odeće za spoljne uslove	0.6%
	1414	Proizvodnja donjeg veša	0.6%
	1419	Proizvodnja ostale odeće i dodataka	0.6%
	1520	Proizvodnja obuće	0.6%
	4642	Veleprodaja odeće i obuće	0.6%
	4751	Maloprodaja tekstila u specijalizovanim radnjama	0.6%
	4771	Maloprodaja odeće u specijalizovanim radnjama	0.6%
	4772	Maloprodaja obuće i kožne robe u specijalizovanim radnjama	0.6%
Nakit i kovanice, novčići	3211	Izrada novčića i kovanica	20.0%
	3212	Proizvodnja nakita i srodnih artikala	20.0%
	3213	Proizvodnja imitacija nakita i srodnih artikala	20.0%
	4648	Veleprodaja satova i nakita	4.8%
	4719	Maloprodaja ostale robe u ne-specijalizovanim radnjama (uklj. nakit)	4.8%
	4777	Maloprodaja satova i nakita u specijalizovanim radnjama	20.0%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	10.0%
Ostali zanati i rukotvorine	4719	Maloprodaja ostale robe u ne-specijalizovanim radnjama (uklj. rukotvorine)	4.8%
	4759	Maloprodaja nameštaja, rasvete i drugih artikala za domaćinstvo u specijalizovanim radnjama (uklj. rukotvorine)	5.0%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	40.0%
	9499	Aktivnosti drugih organizacija sa članstvom (uklj. zanatske i klubove kolekcionara)	40.0%
Nameštaj	3101	Proizvodnja nameštaja za kancelarije i radnje	5.0%
	3102	Proizvodnja kuhinjskog nameštaja	5.0%
	3103	Proizvodnja dušeka i madraca	5.0%
	4647	Veleprodaja nameštaja, tepiha i opreme za rasvetu	4.8%
	4719	Ostala maloprodaja u ne-specijalizovanim radnjama (uklj. nameštaj)	4.8%
	4759	Maloprodaja nameštaja, opreme za rasvetu i drugih artikala za domaćinstvo u specijalizovanim radnjama	5.0%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	5.0%
	7729	Iznajmljivanje i lizing druge lične robe ili robe za domaćinstvo (uklj. i nameštaj)	5.0%
Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	1391	Proizvodnja heklanih i pletenih tekstilnih materijala	0.5%
	1431	Proizvodnja heklane i pletene odeće	0.5%
	1439	Proizvodnja heklane i pletene odeće	0.5%
	1629	Proizvodnja drugih proizvoda od drveta	0.5%
	2310	Proizvodnja stakla i staklenih proizvoda	0.5%
	2311	Proizvodnja ravnog stakla	0.5%
	2312	Oblikovanje i obrada ravnog stakla	0.5%
	2313	Proizvodnja šupljeg stakla	0.5%
	2314	Proizvodnja staklenih vlakana (fiberglassa)	0.5%
	2319	Proizvodnja i obrada drugog stakla, uključujući i tehničku staklariju	0.5%
	2599	Proizvodnja ostalih fabrikovanih metalnih proizvoda	0.5%
	4644	Veleprodaja materijala za čišćenje predmeta od porculana i stakla	4.8%
	4752	Maloprodaja opreme i alati, farbi i stakla u specijalizovanim radnjama	0.5%
	4759	Maloprodaja nameštaja, opreme za osvetljenje i drugih artikala za domaćinstvo u specijalizovanim radnjama (uklj. porculan i grnčariju)	5.0%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	0.5%

Zidne obloge i tepisi	1393	Proizvodnja tepiha i ćilima	0.4%
	1724	Proizvodnja zidnih tapeta	0.4%
	4753	Maloprodaja tepiha, ćilima, zidnih i podnih obloga u specijalizovanim radnjama	0.4%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	10.0%
Igračke i igrice	3240	Proizvodnja igrica i igračkaka	40.0%
	4649	Veleprodaja ostale robe za domaćinstvo (uklj. igračke)	4.8%
	4719	Maloprodaja ostale robe u ne-specijalizovanim radnjama (uklj. igračke)	4.8%
	4765	Maloprodaja igara i igračkaka u specijalizovanim radnjama	40.0%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	10.0%
Arhitektura, inženjering, geodezija	7111	Aktivnosti arhitekture	25.0%
	7112	Inženjerske aktivnosti i srodne tehničke konsultantske aktivnosti	25.0%
Dizajn	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti	10.0%
Muzeji	9102	Muzejske aktivnosti	50.0%
	9103	Muzejske aktivnosti i prezervacija istorijskih lokaliteta i zgrada	50.0%
Ne-posvećene delatnosti za podršku			
Veleprodaja i maloprodaja generalno	4611	Agenti uključeni u prodaju poljoprivrednih sirovina, žive stoke, tekstilnih sirovina i poluproizvoda	4.8%
	4612	Agenti uključeni u prodaju goriva, ruda, metala i industrijskih hemikalija	4.8%
	4613	Agenti uključeni u prodaju drveta, drvene građe i građevinskih materijala	4.8%
	4614	Agenti uključeni u prodaju mašinerije, industrijske opreme, brodova i letelica	4.8%
	4615	Agenti uključeni u prodaju nameštaja, robe za domaćinstvo, alata i opreme i gvoždarije	4.8%
	4616	Agenti uključeni u prodaju tekstila, odeće, krzna, obuće i robe od kože	4.8%
	4617	Agenti uključeni u prodaju hrane, pica i duvana	4.8%
	4618	Agenti specijalizovani za prodaju drugih posebnih proizvoda	4.8%
	4619	Agenti uključeni u prodaju mešovite robe	4.8%
	4641	Veleprodaja tekstila	4.8%
	4643	Veleprodaja električnih uređaja za domaćinstvo	4.8%
	4644	Veleprodaja materijala za čišćenje porculana i stakla	4.8%
	4645	Veleprodaja parfema i kozmetike	4.8%
	4646	Veleprodaja farmaceutske robe	4.8%
	4647	Veleprodaja nameštaja, tepiha i opreme za rasvetu	4.8%
	4648	Veleprodaja satova i nakita	4.8%
	4649	Veleprodaja ostale robe za domaćinstvo	4.8%
	4661	Veleprodaja poljoprivrednih mašina, opreme i zaliha	4.8%
	4662	Veleprodaja mašinskih alata	4.8%
	4663	Veleprodaja mašinerije za rudarstvo i građevinarstvo	4.8%
	4664	Veleprodaja mašinerije za tekstilnu industriju i mašina za šivenje i pletenje	4.8%
	4669	Veleprodaja ostale mašinerije i opreme	4.8%
	4673	Veleprodaja drveta, građevinskih materijala i sanitarne opreme	4.8%
	4711	Maloprodaja u ne-specijalizovanim radnjama gde se prodaje pretežno hrana, piće i duvan	4.8%
	4719	Maloprodaja ostale robe u ne-specijalizovanim radnjama	4.8%
	4754	Maloprodaja električnih uređaja za domaćinstvo u specijalizovanim radnjama	4.8%
	4778	Maloprodaja ostale nove robe u specijalizovanim radnjama	4.8%
	4779	Maloprodaja polovne ("sekund hend" – "iz druge ruke") robe u prodavnicama	4.8%
	4789	Maloprodaja na tezgama i pijacama	4.8%
	4791	Maloprodaja na kućnu adresu putem naručivanja preko pošte	4.8%
4799	Ostala maloprodaja koja se ne obavlja u prodavnicama	4.8%	
Transport generalno	4910	Železnički transport putnika, međugradski	4.8%
	4920	Železnički transport tereta	4.8%
	4931	Gradski i prigradski kopneni transport putnika	4.8%
	4932	Taxi	4.8%
	4939	Ostali kopneni transport putnika	4.8%

	4941	Drumski transport tereta	4.8%
	5030	Transport putnika vodnim putevima unutar zemlje	4.8%
	5040	Transport tereta vodnim putevima unutar zemlje	4.8%
	5110	Vazdušni transport putnika	4.8%
	5121	Vazdušni transport tereta	4.8%
	5221	Uslužne aktivnosti koje idu uz kopneni transport	4.8%
	5222	Uslužne aktivnosti koje idu uz transport vodenim putevima	4.8%
	5223	Uslužne aktivnosti koje idu uz vazdušni transport	4.8%
	5224	Riukovanje teretom ("kargo")	4.8%
	5229	Ostale aktivnosti kao podrška u transportu	4.8%
	5310	Poštanske aktivnosti u okviru univerzalne obaveze usluga	4.8%
	5320	Ostale poštanske i kurirske aktivnosti	4.8%
	7911	Aktivnosti putničkih agencija	4.8%
Informacije i komunikacija	6110	Aktivnosti žičanih komunikacija	4.8%
	6120	Aktivnosti bežičnih komunikacija	4.8%
	6130	Aktivnosti satelitskih telekomunikacija	4.8%
	6190	Ostale aktivnosti telekomunikacija	4.8%

BPM6 Trgovinske usluge	FAKTOR AUTORSKIH PRAVA
Tarife za IP	100%
Kompjuterske usluge	100%
Informacione usluge	100%
Prodaja vlasničkih prava iz istraživanja i razvoja (R&D)	100%
Ostalo (poslovne usluge)	100%
Lične, kulturne i rekreativne usluge	100%
Transport	4.8%
Usluge telekomunikacija	4.8%

Aneks 2: GVA i zaposlenost po delatnostima sa AP

	GVA (u milionima EUR)			Zaposlenost		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
1. Osnovne delatnosti sa autorskim pravima (AP)	98.0	105.0	105.8	11,647	12,355	15,219
Štampa i literatura	26.3	28.6	28.7	105.8	7,596	7,168
Muzička, pozorišna produkcija, opera	8.1	9.0	8.0	28.7	683	1,213
Filmovi i video	6.7	8.1	6.4	8.0	144	247
Radio i TV	8.5	8.8	9.4	6.4	1,566	1,548
Fotografija	0.1	0.2	0.3	9.4	79	223
Softver, baze podataka i kompjuterske igrice	20.5	22.0	26.1	0.3	457	1,436
Vizuelne i grafičke umetnosti	7.0	7.5	8.3	26.1	1,008	2,085
Reklamiranje	16.8	17.0	18.6	8.3	674	1,162
Društva koja sakupljaju autorska prava	4.0	3.7	0.0	18.6	147	138
2. Uzajamno zavisne delatnosti sa autorskim pravima	12.6	15.5	15.3	520	562	1,176
TV setovi, radio aparati, VCR, CD plejeri, itd.	0.1	0.2	0.2	8	104	301
Računari i oprema	5.5	7.0	6.7	383	269	712
Muzički instrumenti	0.1	0.1	0.1	14	42	23
Fotografski i kinematografski instrumenti	0.1	0.2	0.2	5	21	-
Aparati za fotokopiranje	2.7	2.9	3.3	43	26	130
Prazan ("blanko") materijal za pravljenje snimaka	4.0	5.2	4.8	63	99	7
Papir	0.0	0.0	0.0	3	2	2
3. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima	8.9	10.6	12.5	873	506	876
Odeća, tekstil i obuća	0.2	0.3	0.3	26	34	38
Nakit i novčići, kovanice	0.1	0.2	0.2	245	37	36
Ostali zanatski proizvodi i rukotvorine	0.1	0.3	2.2	14	44	370
Nameštaj	0.3	0.4	0.5	150	162	167
Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	0.4	0.4	0.4	30	14	20
Zidne obloge i tepisi	0.0	0.0	0.0	1	0	0
Igračke i igrice	0.1	0.1	0.1	12	18	72
Arhitektura, inženjering i geodezija	7.7	8.9	8.7	396	197	173
4. Ne-posvećene (nenamenske) delatnosti za podršku	29.9	32.4	33.4	1,656	1,449	1,649
Opšta veleprodaja i maloprodaja	14.5	15.4	15.8	961	708	784
Opšti transport	11.8	13.2	13.9	585	527	629
Informacije i komunikacija	3.6	3.8	3.6	110	214	236

Aneks 3: Distribucija među delatnostima sa AP po doprinosu za BDV (GVA) i zaposlenost

	Relativni udeo među delatnostima sa AP u doprinosu za BDV (GVA) (%)			Relativni udeo među delatnostima sa AP u doprinosu ZAPOSLENOSTI (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
1. Core Copyright Industries	65.60%	64.25%	63.40%	79.25%	83.08%	80.44%
Štampa i literatura	26.85%	27.24%	27.12%	23.85%	61.48%	47.10%
Muzička, pozorišna produkcija, opera	8.22%	8.56%	7.59%	11.09%	5.53%	7.97%
Filmovi i video	6.80%	7.69%	6.06%	6.04%	1.17%	1.62%
Radio i TV	8.69%	8.43%	8.90%	15.79%	12.67%	10.17%
Fotografija	0.12%	0.22%	0.24%	0.28%	0.64%	1.46%
Softver, baze podataka i kompjuterske igrice	20.88%	20.99%	24.69%	29.23%	3.70%	9.44%
Vizuelne i grafičke umetnosti	7.14%	7.11%	7.84%	8.86%	8.16%	13.70%
Reklamiranje	17.19%	16.22%	17.55%	3.51%	5.45%	7.64%
Društva koja sakupljaju autorska prava	4.11%	3.54%	0.01%	1.36%	1.19%	0.91%
2. Interdependent Copyright Industries	8.41%	9.47%	9.14%	3.54%	3.78%	6.21%
TV setovi, radio aparati, VCR, CD plejeri, itd.	0.78%	1.18%	1.27%	1.60%	18.47%	25.61%
Računari i oprema	43.85%	45.03%	43.74%	73.63%	47.76%	60.59%
Muzički instrumenti	0.47%	0.45%	0.54%	2.76%	7.45%	1.95%
Fotografski i kinematografski instrumenti	0.88%	0.97%	1.07%	0.92%	3.73%	0.00%
Aparati za fotokopiranje	21.84%	18.80%	21.45%	8.35%	4.63%	11.05%
Prazan ("blanko") materijal za pravljenje snimaka	31.93%	33.36%	31.71%	12.20%	17.60%	0.62%
Papir	0.24%	0.21%	0.21%	0.55%	0.35%	0.18%
3. Delatnosti sa delimičnim autorskim pravima	5.97%	6.46%	7.47%	5.94%	3.40%	4.63%
Odeća, tekstil i obuća	2.26%	2.72%	2.66%	2.98%	6.63%	4.29%
Nakit i novčići, kovanice	1.55%	1.54%	1.32%	28.01%	7.22%	4.12%
Ostali zanatski proizvodi i rukotvorine	1.20%	2.71%	17.52%	1.55%	8.71%	42.24%
Nameštaj	3.78%	4.11%	4.02%	17.23%	32.06%	19.06%
Roba za domaćinstvo, porculan i staklo	4.11%	3.75%	3.45%	3.38%	2.84%	2.32%
Zidne obloge i tepisi	0.05%	0.04%	0.02%	0.07%	0.03%	0.02%
Igračke i igrice	0.71%	0.99%	1.16%	1.43%	3.61%	8.26%
Arhitektura, inženjering i geodetija	86.34%	84.15%	69.85%	45.35%	38.91%	19.69%
4. Ne-posvećene (nenamenske) delatnosti za podršku	20.01%	19.81%	19.98%	11.27%	9.74%	8.71%
Generalna veleprodaja i maloprodaja	48.45%	47.52%	47.48%	58.02%	48.89%	47.54%
Transport generalno	39.62%	40.79%	41.65%	35.34%	36.34%	38.18%
Informacije i komunikacija	11.93%	11.69%	10.87%	6.64%	14.77%	14.29%

Reference

- [1] Asocijacija novinara Kosova (2020). Uticaj pandemije Covid-19 na ekonomsku situaciju novinara, kamermana i foto-novinarara. URL: <http://agk-ks.org/wp-content/uploads/2020/10/THE-IMPACT-OF-COVID-19-PANDEMIC-ON-THE-ECONOMIC-SITUATION-OF-JOURNALISTS-CAMERAMEN-AND-PHOTOJOURNALISTS.pdf>
- [2] Ustav Republike Kosovo, K-0904 (2008). URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
- [3] Evropska komisija (2020). Izveštaj za Kosovo 2020 (Kosovo 2020 Report) (2018-2020) procena Komisije. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- [4] Podrška EU za konkurentnost kosovskog ICT sektora (EU Support for the Competitiveness of Kosovo's ICT Sector) (2020). Izveštaj studije o potražnji i potrebama kosovskih IT biznisa u skladu sa globalnim IT trendovima. URL: https://ictkosovo.eu/wp-content/uploads/2020/05/Survey-Infographic-18.05_FINAL-1.pdf
- [5] Hodža (Hoxha) A (2020). Medijski pejzaž na Kosovu: Mržnja i uticaji propagande. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/10/Resilience-research-publication-1-KOS-ENG.pdf>
- [6] Nezavisna komisija za medije (2017). Godišnji izveštaj. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>
- [7] Nezavisna komisija za medije (2018). Godišnji izveštaj. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>
- [8] Nezavisna komisija za medije (2019). Godišnji izveštaj. URL <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Publikime/Raporti%20Vjetor%202019%20KPM.pdf>
- [9] Nezavisna komisija za medije (2019). Strategija za tranziciju u digitalno zemaljsko emitovanje u Republici Kosovo. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Strategjia%20p%C3%ABr%20kalim%20n%C3%AB%20transmetim%20digjital%20tok%C3%ABsor_%20dhjetor%202019.pdf
- [10] Nezavisna komisija za medije (2021). Licenciranje i procedure. URL: <https://www.kpm-ks.org/en/telicencuarit/305/licencimi/305>
- [11] Nezavisna komisija za medije (2021). Direktorijum usluga audio i audiovizuelnih medija: Zemaljsko emitovanje. URL: https://www.kpmks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/Adresari_sherbimet%20mediale%20audio%20dhe%20audiovizuale_Transmetim%20Toksor_Shqip_%20%20Janar%202021.xlsx
- [12] Nezavisna komisija za medije (2021). Direktorijum operatera za distribuciju. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/ADRESARI%20%20OPERATOR%C3%8BVE%20T%C3%8B%20SHP%C3%8BRNDARJES_Janar%202021.xlsx

- [13] Institut za slobodnu tržišnu privredu (2020). Sveobuhvatna analiza ICT sektora na Kosovu. URL: <https://ietl-oek.com/wp-content/uploads/2020/03/Report-Comprehensive-Analysis-of-ICT-Sector-in-Kosovo.pdf>
- [14] KAS (2020). Statistika kulture 2019. URL: <https://ask.rks-gov.net/media/5679/culture-statistics2019.pdf>
- [15] Zakon br. 02/L-51 o delatnosti izdavaštva i o knjigama. URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2432>
- [16] MCC (2018). Izveštaj studijskog istraživanja kosovske radne snage i korišćenja vremena. URL: <https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf>
- [17] Službeni list Evropske unije, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Evropske zajednice za atomsku energiju sa jedne strane i Kosova * sa druge strane OJ L 71, 16.3.2016
- [18] Park, W. i D. Lippoldt (2008). Transfer tehnologije i ekonomske implikacije jačanja prava intelektualne svojine u zemljama u razvoju (Technology Transfer and the Economic Implications of the Strengthening of Intellectual Property Rights in Developing Countries), Dokumenti OECD o trgovinskoj politici (Trade Policy Papers), Br. 62, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/244764462745>
- [19] Kosovski savet za štampu (PCK). URL: <https://presscouncil-ks.org/?lang=en>
Uredba KPM-2013/02 o autorskom pravu. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/legjislacioni/299/aktet-nenligjore-ne-fuqi/299>
- [20] STIKK, Kosovska asocijacija za informatičke i komunikacione tehnologije (2013). Analiza kosovskog ICT tržišta. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_market_analysis_eng.pdf
- [21] STIKK, Kosovska asocijacija za informatičke i komunikacione tehnologije (2013). Analiza nedostataka i jazova u vezi sa ICT veštinama. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_skills_gap_eng.pdf
- [22] Savet bezbednosti Ujedinjenih Nacija, Rezolucija A/RES/1244 (1999). URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf
- [23] WIPO (2015). Vodič za istraživanje ekonomskog doprinosa delatnosti sa autorskim pravima (Guide ON Surveying the Economic Contribution of the Copyright Industries). https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/893/wipo_pub_893.pdf

Ova izvještaj je objavljena uz podršku Evropske unije. Sadržaj ove izvještaj je isključiva odgovornost IBF International Consulting i EPLO i ni nakoji način ne predstavlja stavove Evropske unije.

© IPR Project Kosovo
June, 2021
Priština, Kosovo

IPRproject

Intellectual Property Rights Project

Rr. "Johan V. Hahn",
10000 Priština, Kosovo
Tel: 038 726 688

 IPRKosovo